Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul Meddelanden 12/1987

Svenska Forskningsinstitutet
i Istanbul
Meddelanden
12/1987

På omslagets framsida: Svenska forskningsinstitutet i Istanbul, på dess baksida: Rörstrandskakelugn i Şale paviljongen, Yıldız parken, Istanbul. Foto M. Cramér

Rättelse: Omslaget till Meddelanden 11/1986 föreställer Araber i en by på Harran-slätten. Foto Göran Börge

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul Meddelanden

12/1987

Under redaktion av
Gunnar Jarring och Ulla Ehrensvärd

ISSN 0347—8068

Distribution: Medelhavsmuseet, Box 5405, 114 84 Stockholm.
Institutets postgirokonto 2 90 27-0.

Innehåll

GUNNAR JARRING
Den första svenska översättningen från turkiskan och Kungl. translatorn Peter Rubens 5
The translator Peter Rubens 18

CHRISTOPHER TOLL
Ståthållarens i Mokka gästabud 19
The banquet of the governor of Mokka 31

ERIC von POST
Resa i Cilicien 32
A tour of Cilicia 56

INGVAR SVANBERG
The Loplyks. A vanishing fishing and gathering culture in Xinjiang 57

DIMITRI THEODORIDIS
'Frühstück' im Türkeitürkischen und Aserbaidschanischen 82
'Frukost' i turkietturkiskan och i aserbeidjaniskan 86

MARGARETA CRAMÉR
Rörstrandkakelugnar i Sultanpalats i Istanbul 87
Swedish tiled stoves in Seraglio in Istanbul 100

ULLA EHRENSVÄRD
Dragomanhuset och Svenska forskningsinstitutet i Istanbul 101
The 'Dragoman-House' and the Swedish Research Institute in Istanbul 130

GUNNAR JARRING
Olof Landenius 1908—1987 136

Svenska Forskningsinstitutets i Istanbul styrelse, hedersledamöter, stödjande ledamot, årsberättelse, resultat- och balansräkning 1986/87 138

Rättelser och tillägg till Istanbul-institutets medlemsförteckning 146

Författare

Margareta Cramér
fil. lic., antikvarie vid Stockholms stadsmuseum; Sjötullsbacken 11, 115 25 Stockholm

Ulla Ehrensvärd
docent, 1. arkivarie vid Krigsarkivet; Banérgatan 10, 115 22 Stockholm

Gunnar Jarring
ambassadör, professor; Karlavägen 85, 114 59 Stockholm

Eric von Post
ambassadör; Ch. de la Fontannetaz 5, Pully-La Rosiaz, CH-1012 Lausanne (Schweiz)

Ingvar Svanberg
fil. kand.; Centrum för multietnisk forskning, Uppsala universitet, S:t Johannesgatan 21, 752 35 Uppsala

Dimitri Theodoridis
Holzstraße 12, D-8000 München 5 (Västtyskland)

Christopher Toll
professor i semitisk filologi, Köpenhamns universitet; Valhallavägen 94, 114 27 Stockholm

GUNNAR JARRING

Den första svenska översättningen från turkiskan och Kungl. translatorn Peter Rubens

När jag för några år sen gav ut en uppsats om turkiska studier i Sverige[1] fick jag ett brev från Stig Wikander i Uppsala. Det var den 20 februari 1978. Denne lärde professor, som spelat en så viktig roll för tillkomsten av Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul skrev så här: "Men ingen bibliografi är som bekant fullständig." Och så drog han fram Peter Rubens och hans översättning av Bidpais — även kallad Pilpai — fabler och fortsatte: "Detta är väl den turkiska bearbetningen av Kalila wa Dimna som kallas Hümayunname. Jag har aldrig sett detta, som åtminstone inte finns på Carolina[2]. Om uppgiften är riktig (den torde stamma från Benfeys[3] Pantschatantra (1859), den ende som gett en utförlig studie över fabelsamlingen och dess översättningar) är detta (då) inte det första arbete, som översatts direkt från turkiskan till svenska?"

Peter Rubens är ganska säkert den förste svensk som i bokform gett ut en översättning direkt från turkiska till svenska. Wikanders förmodan är riktig. Boken kom ut i Stockholm 1762 hos boktryckaren och förläggaren Lor. Ludv. Grefing och har titeln "Fortsättning af den wisa Indianen Pilpays Sedo-Sagor, eller Konunga-Spegel. Ifrån Turkiskan och Persiskan Förswenskad af Peter Rubens. Kongl. Secr. och Transl." Dess föregångare, som var en översättning från franskan, hade utkommit i Stockholm 1745

[1] Tjurkologija v Švecii. *Sovetskaja tjurkologija* 1977:3, s. 94—102

[2] Universitetsbiblioteket i Uppsala

[3] *Pantschatantra; Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen.* Aus dem Sanskrit übersetzt mit Einleitung und Anmerkungen von Theodor Benfey. Th. 1—2. Leipzig 1859

med den ännu vidlyftigare titeln "Den wise Indianens Pilpay Sagor, Eller Höge och nedrige Personers förhållande, Efter Fransöska Öfwersätningen, som år 1698 utkommit, Förswenskade med En undersökning Om Bokens uphof och wärde, Samt Några mörka rums förklaring".

Omständigheterna kring detta tryck och Rubens som person är föga kända och samtidigt högst intressanta, varför de synes mig väl försvara en plats i Istanbul-institutets Meddelanden. Men först några ord om "den wisa Indianen Pilpay".

Pilpays "Sedo-Sagor" eller "Konunga-Spegel" går tillbaka till ett indiskt original från 300-talet f.Kr. som är mest känt under namnet Pancatantra. Boken var avsedd att vara en handledning för unga prinsar i gott uppförande, illustrerad med sedelärande djurfabler. Den översattes på 500-talet e.Kr. från sanskrit till pehlevi (medelpersiska), därefter till arabiska under namnet Kalila wa Dimna och senare, på 900-talet, till persiska. En ny persisk version kom till på 1500-talet under namnet Anvari Suhaili, som är den mest kända beteckningen på boken i den persisktalande världen. Denna version är utökad och förskönad med nytt material. Det är i den som namnet Pilpay först uppträder. Kejsaren av Kina, som här får det persiska namnet Humajunfal, har för avsikt att abdikera, men övertygas av sin vezir att ge upp tanken härpå. Veziren berättar för kejsaren om en indisk konung, Dabshalim, som i en dröm föres till en grotta där en gammal dam ger honom en bok som innehåller 14 olika råd för regerande härskare. Med denna bok beger sig Dabshalim till Ceylon, där bramanen Bidpai — eller Pilpai som han också kallas — förklarar och kommenterar dessa råd med hjälp av olika djurfabler, som alla ingår i Anvari Suhaili.

Kalila wa Dimna och Anvari Suhaili har översatts till många olika språk och blivit en av världens mest lästa böcker. Den turkiska versionen fick namnet Hümayun-name "den kejserliga boken". Det är den som ligger till grund för Peter Rubens' svenska översättning.

I företalet till Pilpays Sedo-Sagor uttrycker Peter Rubens sin glädje över att Ständerna vid 1755 års riksdag funnit det möjligt att med hjälp av allmänna medel få boken utgiven. I en särskild tillägnan uttalar han sin tacksamhet till hovkanslern Edvard Carleson, som hållit sin skyddande hand över verket. "En så

Fortsättning
af den wisa Indianen
PILPAYS
Wedo-Sagor,
Eller
Konunga-Spegel,
Ifrån
Turkiſkan och Perſiſkan
Förſwenſkad
af
PETER RUBENS.
Kongl. Secr. och Transl.

Stockholm,
Tryckt hos LOR. LUDV. GREFING, 1762.
på deß egit Förlag.

uplyst, nitisk och gällande Skyddare höfwes de swåra österländska Språkens trägnare Idkare" säger Rubens. Han fortsätter, att det är tack vare Carleson som han inte behöver räkna de 20 arbetssamma år som han nerlagt på orientaliska studier för alldeles bortkastade. Så hade han tydligen känt det många gånger. Det var Carleson som för översättningen låtit honom utnyttja det handskrivna exemplar av Hümayun-name som han förvärvat i Konstantinopel under sin tid som svenskt sändebud där. Handskriften hade Carleson förvärvat med "mycken kostnad" och sedermera låtit den lärde Ibrahim Effendi[4] och flera andra överse och förbättra. Den var skriven på "Farsi eller en slags hög Turkiska, som genom inblandade Arabiska och Persiska ord af lika ljud och bemärkelse både klingar wäl för öronen och gifwer tilllika saken et besynnerligt eftertryck". Det som Rubens kallar "farsi" är helt enkelt *fasih türkçe*, den eleganta högturkiskan med ett mycket stort antal arabiska och persiska låneord, som användes i litterärt språk.

Vem var nu Peter Rubens? Redan "20 arbetsamma år" nedlagd på orientaliska studier tyder på en man som inte varit utan motgångar i livet. De sparsamma källorna till hans levnadslopp ger en bild av en energisk svensk orientalist, kontroversiell ibland, men kunnig och lärd.

Peter Rubenius — det namn han först uppträder under — var född i Andrarums socken i Skåne år 1720. Han kom från en prästsläkt, blev vid 21 års ålder magister vid universitetet i Lund där han — enligt vad han själv uppger i sin meritförteckning — "disputerat om sådana ämnen som till linguarum orientalium Professionen egenteligen hörde".[5] Samma år begav han sig till Uppsala, där han under två år sökte förkovra sina kunskaper i orientaliska språk, men jämsides därmed studerade matematik för professor Anders Celsius. 1743 blev han kallad att vara docent i österländska språk i Lund.

Intresset för turkiska studier vid de båda svenska universiteten ökade markant mot slutet av 1730-talet. År 1738 hade en svensk

[4] Syftar tydligen på Ibrahim Müteferrika, den förste boktryckaren i Konstantinopel, jämför n. 27

[5] Riksarkivet (RA). Kanslikollegium. Inkomna skrivelser från translatorer. Ämbetsmemorial samt ansökningar. E IV:19

beskickning upprättats i Konstantinopel under ledning av envoyéerna Carl Fredrik von Höpken och den redan nämnde Edvard Carleson. Den svenska regeringen beflitade sig om ett gott förhållande till Turkiet, inte minst som motvikt till den fara som alltjämt ansågs hota från den ryska stormakten i öster. Samtidigt ökade handelsintresset för de av Turkiet behärskade levantinska marknaderna. Då det till följd härav uppstod ett behov av turkisk-kunniga sekreterare och tolkar föreslog sekreta utskottet den 21 december 1741 att studerande vid universiteten i Uppsala och Lund skulle uppmuntras till studier i turkiska genom särskilda stipendier. I Lund hade kanslern Carl Gyllenborg 1737 tillstyrkt att turkiska böcker skulle inköpas för biblioteket för att användas vid undervisningen i turkiska.[6] Så skeded också och Lunds Universitetsbibliotek äger nu en fullständig uppsättning av de första turkiska trycken. När Sven Johan Munthe 1745 utnämndes till professor i österländska språk i Lund framhävde kanslern att särskild hänsyn tagits till hans skicklighet i de orientaliska språken "varunder det turkiska nu kommer att räknas".[7] Munthes kunskaper i turkiska var emellertid ganska minimala och det blev i stället hans docent Peter Rubens som fick uppfylla de från Stockholm uttalade kraven på ökad och förbättrad undervisning i turkiska vid Lunds akademi. Rubens hade för övrigt sökt den professur som Munthe erhöll och hade, enligt vad han själv uppger "erhållit vissa Konsistoriemedlemmars röster" men icke i tillräckligt antal för att bli utsedd.[8] Däremot fick han i uppdrag att under ett års tid uppehålla professuren under ordinarie innehavarens tjänstledighet.

Några synliga resultat av denna introduktion av turkiska språket vid Akademien i Lund föreligger inte. Det är att anta, att intresset för turkiska studier var ganska ringa. Men Rubens' uppgift var även att undervisa i arabiska, hebreiska och persiska, där intresset av allt att döma var större. Rubens, som 1749 hade utnämnts till Adjunkt i österländska språk, skriver själv om sin verksamhet i Lund: "Ifrån år 1743 til 1751 har jag ständigt och

[6] *Lunds Universitets historia.* II. 1710—1789. Av Gösta Johannesson (1982), s. 288

[7] Johannesson, a.a., s. 288

[8] RA som ovan

utan uppehåll fortfarit med ungdomens underwisning uti Philologien och de Orientaliske språken, som jag ock redan den tiden giordt en början til et nytt Ebraiskt Lexicon, hwilket hos Herr Ärkebiskoppen D. Henric Benzelius så wäl som Biskop Engeström wunnit det bifall, at de oftare mig anbudit til at deraf lämnas det Allmänna del".

Vid 1751 års riksdag blev Ruben förordnad till translator i turkiska språket i Kanslikollegiet. Därmed fick hans liv en ny, mera praktiskt betonad inriktning, dock utan att hans språkvetenskapliga intressen därmed åsidosattes. Rubens lämnade säkerligen Lund utan saknad. Han hade haft motgång med sitt hebreiska lexikon, som blivit färdigt 1746. Det var egentligen ett komplement till biskop Engeströms Grammatica Hebräa. Meningen var att det skulle börja utkomma år 1748, enligt den tidens sed "disputationsvis"[9]. Men utgåvan hindrades av någon anledning av Filosofiska fakulteten trots att Rubens hade sådana auktoriteter som biskop Engeström och ärkebiskop Benzelius som sitt stöd. Det är väl inte uteslutet att den akademiska tvist han vid samma tid var invecklad i kan ha bidragit till att hans hebreiska lexikon inte kom ut av trycket. Rubens — som vid denna tid kallar sig Rubenius — hade i sin egenskap av kurator i Skånska nationen i Lund tagit sig före att göra upp med prästerskapet i Lunds stift om hjälp till nationsmedlemmarna att få 'konditioner'. Det låg på gränsen till akademisk nepotism. Detta ansågs vara ett så allvarligt tjänstefel att Rubens ställdes inför kansliрätt, där han dömdes till avsättning från kuratelet.[10] Stridens vågor gick höga i Lund kring Rubens. Det var säkerligen en ganska bitter f.d. kurator som lämnade den skånska lärdomsstaden.

Som kunglig translator hade Rubens närmast till uppgift att översätta de skrivelser på orientaliska språk som ingick till Rikskansliet, främst på turkiska, men även på arabiska och persiska. I hans åliggande ingick även att översätta det stora antal orientaliska dokument som låg oöversatta i Riksarkivet. Det var huvudsakligen diplomatiska skrivelser och akter. Enligt tidens sed var de avfattade på landets eget språk och knappt förståeliga för mottagaren. Så heter det om den beskickning från khanen av

[9] *Den Swenska Mercurius* Januari 1757, s. 492—493
[10] Utförligt härom hos Johannesson, a.a., s. 408—409

Krim Djanibek Girej som i januari 1630 anlände till Stockholm "Beskickningen medförde brev från tatarkhanen, vilka inte kunde läsas och förstås". På hösten 1637 anlände en ny beskickning från Krim som medförde 10 skrivelser "dem ingen i Sverige kunde förstå".[11] Men sändebuden visste vad det stod i breven och kunde muntligen med hjälp av tolkar framföra sina budskap.

Det var ett ansenligt antal orientaliska diplomatiska dokument — de flesta turkiska och tatariska — som Rubens under sin translatortid översatte till svenska. I Riksarkivet föreligger ett 20-tal sådana översättningar[12] och i Universitetsbiblioteket i Uppsala[13] närmare 30-talet av Rubens' hand — det är sådana översättningar som kunnat identifieras som översatta av honom, förmodligen är de ännu fler. I sin meritförteckning uppgav Rubens, att han därutöver även på nådig befallning författat "en utförlig recension af de Arabiska och Turkiska Manuscripter, som Hennes Mt Drottningen efter Doctor Hasselquists[14] död nådigst behagat inlösa". Härtill kommer hans översättning av Bidpais fabler, vilken måste ha avslutats före 1756, eftersom han nämner den i sin meritförteckning av detta år. "Om bot för de sjukdomar i allmänhet som flyttar sig i Menniskans Kropp" är titeln på en översättning av Rubens från arabiska, vilken i handskrift ursprungligen befann sig på Drottningholms slott, men som nu förvaras på Kungl. Biblioteket.[15] Den är en "Öfwersättning af Tripolitanske Ministrens Mahmud Aghas Arabiske Manuscript, På Swenska författad och till Hennes Kongl. May:t Wår Allernådigste Drottning Lovisa Ulrica i underdånighet öfwerlemnad af Peter Rubens". Det arabiska originalmanuskriptet har av allt att döma

[11] G. Jarring, Sveriges diplomatiska förbindelser med tatarerna på Krim. *Utrikespolitik och historia.* Studier tillägnade Wilhelm M. Carlgren den 6 maj 1987, s. 83—90

[12] K. V. Zetterstéen, *Türkische, tatarische und persische Urkunden im schwedischen Reichsarchiv.* Uppsala 1945.

[13] K. V. Zetterstéen, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala.* 1—2. Uppsala 1930—1935

[14] Fredrik Hasselquist, naturforskare, med.dr. (1722—1752), gjorde omfattande resor i Orienten. Hans efterlämnade samlingar inköptes av drottning Lovisa Ulrika för hennes museum på Drottningholm. Se f.ö. *Svenskt biografiskt lexikon.* Bd 18, 1969—71, s. 327—330

[15] Drottningholms Bibl. kat. No 99, KB:s signum X 58

presenterats till drottningen under Mahmud Aghas andra Stockholmsbesök 1757. Han anlände till Sverige första gången från Stralsund till Ystad i september 1744 och vistades i Stockholm till juni 1745. Han medförde en stor svit, som säkerligen var dyr i drift för svenska staten. Han uppbar under sin tid i Sverige för sig och sin svit "dagligen 50 daler silfvermynt, fri inqvartering och hof-vagnar till sitt begagnande". Dessutom begåvades han med skänker för den tripolitanska paschan till ett värde av 3766 riksdaler specie och för sig själv skänker till ett värde av 1.400 riksdaler specie. Därtill kom andra för svenska staten kostsamma transaktioner[16].

Som kungl. translator i de österländska språken kom Rubens i nära kontakt med de orientaliska sändebud som kom till Stockholm vid den tiden. Så fick han t.ex. tolka det turkiska sändebudets från dejen[17] i Tripolis, den tidigare nämnde Mahmud Aghas, tal till Kung Adolf Fredrik 1757[18]. Hur skiftande hans uppdrag vid sådana tillfällen kunde vara framgår av ett kuriöst aktstycke från samma år, som jag här återger in extenso:

Ödmiukt memoria(l)

Som jag flere gånger inhämtadt den här warande Tripolitaniske Ministrens deröfwer yttrade missnöje, at dess Domestiquer wid Kongl. Presentens aflefwererande inga dricksspenningar bekommit, då han likwäl af de i Tripolis befinteliga Actis nogsamt befunnit, det hans företrädares Ali Chogias betjenter hederligen straxt efter hitkompsten blifwit regalerade; altså underställes Kongl. Collegio i all ödmjukhet, om icke til närwarande Ministers betjenter lika så stor summa som til sistnämnde Ali Chogias domestiquer, under namn af dricksspenningar, kunde genast blifwa tildelt.

Stockholm d 8 nov. 1757

Peter Rubens

[16] Utförligt härom i J. H. Kreüger, *Sveriges förhållanden till barbareskstaterna i Afrika.* I, Stockholm 1856, s. 404—406

[17] *dej* eller *deji* en turkisk hederstitel använd i Barbareskstaterna

[18] *Biographiskt lexicon öfwer namnkunnige svenska män.* Bd 12, 1845, s. 285

Det är i den för alla diplomater så heliga reciprocitetens namn som det tripolitanska sändebudet agerar när han tar omvägen över translatorn och tolken Peter Rubens för att få fram sina klagomål över uteblivna drickspengar till sitt tjänstefolk. Rubens var förmodligen den ende han kunde tala med. De österländska sändebuden uppfattade honom säkerligen som en svensk dragoman, en titel och en tjänst som var högst betydelsefull i de islamiska huvudstäderna om det nu var i Turkiet eller barbareskstaterna. En dragoman var mannen som kunde ordna allt — till ömsesidig belåtenhet.

Den 20 december 1756 ansökte Peter Rubens om professuren i österländska språk i Uppsala. I ett brev av detta datum som är bevarat i Riksarkivet bland övriga i denna uppsats citerade akter och ställt till "Kgl. Maijt:s och Riksens Råd" utber sig Rubens om dessa höga herrars stöd för att erhålla tjänsten. I sitt brev understryker han särskilt vad han skulle kunna göra, om han erhölle tjänsten, för att styrka turkiskans ställning. Rubens skriver: "Jag blefwe ock härigenom så mycket bättre uti stånd samt at, såsom Ledamot uti Consistorio, kunna med Stipendier och andra Academiska beneficier bidraga til de studerandes understöd och upmuntran äfwen uti sielfwa Turkiska Språkets lärande". Det är knappast något tvivel om att Rubens fick Riksrådets stöd, men Uppsala Universitet ville annorlunda. Rubens hade 1756 fått ökad lön på det villkoret att han samtidigt i Uppsala undervisade ungdomen i turkiska och andra orientaliska språk, "hvilkas kännedom vore nödig i och för rikets förbindelse med den ottomanniska porten".[19] Man skulle tycka, att allt var väl bäddat för honom i Uppsala, men han kom inte ens på förslagsrum. En som orientalist okänd teolog fick tjänsten, men när denne 1760 övergick till teologiska fakulteten blev Rubens uppförd till första förslagsrummet[20]. Trots detta fick inte Rubens tjänsten. Den gick till en annan teolog, som dock åtminstone hade bedrivit orientaliska studier i Tyskland. Man kan förstå att Peter Rubens var bitter. I sin besvärsskrivelse den 17 maj 1757 över att han inte blivit utnämnd, talar han om "slik förnedring" och han beskriver konsistoriets roll i följande ganska sarkastiska ordalag: "Jag kan

[19] Claes Annerstedt, *Upsala Universitets historia*. Del 3:2, Uppsala & Stockholm 1914, s. 393, som citerar K. Maj:t till kanslern den 5 juli 1756

[20] Annerstedt, a.a., s. 395

härwid icke annat finna än at ofwanbemälte Consistoriales wärkeligen förringat sig sielfwa; då de fram för mig som på wisst sätt är deras ämbetskamrat hafwa föredragit sina Subalterner Adjuncterne, hwilka ännu innehafwa det ställe, hwarifrån jag redan för 6 år tillbakars blifwit befordrad".

Man kan fråga sig varför Kungl. Majt trots ett första förslagsrum gick förbi Peter Rubens till professuren i Uppsala. Var det därför att han var alldeles för värdefull som translator i kanslikollegium för att flyttas från Stockholm? Det är en fråga som inte med säkerhet kan besvaras.

Peter Rubens överlevde inte med många år sina besvikelser över en utebliven Uppsala-professur i österländska språk. Han gick ur tiden den 5 december 1763 och hedrades vid sin begravning några dagar senare med två lovprisande gravkväden på grekiska och latin[21]. Rubens ligger begraven i Lillkyrka vid Enköping. På hans grav finnes uppsatt ett epitafium som säger om honom att han gjort sig allmänt känd för sann gudsfruktan, sällsynt lärdom och ljuvligt umgänge[22].

Peter Rubens besökte aldrig något av Orientens länder. Allt tyder på att han trots denna brist i sin utbildning skaffat sig stora praktiska färdigheter i framför allt turkiska och arabiska. Det framgår av de tidigare anförda exemplen på hans skicklighet som tolk och översättare. Zetterstéen[23] säger om honom, att han utförde ett mycket förtjänstfullt arbete, och fortsätter: "Visserligen kan det hända, att en sakkunnig i våra dagar, då man har tillgång till bättre hjälpmedel än på 1700-talet, i rent filologiskt avseende finner anledning att anmärka på någon enstaka detalj i Rubens' tolkningar, men detta har föga att betyda. Viktigare är, att man någon gång påträffar förbiseenden vid reduktionen av muhammedanska data till kristen tideräkning; dock hör sådana till sällsynta undantagsfall. Tyvärr har han i sina översättningar,

[21] Kungl. Biblioteket. Peter Rubens. Kgl. Secreterare o. Translator. Begr. 1763 8/12. (Verser till och över enskilda)

[22] Carl Sjöström, *Skånska Nationen före afdelningarnas tid* ... Lund 1897, s. 209

[23] Zetterstéen, De orientaliska urkunderna i svenska riksarkivet. Kungl. *Vitterhets, Historie och Antikvitetsakademiens handlingar*, del 80 (1952), s. 226; se även Zetterstéen, Turkiska studier i Sverige. *Lychnos* 1941, s. 17

Epitafium över Peter Rubens i Lillkyrka kyrka vid Enköping. Foto S. Kahle.

vilka vanligen äro skrivna på själva originalhandlingarna över eller under texten, ofta använt så fin stil, att den ibland är nästan svårare att läsa än originalens orientaliska piktur". Men vilka hjälpmedel hade Rubens för översättningen av det synnerligen komplicerade kurialspråket i de turkiska och arabiska urkunderna och högturkiskan i Bidpais fabler? Jag utgår från att Meninskis stora och mycket omfattande turkisk-arabisk-persiska lexikon[24] var hans enda hjälpmedel. Det var tre jättefolianter, otympliga och ohanterliga, men fulla av orientalisk lärdom och vishet. Det hade tillkommit på 1680-talet. Det var de dåtida orientalisternas viktigaste hjälpmedel. Peter Rubens kommer in på Meninski i ett intressant sammanhang — i ett sakkunnigutlåtande som Kanslikollegium uppdragit åt honom att utarbeta.[25] En auskultant i Göta Hovrätt vid namn Barkenbom hade sökt tjänst som translator och som merit åberopat en översättning från turkiskan av en beskrivning av ett gammalt folkslag i Persien, som kallas aghvaner. Den bok som han använt, skriver Rubens, är så mycket bekantare som den finns tillgänglig på Kungl. Biblioteket bland de böcker som skickades hem från Turkiet 1735.[26] Den var ursprungligen skriven av en jesuit på latin och sedermera utökad och

[24] Franciscus Meninski, *Thesaurus linguarum orientalium, turcicae, arabicae, persicae ... continens ... lexicon turcico-arabico-persicum ... et grammaticam.* 1—3, Wien 1680+Complementum 1687

[25] RA, jfr not 5

[26] En kort notis härom i *Brefwäxling imellan Ärke-biskop Eric Benzelius den Yngre och dess broder, Censor Librorum Gustaf Benzelstierna;* efter originalerne utgifven af Johan Hinric Lidén. Linköping 1791; s. 239 G.B. till E.B. den 19 oktober 1736 "Jag har nyligen fått till Bibliotheqvet alla de Turkiske böckerne, til antalet 12 st."

[27] Beskrifning öfwer Tryckeriets inrättning i Constantinopel, och des nu warande tilstånd. *Det Swenska Biblioteket,* utgifwit af Carl Christoffer Gjörwell. D.4. Stockholm 1760, sid. 18—24; se även Lidén a.a., s. 239—240; En tilförlåtelig Berättelse om Turkiska Boktryckeriet i Constantinopel, samt Förteckning på de där trykte böcker, från Tryckeriets Inrättning 1726 til 1785, kan med nöje läsas uti C. W. Lüdekes *Beschreibung des Türkischen Reiches.* III, Th. 1, 43.; vidare G. Weil, Die ersten Drucke der Türken. *Zentralblatt für Bibliothekswesen.* Jahrg. 24:2, 1907

Engelska och turkiska översättningar av Kungl. bibliotekets handskrift, signum U. 50, finns tryckta i: Edvard Carleson, *Ibrahim Müteferrika's Printing House and its First Printed Books.* Ed. by Mustafa Akbulut. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği 1979.

översatt till turkiska av Ibrahim effendi, som utgivit den av trycket i Konstantinopel.[27] Så fortsätter Rubens: "För en begynnare i det Turkiska Språket är ock denna beskrivning så mycket behageligare, som den med skjäl kan räknas ibland de lättaste, hwilka på samma språk hafwa utkommit. Men ehuru jag å ena sidan bör berömma den oförtrutna flit och möda, ofwanbemälte författare behagadt göra sig at, utan widare handledande, blott genom tilhielp af Meninski Dictionario Turcico utleta alla ordens bemärkelser och den däraf flytande meningen, så bör jag icke heller å den andra förtiga, det jag uti öfwersättningen saknadt den underbyggnad af Arabiskan och Persiskan, som för hwar och en wid slika arbeten nödig är, den insickt uti Turkiska språkets art och constructioner, utan hwilken ingen wisshet om rätta meningen är möjelig, den färdighet at behörigen bruka ofwannämnde Dictionarie, som annars i sig sielf är ganska tillräckeligit, och änteligen den grannlagenhet, som en öfwersättning tarfwar, om den skal blifwa otvungen och tillika fullkomligen uttrycka hwad på et främmande språk med eftertryck sagt blifwit". Vad Rubens här säger om metodiken i ett inlärande och ett studium av turkiska språket äger sin riktighet ännu i denna dag. Hans dom över "merbemälte Herr Barkenbom" blev hård: han ägde icke de till våra turkiska tolksysslor nödiga insikterna, inte heller var Göta Hovrätt rätt ställe för att förvärva dem och de två år han ägnat åt dem var inte tillräckliga särskilt som det var att anta att lagfarenhet under den tiden varit hans huvudstudium. Därför kunde hans inlämnade arbete inte "tilskynda det Allmänna eller honom sjelf någon wärkelig nytta och förmån".

Som ett prov på Rubens' översättningskonst har jag valt en kort berättelse ur "Fortsättning af den wisa Indianen Pilpays Sedo-Sagor" (sid. 167). Det är ingen djurfabel. Det är helt enkelt en berättelse ur vardagslivet, och samtidigt en läseövning i 1700-talssvenska.

Berättelse om Läkaren och den siuke

Det berättas, at en siuk kom til en klok Läkare, och klagade öfwer en swår magplåga, hwarföre han hos honom wille söka bot. Läkaren följde härwid samma regel, som alle andre *Doctorer,* at han först undersökte sielfwa siukdomen, samt de tekn och ordsaker, som dertil wara kunde, på det han sedermera måtte deremot anordna så mycket tjenligare läkedom. Han frågade derföre, til sin närmare underrättelse; Hwad har du ätit för mat i dag? Den enfaldige *Patienten* svarade: Jag har intet annat ätit än et torrt och förbränt stycke bröd. Hwarpå Läkaren sade til sin betjent; Gack bort och hämta klar ögonsalwa, som jag kan stryka på denna siukas ögon, at han må få sin rätta syn igen. När den siuke hörde dessa orden af Läkaren, klagade han widare och sade: Är det wäl nu tid til at skjämta, när dödstiman är för handen och min siäl är redo at skiljas ifrån min kropp. Jag beklagar mig för dig öfwer mag-plåga, och du wil bota mig för ögon-siuka. Hwad för gemenskap är väl emellan mag-siuka och ögonsalwa? Läkaren swarade; Jag wil, at dina ögon skola först blifwa rene och klare, på det du hädanefter må afhålla dig ifrån at äta sådan otjenlig mat. För den ordsaken skull, sade han, är bot för ögonen dig långt nödigare, än *medicamenter* för magan.

THE TRANSLATOR PETER RUBENS

The first translation of a Turkish book into Swedish appeared in 1762. It was a selection from Bidpai's fables, originating from the Pancatantra. Its translator was Peter Rubens (1720—1763), a learned orientalist who had served at both Lund and Uppsala universities when in 1751 he was appointed Royal translator for Turkish at the government's offices in Stockholm. In this capacity he had to act as interpreter for the oriental envoys who paid their visits to Stockholm during those years. But he also made translations of the Turkish and Tatar diplomatic documents which for a long time had remained untranslated in the Swedish State Archives in Stockholm. He also translated an Arabic medical treatise into Swedish. — Bibliographical and other references are to be found in the Swedish text of the article.

CHRISTOPHER TOLL

Ståthållarens i Mokka gästabud

Av ambassadör Gunnar Jarring fick jag ett kopparstick, som visar två herrar i fjäderbrämade tricorner och livrockar med stora ärmuppslag av kontinentalt snitt, sittande med korslagda ben framför pyramidformigt uppställda fat med allsköns läckerheter i sällskap med tio turbanprydda orientaler och uppassade av fem tjänare i bakgrunden, som räcker skålar och kannor, kanske till kaffe, kanske till handtvagning. Höga spröjsade fönster, pilastersmyckade väggar och rikt dekorerade draperier med omtag anger en palatsliknande miljö.

Anteckningen "No 7" i övre högra hörnet visade, att sticket tagits ur en bok, och underskriften "Statholderens i Mokka Gæstebud" att boken var dansk. Gravyren var signerad av Gustav de Lode, som levde omkring 1720—1752 (mindre känd som kopparstickare än sin bror Odoard Helmold de Lode).

Alltså kunde sticket icke härstamma från Carsten Niebuhrs resa, eftersom Niebuhr och hans följeslagare, däribland svensken Peter Forskål, besökte Mokka först 1763. Men någon tidigare dansk resa till Arabien är inte bekant.

Genom förmedling av forskningsbibliotekarien vid Det kongelige Bibliotek i Köpenhamn, mag. art. Stig Rasmussen, fick jag så veta, att sticket var taget ur andra delen av ett verk i 18 band med titeln

> *Almindelig Historie over Reiser til Lands og Vands; eller Samling af alle Reisebeskrivelser, som hidindtil ere udgivne i adskillige Sprog af alle Folk, og som give et fuldstændigt Begreb om den nyere Jordbeskrivelse og Historie; hvori alle Folkes virkelige Tilstand forestilles, og det Mærkværdigste, Nyttigste og Sandeste i Europe, Asia, Afrika og Amerika indeholdes, i Henseende til deres adskillige Riger*

og Lande; deres Beliggenhed, Størrelse, Grændser, Inddelinger, Himmelkanter, Jord, Frugter, Dyr, Floder, Søer, Bierge, store og smaa Stæder, Havne, Bygninger o.s.v. Som ogsaa Sæder og Skikke, Indbyggere, deres Gudsdyrkelse, Regieringsmaade, Kunster og Videnskaber, Handel og Manufakturer; Og findes forsynet Med nødvendige Landkorter efter de nyeste og rigtigste astronomiske Iagttagelser, og mangeslags Afbildninger paa Stæder, Landkanter, Udsigter, Dyr, Vexter, Klædedragt, og andre slige Mærkværdigheder; Sammendraget ved et Selskab lærde Mænd i det Engelske, og nu oversat paa Dansk, København 1748—1762.

I en liten samling antikvariatskataloger över resor, som jag har, fann jag samma arbete på både franska och tyska, och som den franska versionens utgivare angavs abbé Prévost (1697—1763), mer känd som författare till romanen *Manon Lescaut*. Prévost hade efter landsflykt i England förmedlat engelsk kultur till Frankrike, bl.a. genom denna översättning av en samling engelska reseberättelser. Vilken originalsamlingen var, framgår ej av översättningens titelblad men meddelas i den bibliografiska litteraturen (Brunet, Graesse): *A new general collection of voyages and travels,* sammanställd av John Green i fyra band, London 1745—1747 för Thomas Astley, och därför känd under namnet "the Astley collection".

Här har abbé Prévost funnit materialet till de första banden av sitt verk, till vilket han inspirerats av den franske kanslern Henri François d'Aguesseau. I förordet till den tyska översättningen klandras Prévost emellertid för de friheter han tagit sig vid översättningen med utelämningar, omställningar och egna tillägg. Den tyska översättningen är därför en nyöversättning från det engelska originalet — det enda som övertagits från den franska översättningen är kopparsticken, som ansågs mer talande än de engelska.

I det engelska originalet finns emellertid ingen motsvarighet till bilden av gästabudet i Mokka, enligt vad förste bibliotekarien vid Uppsala Universitetsbibliotek, fil. lic. Hans Nordesjö, kunnat finna (verket tycks saknas i Kungl. Biblioteket i Stockholm, som eljes har en stor samling äldre reselitteratur). Gustaf de Lode har alltså för den danska översättningen kopierat det franska koppar-

G. de Lode. sc. II.D.

Statholderens i Mokka Gæstebud.

sticket, som är ritat av den berömde tecknaren och gravören Charles Nicholas Cochin d.y. (som bl.a. gjort förlagan till sin svenske elev P. G. Flodings mest kända kopparstick, kung Adolf Fredrik som de sköna konsternas beskyddare) och graverat av Pierre Quentin Chedel, eljes känd för att ha illustrerat Lafontaines fabler med kopparstick efter Oudry och i Sverige för att ha graverat Bouchers illustrationer till Carl Gustaf Tessins *Faunillane*. (Som en kuriositet kan nämnas, att två av de äldsta böckerna om Mokka i Kungl. Biblioteket, de la Roques från 1716 och Desfontaines från 1739, har ägts av Tessin.)

Men vems besök i Mokka skall detta kopparstick illustrera? Det är insatt i berättelsen om kapten John Saris resa till Röda havet, Moluckerna och Japan 1611, den åttonde som utförts av Ostindiska Kompaniet, samlad ur kaptenens egen dagbok. Kopparsticket är alltså mer än hundra år yngre än resan och en ren fantasiprodukt, medan Saris Mokkabesök är ett av de tidigaste engelska i denna stad på Arabiens sydspets vid Röda Havets kust.

John Saris dagbok finns bevarad i India Office i London, och berättelsen om hans resa publicerades redan 1625 av Samuel Purchas i hans *Hakluytus Posthumus or Purchas his Pilgrimes*. (Purchas var en engelsk präst, död 1626 — man förmodar, att han slarvat bort många av de original han använde för sin bok, så att det faktum att den innehåller de enda bevarade berättelserna om somliga resor snarare är hans fel än hans förtjänst.) Hos Purchas har vi alltså originalet till Saris berättelse i de senare samlingarna. Inte heller hos Purchas finns någon förebild till gravyren från ståthållarens gästabud. I de tyska och danska versionerna liksom i det engelska originalet till dessa har Saris berättelse försetts med hänvisningar till Purchas.

Av Purchas och hans efterföljares verk framgår också, att Saris hade en föregångare i generalen sir Henry Middleton, som 1610 som ledare av Ostindiska Kompaniets sjätte resa kommit till Aden och Mokka och erfarit, att den engelske kaptenen Alexander Sharpeigh hade varit där året innan. Alexander Sharpeigh hade i början av 1600-talet varit faktor vid Levantinska Kompaniet i Konstantinopel, där han troligen lärde sig litet arabiska. År 1608 anställdes han av Ostindiska Kompaniet som kapten på "Ascension" och general för kompaniets fjärde resa till Ostindien. Vid ankomsten till Aden i april 1609 fängslades han av

guvernören men frigavs efter sex veckor mot en lösen av 2500 taler och fortsatte till Mokka, där han fann en god marknad för engelska varor.

Några av Sharpeighs officerare har nedskrivit sina intryck av Mokka: William Revett fann befolkningen fredlig och vänlig — man kunde gå genom staden både dag och natt utan att antastas. John Jourdain antecknar, att staden var folkrik med både araber och främmande köpmän från Indien och Persiska viken men bara fyrtio turkar, som emellertid behärskade landet. Skepp kom från Suez vart år med mynt, guld och siden och återvände med indiska varor till köpmännen i Kairo. Stewarden Robert Covert berättar, att karavaner kom från San'a, Mekka, Kairo och Alexandria, och att Mokka hade stor basar var dag i veckan med bl.a. rikligt med frukt, trots att där ej regnat på sju år.

När Middleton kom året därpå, blev han till skillnad från Sharpeigh först vänligt mottagen i Mokka av en *amir al-bahr* ("havets herre", en titeln som givit upphov till vårt ord "amiral" men här snarare betyder "hamnkapten"), som försäkrade att angörningen ej vore något problem — de var vana vid att stora skepp från Indien lade till i Mokka. Ståthållaren Redjib Aga sände en present ombord och lät hälsa, att de skulle få handla lika väl och fritt här som i Stambul eller Aleppo eller någon annan del av det turkiska väldet.

Här skall kanske inflickas, att sedan turkarnas besegrat mamlukerna i Egypten 1517, så hade de också blivit arvtagare till deras välde på arabiska halvön och 1546 erövrat Jemens huvudstad San'a, dock icke från mamlukerna utan från den inhemske imamen, som bibehållit sin självständighet. Jemen var alltså nu en turkisk provins under sultan Ahmad I i Istanbul, och i San'a residerade (1607—1617) sultanens guvernör Dja'far Pascha, och i Mokka dennes ståthållare, den nämnde Redjib Aga. De visste inte då, att turkarnas makt led mot sitt slut: från 1628 skulle imamen åter härska i San'a.

När Middleton gick i land mottogs han under musik av stadens ledande män och fördes till agans hus, där han överlämnade den engelske kungens brev och en present att vidarebefordra till paschan samt en present också till agan. Själv fick Middleton en klädnad av karmosinrött siden som tecken på att han stod under Storturkens eller Storherrens beskydd (Grand Signor, den euro-

peiska översättningen av sultanens ursprungligen persiska titel *padishah)*. Detta hindrade inte turkarna från att senare överfalla, plundra och fängsla Middleton och hans män och sända dem till paschan i San'a, där de led svårt av kölden — det var nu i januari 1611 frost var morgon, och de var ju klädda efter det varma klimatet i Mokka vid Röda havet. I februari utnämndes paschan till visir — kanske detta stämde honom mildare, i vart fall återsändes Middleton och hans män en vecka senare till Mokka, varifrån de äntligen i maj lyckades fly.

Middleton ger en kort beskrivning av Mokka, som han säger vara en tredjedel mindre än Tayes (Ta'izz), som i sin tur är hälften så stort som Zenan (San'a). Mokka ligger nära havet, omgivet av en sandig, salt och ödslig trakt, är rikt befolkat och saknar stadsmur — det fick den först kring 1700. Ståthållarens hus ligger nära vattnet vid en lång pir, där det också finns en plattform med några dussin bronskanoner, och i västra ändan av staden finns en fästning också med några dussin artilleripjäser.

Men nu till John Saris besök, som kopparsticket vill illustrera. Den 15. mars 1612 anlände Saris till Mokka, där en gammal slav rodde ut för att möta dem. Han berättade, att engelsmän, som tidigare kommit dit, hade blivit illa behandlade av den förre ståthållaren Redjib Aga, men att denne nu avsatts, och att den nye ståthållaren Haydar Aga, till ursprunget grek, vore mycket vänlig mot främlingar och köpmän. Sedan Saris låtit giva slaven en present, sände han honom tillbaka för att hämta en lämpligare person. Den som kom härnäst var en välklädd italiensk renegat, Mustafa Tardjuman (dragoman, tolk), som frågade, om de hade Storturkens pass. Detta hade Saris — passets *tughra* (sultanens kalligrafiskt utformade namn, använt som ett europeiskt riksvapen, t.ex. överst på pass) och början av texten finns hos Purchas liksom en översättning av passet — och också ett brev från kungen av England till paschan i San'a. Härefter utväxlades salut mellan Saris skepp och hamnen och där liggande två fartyg.

Två dagar senare kom presenter från agan — tre oxar, tjugo hönor och korgar med citroner och bananer — och en inbjudan att gå i land. Saris svar på denna inbjudan nådde emellertid aldrig ståthållaren, eftersom hans italienske budbärare hade tiggt till sig en flaska vin ombord och druckit sig så berusad, att han

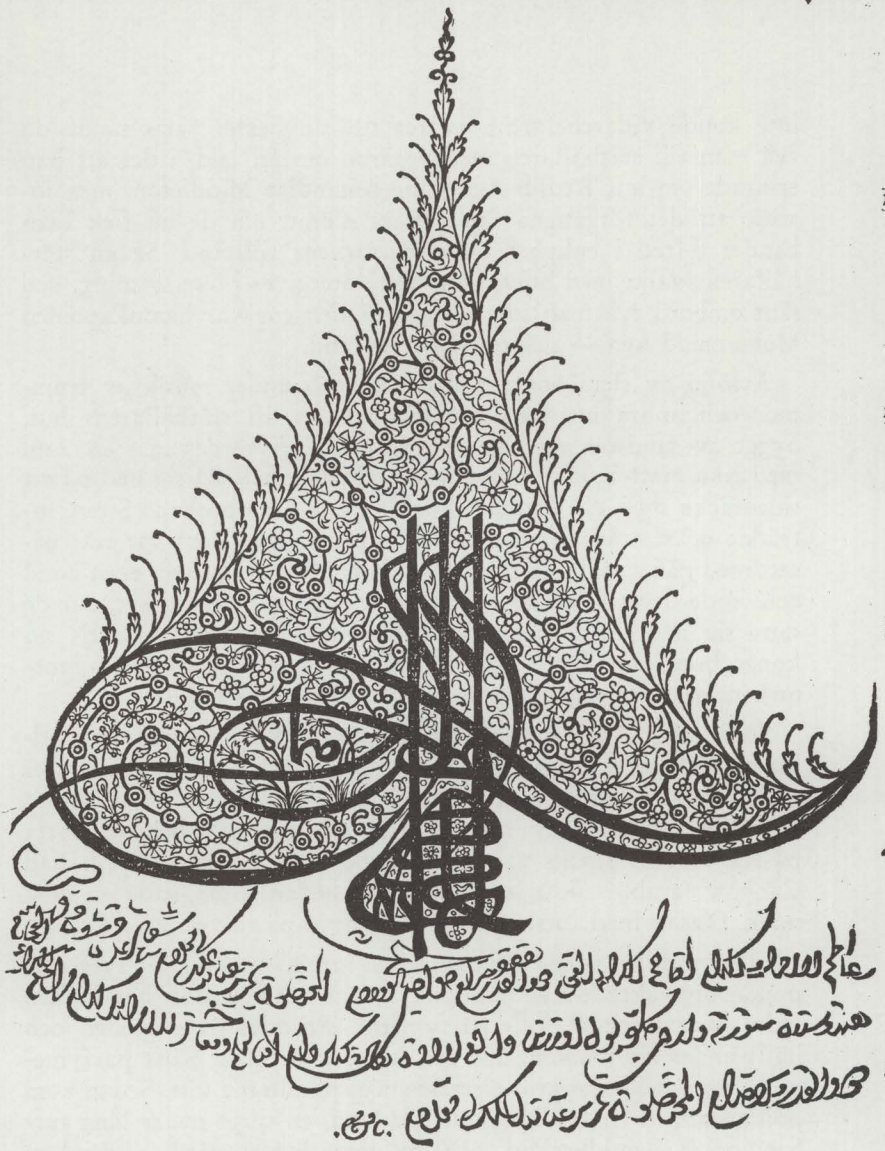

The Great Turkes *Letters Patents Engliſhed.*

YOV that are *My moſt Laudable, Fortunate, Wealthie, and great* Vice-reys *and* Beglerbeys, *that are on the way from My moſt Happy and Imperiall Throne (both by Sea and Land) vnto the Confines and Bounds of the* East-Indies: *Owners of ſome part of Dignitie, and thoſe vnto whom belongeth to giue aide, helpe, and ſeccour in* Gods *cauſe, and* Muſulmanicall *Religion, vpon thier Emperours backe, The Wealth and Greatneſſe of whom let it continue for euer. Likewiſe vn-*

inte kunde vidarebefordra svaret till sin herre. Saris sände då två man till ståthållaren med begäran om fri lejd, i det att han erinrade om hur Redjib Aga hade behandlat Middleton, men lovade att det förgångna skulle vara glömt, om de nu fick idka handel i fred i enlighet med Storturkens tillstånd. Sedan ståthållaren svarat med brev, som också återgives i översättning, och sänt ombord två man som gisslan — den ene var hamnkaptenen Muhammad Aga — gick också Saris i land.

Åtföljd av flera högre ämbetsmän och under musik av trummor och andra instrument anlände Saris till ståthållarens hus, byggt av sandsten med en stor trappa, och fördes in i ett rum med rika mattor och ett burspråk, där han fick slå sig ned på ett sidentäcke med två kuddar klädda med silverbrokad. Strax inträdde också ståthållaren, klädd i silverbrokad, som var rikt besatt med pälsverk. Han tog Saris vid handen, kysste sin egen hand och förde den till huvudet, och ledde Saris till burspråket, där de satte sig ned. Efter några komplimenter överlämnade Saris sin kungs brev, som lästes upp för agan via tolk, och därpå Storturkens pass, som agan kysste och lade på sitt huvud.

Sedan följde den måltid, som kopparsticket vill visa. Ståthållaren bjöd på vildfågel, höns, get- och fårkött och andra rätter samt sötsaker, allt serverat på tennfat på fot, ställda på varandra en meter i höjd, så att man kom åt alla utan att behöva flytta på sig. Härtill dracks vatten, rent eller kokat med en ört kallad Cauhaw (arab. *qahwa,* vårt kaffe, se nedan), som hade en besk smak. De satt med korslagda ben på mattor på golvet.

Efter middagen leddes Saris in i en inre kammare, där fyra små pojkar uppvaktade med handduk, fyrfat och kryddor: handduken lades över huvudet, och parfymerna ströddes över glöden och hölls under handduken, där den inandades. Efter Saris parfymerades agan och hans två närmaste män på samma sätt. Sedan kom pojkarna med en guldbroderad klädnad, en tjugo meter lång turban, också i guldbrokad, och ett damaskerat svärd, rikt inlagt med silver och med förgyllt fäste och skida, som agan själv iklädde Saris, i det att han förklarade, att dessa var presenter från Storturken. I denna utstyrsel bjöds han att företaga en promenad genom staden i sällskap med domaren och galärkaptenen för att ådagalägga den vänskap, som nu var mellan dem. På vägen be-

sågs också ett hus, där Ostindiska Kompaniet kunde anlägga ett faktori.

Trots detta vänliga mottagande och gengåvor till ståthållaren fördröjde denne handeln med hänvisning till att han måste avvakta besked från guvernören i San'a. Under tiden hade sir Henry Middleton kommit tillbaka från Indien och låg nu i sundet Bab al-Mandib, där han stoppade all handel, ivrig att hämnas de oförrätter han fått utstå under sitt besök i Jemen. Saris handelsutbyte i Mokka blev följaktligen dåligt, vilket ledde till en tvist mellan de båda herrarna, sedan de med sina skepp till sist lämnat Arabien. Och därmed lämnar också vi dem.

Vi såg, att Saris blev bjuden på kaffe hos ståthållaren — han, Sharpleigh och Middleton och några av deras officerare var kanske de första engelsmän, som smakade denna dryck. Det arabiska ordet *qahwa* betydde ursprungligen "vin" men kom sedan att användas för dryck, som gjordes av kaffebönan. Att kaffebuskens bär i Europa kallats för bönor, beror antagligen på ljudlikheten med buskens och fruktens arabiska namn *bunn*, ett ord som liksom kaffebusken själv kommer från Etiopien.

Liksom vinet kom kaffet att spela en roll för de islamiska mystikerna — det hjälpte dem att hålla sömnen borta under nattliga andaktsövningar, och när de 116 gånger i följd anropade Gud som "den Starke", *al-qawi*, så fann de, att talvärdet för bokstäverna i detta, 116, var detsamma som i ordet *qahwa*. Araberna berättar — och det gjorde de också för William Revett 1609 — att det var en mystiker vid namn Ali ibn Omar ash-Shadhili, som omkring 1400 förde kaffet från Etiopien till Mokka, och han har blivit något av ett skyddshelgon för staden, där han ligger begraven i Stora Moskén, som bär hans namn. Snart spred sig drycken över den islamiska världen, trots att myndigheterna på sina håll försöke förbjuda den, t.ex. i Mekka på 1500-talet eller i det osmanska väldet på 1600-talet. Också i Sverige, där kaffet blev känt omkring 1700, var det ju tidvis förbjudet (1794—96, 1799—1802, 1817—22).

Mokka, vars namn ju också vi förknippar just med kaffet, nämns redan på 900-talet som en stor by av den sydarabiske lärde al-Hamdani. På 1500-talet var den bara en fiskeby, men efter den turkiska erövringen började dess blomstringstid: den konkurrerade med Aden som hamnstad för handeln med Indien,

och kaffehandeln bidrog till att giva den dess glansdagar under 1600-talet.

Före engelsmännen, redan på 1500-talet, hade portugiser kommit till Mokka, och efter de första engelsmännen, 1616, kom holländaren Pieter van den Broecke dit, gästade också han ståthållarens palats och gav en beskrivning av staden, i vilken han också nämner en fästning, byggd av Henry Middleton. Sedan dröjde det nästan hundra år, till 1708, innan de första fransmännen besökte Mokka. Det var två sjökaptener, vilkas resa Jean de la Roque beskrivit i sin *Voyage de l'Arabie heureuse*, som kom ut 1716, och som också innehåller utförliga notiser om kaffet, eftersom syftet med resan var att direkt från Mokka köpa det kaffe, som man dittills hade köpt genom turkarna i Levanten eller Egypten. Boken fångade intresset hos direktören för Kooperativa Förbundets kaffeavdelning, Gustav Fredlund, så att han började översätta den till svenska — efter hans död gavs den ut 1953 under titeln *Resa till Mokka 1708—1710.*

I slutet av 1600-talet hade holländarna fått fart på sina kaffeodlingar i Java, dit de med framgång överfört kaffebusken, och då minskade Mokkas betydelse som handelsstad. Som hamnstad hade den också den nackdelen, att den ej kan nås genom sundet Bab al-Mandib under den tid sydvästmonsunen härskar.

En representant för det svenska Ostindiska Kompaniet, Chr. Henrik Braad, som 1754—1758 var stationerad i Surat på Indiens västkust, gjorde därifrån en resa till Mokka för att undersöka handelsmöjligheterna men fann dem inte längre uppmuntrande. Efter att ha återvänt till Sverige, tackat nej till en direktörspost i kompaniet och i stället köpt sig en gård i Östergötland, ägnade sig Braad åt den skriftställarverksamhet, som skulle göra hans namn känt (främst hans biografier över lärda östgötar, *Ostrogothia literata),* och som även innefattar en skrift om kaffeodlingen och handeln i Sydarabien, utgiven i *Vetenskapsakademiens handlingar* för 1761. Då hade Linné redan publicerat sin skrift om kaffet i almanackan för 1747.

Några år efter Braad, 1763, kom Carsten Niebuhr på sin av den danske kungen Fredrik V utrustade expedition till Mokka, där han den 26. maj fick begrava en av expeditionsmedlemmarna, von Haven, på den frankiska kyrkogården norr om staden, som användes av de olika ostindiska kompanierna. Också den

svenske docenten och Linnélärjungen Peter Forskål, numera dansk professor, var med i Mokka och berättar om de besvärligheter han hade med ståthållaren och hamnkaptenen, som vid tullvisitationen lät omilt misshandla hans naturaliesamlingar. Den 10. juli dog också Forskål i Jerim, halvvägs mot San'a. Niebuhr återvände så småningom till Mokka och for härifrån till Indien, varifrån han följande år över Persien, Irak, Syrien och Turkiet återvände till Köpenhamn.

Så har det danska (ursprungligen franska) kopparsticket av ståthållarens i Mokka gästabud inte bara visat oss, hur man på 1700-talet tänkte sig ett sådant gästabud, utan spårandet av gravyrens ursprung har också givit oss en glimt av en avlägsen ända av det turkiska imperiet för 375 år sedan, av kaffets historia och av de europeiska handelsförbindelserna med Sydarabien under 1600-talet.

LITTERATUR

Allgemeine Historie der Reisen . . ., (hrsg. v. J. J. Schwabe), 1—21, Leipzig 1747—1774.

Almindelig Historie over Reiser . . ., 1—18, København 1748—1762.

Broecke, P. van den, *Korte historiael ende journaelsche aenteyckeninghe*, Amsterdam 1634.

Brunet, J. Ch., *Manuel du libraire . . .*, 5. éd., 1—6, Paris 1860—1865 (4:868).

Desfontaines, P. F. G., *Relation de l'expédition de Moka en 1737*, Paris 1739.

Dictionary of National Biography: Middleton, Purchas, Saris, Sharpeigh.

Encyclopaedia of Islam / Encyclopédie de l'Islam, 2. ed., band 4: Kahwa, Leiden 1978.

Graesse, J. G. Th., *Trésor de livres rares*, 5, Dresden 1864 (s. 440).

al-Hamdani, *Sifat djazirat al-'arab*, hrsg. v. D. H. Müller, Leiden (1884—1881) 1968.

Hansen, T., *Det lyckliga Arabien*, Motala 1964.

Histoire générale des voyages . . . (övers. från eng. av A. F. Prévost d'Exiles), 1—20, Paris 1764—1789.

Johannsen, B. B., art. de Lode i *Dansk biografisk leksikon*, 3. udg., 9, København 1981.

Jourdain, J., *Journal 1608—1617*, ed. by W. Foster, Cambr. 1909 (Hakluyt Soc., Works, 2. ser., No. 16). Innehåller också utdrag ur Revetts och Coverts journaler.

Linnésällskapets årsbok 1928 (Linnés skrift om kaffet).

Macro, E., *Bibliography on Jemen and notes on Mocha*, Coral Gables 1960.

—, *Jemen and the Western world*, London 1968.

—, The topography of Mocha, *Proceedings of the Seminar for Arabian studies* 10/1980:55—56.

Naumann, E., art. Braad i *Svenskt biografiskt lexikon*, 5, Stockholm 1924—1925, 624—630.

A *new general collection of voyages and travels* (compiled by J. Green), 1—4, London 1745—1747.

Playfair, R. L., *A history of Arabia Felix*, Bombay (1859) 1970.

Purchas, S., *Hakluytus Posthumus, or Purchas his Pilgrimes*, 1—4, 1625 (om Saris 1:334—384).

Roque, J. de la, *Voyage de l'Arabie heureuse*, Paris 1716. Svensk övers. av G. Fredlund och A. Cyrus, *Resa till Mokka 1708—1710*, Stockholm 1953.

Wallström, T., *Svenska upptäckare*, Höganäs 1983.

Vetenskapsakademiens handlingar 1761 (252—258 Chr. H. Braads uppsats om kaffet).

Wüstenfeld, F., *Jemen im XI. (XVII.) Jahrhundert*, Göttingen 1884.

THE BANQUET OF THE GOVERNOR OF MOKKA

An engraving with the title "The banquet of the governor of Mokka" in Danish and by a Danish engraver from the middle of the 18th century turned out to have been taken from the Danish translation of *A new General Collection of Voyages and Travels* compiled by J. Green and printed in London 1745—1747, whereas the engraving was copied from the one in the French translation of the same work by Abbé Prévost (the author of *Manon Lescaut)* which was drawn by the French 18th century artist Ch. N. Cochin and engraved by P. Q. Chedel. But the banquet that the engraving commemorizes took place more than a hundred years earlier, viz. in 1612, when the British captain John Sarkis leading the sixth voyage of the East India Company visited Mokka and was invited to its Turkish governor for a banquet in his palace where also coffee was served. In his journal (published originally by S. Purchas in 1625) Saris tells of his visit to Mokka. Before him two other captains of the East India Company, Alexander Sharpeigh and Sir Henry Middleton, had visited Mokka, and also from their visits impressions of Mokka from the beginning of the 17th cent. are quoted. Coffee is said to have been brought to Mokka from Ethiopia about 1400 by a Sufi mystic, ash-Shadhili, who became the patron saint of Mokka and whose grave is in the Great Mosque. Because of the trade with India and the coffee export Mokka rose to become an important town in the 17th century, but when the Dutch began growing coffee on Java the importance of Mokka diminishhed. A representative of the Swedish East India Company visited Mokka in the 1750's but did not find trade conditions there encouraging. A few years later, in 1761, he published a tract on coffee and the trade of South Arabia — Linnaeus had written about coffee in the Swedish almanac of 1747. The next Swede to visit Mokka was Peter Forskål of the Carsten Niebuhr expedition in 1763. One of the members of this expedition died in Mokka and was buried on the Christian graveyard. Also Forskål died a few months later on the way from Mokka to San'a.

ERIC von POST

Resa i Cilicien*

Författarens introduktion 1987:
Under mina år som svensk minister i Turkiet (1946—51) företog jag åtskilliga resor i landet. Sålunda besökte jag upprepade gånger Çukurova som fascinerade mig både genom sina materiella utvecklingsmöjligheter och genom sina många minnen från antikens dagar. Dessutom hade jag i dessa trakter flera turkiska vänner, som på allt sätt underlättade mina resor och gjorde dem mera instruktiva. Intryck från en dylik resa har jag sammanfattat i Resa i Cilicien. Det är — väl att beakta — närmare 40 år sedan skildringen nedskrevs.

Ankara — Adana

Vårt Dakotaplan höjer sig snabbt över de rundade, bruna kullarna vid Ankaras flygfält, och går i jämn stigning fram över Tchankaya (Çankaya), Ankaras högst belägna stadsdel. Under oss ser vi det vackra rosenfärgade palats, där Republikens president residerar och till vänster Ankaras höga, murklädda borgklippa. Efter några minuter är vi över Elma Dagh (Elmadağ) — äppleberget — som lyser bländande vitt med mjuka böljande sluttningar, liksom skapade för skidåkning.

I öster spanar vi efter Kizil Irmak (Kızılırmak), "röda floden", antikens Halys — Mindre Asiens största flod. Dess rödbruna snabbt framrinnande vatten är så likt den kringliggande marken att flodfåran knappast kan urskiljas. Snart får vi annat att se på.

* Tryckt efter manuskript, förvarat bland kung Gustaf VI Adolfs fotografialbum i Bernadottebiblioteket, Kungl. slottet, Stockholm. Originalets ortnamn har behållits med dagens ortnamn inom ( ).

Till höger lyser ett vitt band som silver i det starka solskenet. Det är ett brett bälte av salt, som avsatt sig längs stränderna av Tuz Gölü, Anatoliens största saltsjö, 85 km lång och på vissa håll 30 km bred. Den överträffar med sin salthalt av 34 % Döda Havet, där procentsatsen utgör 22. Dess vatten lyser himmelsblått men övergår i en vik till starkt smaragdgröna toner, ett lysande smycke i det eljest kala, tröstlöst brungråa landskapet. Våren har ännu inte kommit men snart skall steppen för några korta veckor lysa av all världens färgprakt innan solen och torkan förintar växtligheten och på nytt ger steppen dess förbrända utseende.

Vi har sett så länge på saltsjön att vi knappast märkt att vi plötsligt befinner oss över ett snöhöljt sadelberg, Hasan Dağı. Till vänster har vi sedan länge sett Erdchias (Erciyes dağı) majestätiska krona avteckna sig mot den klarblå himlen. Denna slocknade vulkan är med sina 3830 meter det högsta berget — och ett

av de vackraste — i Medelhavsområdet. Vi ser det ända till dess vi närmar oss Taurusbergen, vars toppar i dag är inhöljda i höga bomullsliknande cumulusmoln. En snöhöljd bergspets lyser för någon minut bländande vit.

Plötsligt har vi lämnat bergen och molnen bakom oss och i diset under oss ligger den väldiga ciliciska slätten, på tre sidor omgiven av höga berg medan den fjärde begränsas av Medelhavet. Vi anar mer än vi ser var detta börjar, men tydligt urskiljer vi bergen vid Alexandrette (Iskenderum) och kägelformiga kullar som höjer sig som borgar — och ofta krönes av sådana — över det platta slättlandskapet.

Flygplanet har gått i rak linje mellan Ankara och Adana, men nu sänker vi oss i vida spiraler. Vi ser Adanas minareter och fabriker på västra stranden av Seyhan, antikens Saros, vars avlagringar under årtusendens lopp danat den bördiga slätten och som ännu ofta då snösmältningen i Taurusbergen varit stark, sprider sitt kalkhaltiga vatten över bomulls- och sädesfälten.

Efter en timme och 25 minuters färd står vi på Adanas flygfält. Vilken tidsvinst gör man inte i denna del av världen tack vare flyget! Med järnväg skulle vår resa tagit 20 timmar och jag minns hur jag förra året med en av ABA:s Skymaster flög på fyra timmar mellan Ankara och Bagdad, en resa som med tåg skulle krävt två dygn och tre nätter.

Turkiets Skåne

Adana bär samma namn nu som under antiken. Frånsett en vacker bro, som leder över Seyhan, och vars 16 kraftiga bropelare motstått alla vårfloder sedan den byggdes på Justinianus' tid, finns ingenting bevarat av dess gångna storhet och Adana är nu med sina 110.000 invånare en stad i kraftig utveckling. Moderna villakvarter ligger i utkanterna och breda asfalterade boulevarder för in till stadens centrum. Där ligger flera gamla moskéer, varav Ulu Djami är särskilt intressant genom att den visar arabiska inflytelser i arkitekturen. På ena långsidan av en rektangulär marmorklädd med pelargång försedd förgård leder fem vackert utformade portar till moskéns inre, vars bredd är flera gånger större än dess djup. Moskén är inuti helt klädd med kakelplattor som visar blomstermotiv, huvudsakligen i blått. En inskrift anger

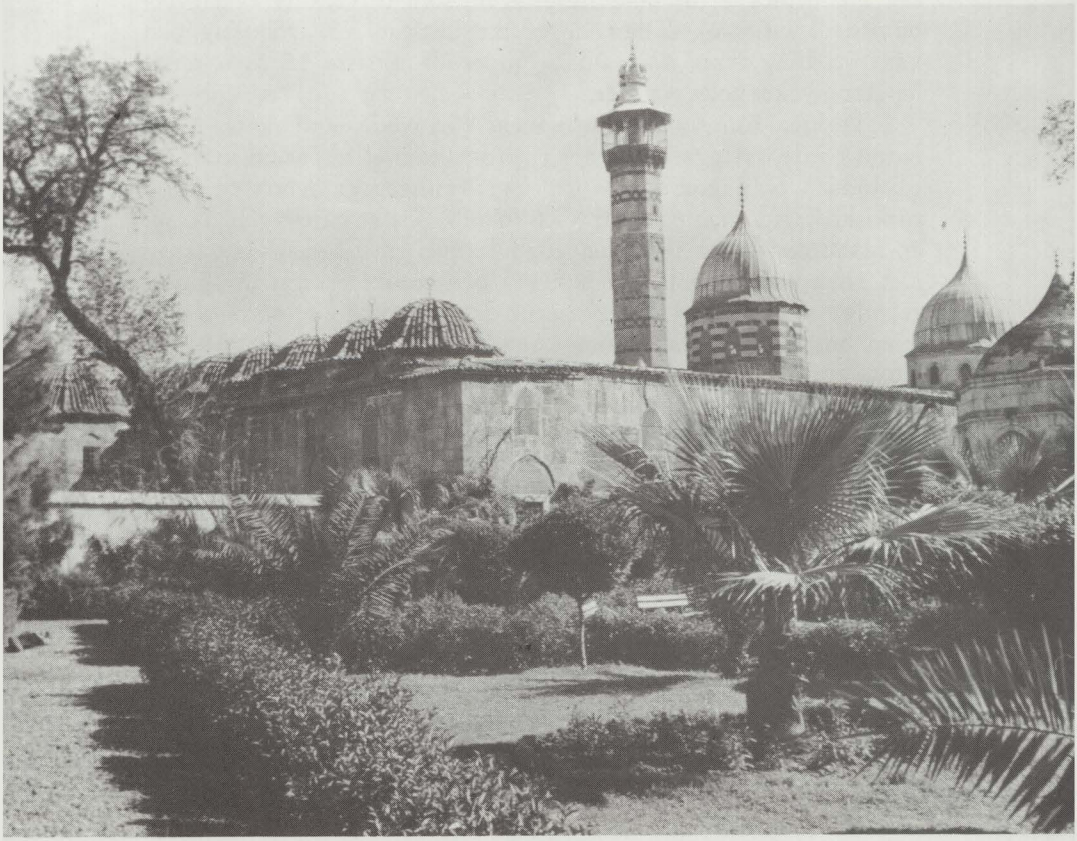

Adana. Ulu Cami. Foto förf.

att moskén grundades år 901 av den muhammedanska tideräkningen, alltså 1482.

Adana är huvudstaden på den stora ciliciska slätten och domineras helt av den kringliggande landsbygdens behov. Strax utanför staden ligger en 1911 grundad lantbruksskola, vars 180 elever i åldern 15 till 18 år under tre år får lära sig allt som har att göra med jordens skötsel i dessa trakter. 60 av ungdomarna utbildas till specialister på traktorer och andra lantbruksredskap och vi

såg t.o.m. plogar för bomullsodlingen, som tillverkats av eleverna. Intill lantbruksskolan ligger ett institut för fröodling och växtförädling, vars verksamhet under de senaste 15 åren anses ha gett mycket goda resultat.

I Turkiet, som är gästvänskapens förlovade land, kan en utlänning inte avlägga besök hos en institution eller person utan att bli bjuden på någon sorts förtäring. Vanligen är denna en kopp turkiskt kaffe, men på lantbruksskolan bjöds vi på ett glas ayran, en blandning av en fjärdedel yoghurt med tre fjärdedelar vatten. Det är en underbart läskande dryck och konsumeras i otrolig omfattning särskilt under sommaren, då markerna ju måste skötas även om värmen i solskenet i regel håller sig omkring 60° C. Trots att Adana är mycket varmt på sommaren med nattemperaturer som ofta ligger omkring 40° har staden ett sunt klimat. Malarian härjar tyvärr ännu i vissa delar av det kringliggande området.

Turkarna kallar den ciliciska slätten för Tchukurova (Çukurova), som betyder låglandet. Med Tchukurova menas dock ofta hela det område som i norr begränsas av Taurusbergen, i väster av dessas utlöpare vid staden Silifke och i öster av Antitaurus. Den odlade marken uppgår till 400.000 hektar och då planerade dräneringS- och bevattningsanläggningar färdigställts beräknas omkring samma areal kunna läggas under plogen.

Den ojämförligt viktigaste produkten i Tchukurova utgöres av bomull. Under vårt besök i slutet av mars såddes just bomullsfröna och om ett par veckor kommer 200.000 hektar — alltså hälften av den odlade jorden — att ligga under bomullsodling. Bomullsplantornas rötter går omkring 30 cm ned i jorden och för att denna ej skall utsugas bedrives växelbruk med odling av sädesslag.

Årligen framställes omkring 250.000 balar bomull i Turkiet, varav omkring tre fjärdedelar i Tchukurova medan resten kommer huvudsakligen från Smyrna-(Izmir-)området. Då det inhemska årsbehovet utgör 210.000 balar, blir inte mycket över för export och än mindre väntas det bli i framtiden. Den turkiska textilindustrien är stadd i snabb utveckling och om några år behöves ytterligare 150.000 balar för den inhemska fabrikationen. Vi besökte ett stort spinneri och väveri vars 22.000 spindlar sköttes med kvinnlig arbetskraft, medan de 200 till stor del automatiska väv-

stolarna helt betjänades av män. Erfarenheten hade nämligen visat att kvinnorna i olikhet med vad fallet är hemma i Sverige, inte trivdes med maskinellt vävarbete.

Sedan den egentliga bomullen avskiljts från fröna — flera fabriker finns härför i Adana — går bomullsfröna till oljepresserier. Först avskiljes den alltjämt kvarsittande bomullen, lintern, som användes för olika ändamål bl.a. för tillverkning av sprängämnen och för att stoppa axlarna i herrkostymer. Oljan pressas därefter ur fröna och blir efter raffinering användbar som matolja och i margarinindustrien. I den fabrik vi besåg tillverkades därav bl.a. hushållstvål. Det som blir kvar efter pressningen utgör bomullsfrökakor som användes till kraftfoder. På motsvarande sätt behandlas linfrö och sesam och av den senaste säsongens produktion av linfrökakor hade huvuddelen sålts till Sverige.

Näst efter bomullsodlingen är odlingen av olika sädesslag betydelsefull. Vi såg många fält, som var täckta med vete, korn, som redan gått i ax, råg och havre. I allt större omfattning år från år odlas emellertid lin som betalas bättre än spannmålen. På en dönum, motsvarande 912 kvm, kan erhållas 60 à 80 kg linfrö, som betalas med 80 piaster pr kg medan utbytet av vete blir omkring 120 kg till ett pris av 20 piaster pr kg. Om linfröodlingen faller väl ut ger den alltså mer än det dubbla utbytet mot vetet. Inte underligt därför om linfröodlingen — som dock måste gå i växelbruk med spannmål — vunnit alltmera terräng. I år väntas inte mindre än 25.000 hektar besås med lin.

I Turkiet spinner man av ålder ylle och bomull men sällan lin, som i Tchukurova helt odlas för frönas skull medan stjälkarna brännas. En anläggning för utnyttjande av dessa som spånadsämne är emellertid planerad.

I betydelse efter linet kommer leguminoser, vidare apelsiner, citroner och grapefruit, samt primörer av olika slag: grönsaker, vindruvor och frukt som sändes till Istanbul och Ankara långt innan motsvarande produkter där blivit skördefärdiga. Vi besåg en stor farm med 14.000 träd, vilkas apelsiner och citroner skördats under vintern. Träden började redan blomma på nytt men bär ej frukt mer än en gång på året. Intressant var att se med vilken skicklighet en trädgårdsarbetare ympade grapefruitskott på ett citronträd, och det var förvånande att höra att dessa sticklingar redan till nästa vinter skulle ge upphov till grapefruit. Vi

smakade på turkiska Jaffa-apelsiner, som ingalunda är sämre än de som odlas i Palestina, och njöt också av de mera tunnskaliga och sötare Washington-apelsinerna, som sedan några år börjat odlas i Tchukurova. Bananodlingarna var inte så talrika och bananerna var små och föga aromatiska. De bästa kommer från Anamur och Antalya längre västerut längs sydkusten.

Ett stort problem för fruktodlarna är emballaget. På Taurusbergens sluttningar växer det visserligen en art barrträd men dessas kvalitet ansågs ej lämplig för lådtillverkning. Vi träffade emellertid en företagsam plantageodlare, som för några år sedan planterat 150.000 popplar. Redan då dessa blir 10 år gamla kan de fällas och användas som lådämnen. Vi såg också en försöksodling av det ännu snabbare växande eucalyptusträdet.

Landsväg och järnväg mellan Adana och hamnstaden Mersin löper parallellt genom det nästan alldeles platta landet. I de för bomullsodlingen upplöjda åkrarna spatserade mängder av storkar efter plogen och plockade mask. Storkarna här är emellertid blott på passage och vi såg ej ett enda storkbo. Ofta såg vi örnar av olika slag — en del med ljusbruna, nästan vita partier på buken och mittpartierna av vingarnas undersidor. Med långa mellanrum låg små delvis av människohand skapade kullar, som en gång använts för ljustelegrafering. Den landsväg vi färdades på hade för en månad sedan varit delvis översvämmad då Seyhan stigit över sina bräddar och ännu låg vattnet kvar på många åkerfält. Under översvämningarna i februari hade 16 människoliv gått till spillo och 300 hus förstörts. Vi fick höra att sädesfälten tagit den största skadan och i regel måst besås på nytt medan linodlingarna klarat sig bättre.

Enstaka byar låg utströdda på slätten men helst sökte de sig upp mot sluttningarna mot bergen, där ingen risk för översvämningar finns och där jorden är mindre värdefull. En stor del av Tchukurova ägs av storgodsägare, som bedriver lantbruket med förhyrd arbetskraft. En arbetare avlönas med fri bostad och kost — mycket billig i dessa trakter, där guds håvor överflödar — samt 2 à 2 1/2 turkpund om dagen, motsvarande 2.60 à 3.25 svenska kronor.

De andra större städerna i Tchukurova, Tarsus och Mersin, med 35.000 resp. 30.000 invånare har ungefär samma ekonomiska struktur som Adana. Mersin är därjämte en viktig hamnstad —

den var förr Turkiets tredje i ordningen — som dock under senare år lidit mycket av konkurrensen med Iskenderun (Alexandrette), som har en naturlig hamn medan fartygen måste ankra på redden i Mersin. En sedan länge planerad vågbrytare har ännu ej kommit till utförande och vindar från Medelhavet omöjliggör därför under åtskilliga dagar på året lastning och lossning.

Man kan inte undgå intrycket att Tchukurova med sitt lantbruk och sina därpå grundade industrier är en av Turkiets av naturen mest gynnade landsdelar. Trakten är helt inställd på lantbruk medan boskapsskötsel är av mindre betydelse och bergsbruk saknas, frånsett några mindre kromfyndigheter i Mersin-trakten. Man hoppas finna olja i området men borrningarna har hittills varit resultatlösa.

Den ciliciska porten

Begränsat av Taurusbergen i norr och väster och Antitaurus i öster utgör Cilicien något av en geografisk enhet. Från öster för flera vägar in i landet medan norrifrån endast den ciliciska porten och västerifrån bara den smala kustremsan mellan Taurusbergens utlöpare och Medelhavet lämnar tillträde till den bördiga slätten. Vi färdades på de båda senare vägarna som under tidernas gång spelat en så stor roll för Ciliciens, ja, för hela mänsklighetens historia.

Från Mersin for vi över Tarsus upp mot Taurusbergen. Innan vi lämnade slätten såg vi på landsvägen en turkisk vän, som beledsagade några amerikanare, vilka stannat för att fotografera en harv av enklaste slag — en bräda med några pinnar på. Överhuvudtaget möter man i dessa trakter de primitivaste jordbruksredskap vid sidan av traktorer.

Vägen slingrade sig fram mellan steniga kullar, som till att börja med utgjorde betesmarker för får och getter men sedan blev allt snårigare för att högre upp på sluttningarna bli barrskogsklädda. Ett par gånger såg vi vid vägkanterna svarta tält av gethår, som slår ifrån sig vatten och därför är utmärkta som bostäder även under vintern. Man berättade för oss att om de nomadiserande invånarna hade får och getter så tydde detta på att invånarna var turkmener medan zigenarna mestadels hade bara åsnor. Nå, båda de nomadiserande folken har nog behov av ås-

nor för sina förflyttningar. På vintern lever turkmenerna nere på slätten medan de sommartiden drager till fjälls.

Vid en krök av vägen ser vi plötsligt en tysk krigskyrkogård från första världskriget med ett 40-tal gravar. En minnessten förtäljer på tyska att de som här fjärran från hemlandet funnit sitt sista vilorum tillhört en "Kraftfahrtruppe", som enligt vad det sades utbyggt och permanentat den gamla vägen. Denna har i sin tur asfalterats av en engelsk firma under andra världskriget och avviker på ett för bilåkaren angenämt sätt från många sönderkörda vägar i landet.

Landskapet blir allt vildare och dalgången, där en grönvit bergsbäck kastar sig fram, allt smalare. Det blir trängre och trängre mellan de allt högre klipporna och på det smalaste stället, den ciliciska porten, tränges vägen och bäcken om utrymmet, ett 10-tal meter mellan de ett par hundra meter höga brant sluttande klippväggarna. På andra sidan bäcken ser man i bergsväggen uthuggningar som tyder på att under antikens dagar vägen där haft sitt stöd. Innan den nya chaussén byggdes måste passet ha varit smalare och sannolikt har väl den gamla härvägen då gått fram delvis utsprängd i klippan, delvis vilande på tjocka trästammar, åtskilliga meter över bergsbäcken för att inte spolas bort.

Genom denna trånga port har många av världens mest kända härförare dragit fram: Xerxes, Darius, Alexander den store och Gottfried av Bouillon för att blott nämna ett par namn. En i bergväggen inhuggen minnestavla från antik tid vittnar ännu om att Alexander den store färdats denna väg på sin erövrarfärd till Persien och Indien. Det var för resten nära att bäcken som rinner genom passet ändrat världshistoriens gång: då Alexander en het dag badade i dess kalla vatten i närheten av Tarsus fick han en häftig feber och låg under några dagar nära döden.

Den ciliciska porten, som på turkiska med en lätt förvrängning av "Cilix" heter Gülek Boğas (Gülek Boğazı), ligger på 1160 meters höjd. Det är kallt och fuktigt här i passet, vinden tränger genom kläderna och vi är glada över att ha tagit ytterrockarna med.

Vi fortsätter ännu en halvmil till själva passhöjden, som ligger några hundra meter högre. Bergen viker åt sidan och snart är vi ute på en liten högslätt, där på ömse sidor om vägen ruiner skymtar mellan enstaka tallar. Det är vad som återstår av de kaserner

och fort, vilka 1836 uppfördes av den egyptiske fältherren Ibrahim Pascha, som fyra år tidigare grundat staden Mersin för att lättare kunna upprätthålla förbindelserna med hemlandet.

I fjärran ser vi på en bergssluttning ett samhälle med många sommarvillor. Det är Pozanti, dit de förmögna Adanaborna flyttar under de varmaste månaderna, då hettan på slätten blir för stor. Här uppe i bergen är sommartemperaturen bara 20 à 25°, här finns inga malariamygg och den friska skogsluften är stärkande. Pozanti ligger vid järnvägen, som följer ett annat pass än landsvägen.

Det bär åter ner mot slätten. Från höjderna ser vi Medelhavet lysa i fjärran bakom några saftigt gröna sädesfält. Vi stannar ett tag och dricker ett härligt vatten, som direkt strömmar fram ur bergsväggen. Vattnet är friskt och lätt, inte kalkhaltigt som nere på slätten. Vi möter några timmerhuggare med yxan på axeln och ser örnar sväva över de klippiga kullarna spanande efter en kanin eller sork. Det har slagit lock i öronen på oss, då vi åter är nere på jämn mark bland bomullsodlingar och apelsinträd.

Bland myrten och ruiner

Sommaren 1947 innehöll tidningarna en notis om att den engelske arkeologen professor Garstang i Mersins närmaste omgivningar påträffat spår av mänsklig bosättning 5.000 à 6.000 år före vår tideräknings början. De skärvor av lerkärl som han funnit befinner sig nu i Adanas museum, som innehåller keramik från koppar- och bronsåldern, hetitisk, grekisk och romersk tid. Cilicien har under seklernas gång haft många utländska härskare och vetenskapsmannen kan i Adanamuseet finna lergods från Grekland och Cypern och andra bevis på landets förbindelser med gångna tiders olika kulturcentra. I museet finns också hetitiska lejon i sten och reliefer i svart basalt, vackra hellenistiska marmorskulpturer, samt sarkofager, flertalet från tiden efter romarnas erövring av Cilicien år 98 f.Kr. Det är intressant att se likkistor i lera med tillhörande lock, och ett par meter höga lerkärl för förvaring av spannmål, olja, vatten och dylikt.

I Mersin låg utgrävningarna nere under vårt besök men i Tarsus förberedde den amerikanska expeditionen, som arbetat där sedan åratal, sommarens kampanj, som skulle börja sedan marken

Arkeologiska lämningar vid Mersin. Foto förf.

blivit tillräckligt torr i mitten av april. Expeditionens ledare Miss Goldman var sjuk och vistades i Amerika, men hennes ställföreträdare Miss Theresa Goell var vänlig och visade oss omkring. Hon förde oss först upp på en kulle som höjde sig omkring 25 meter över den kringliggande slätten och som bjöd på en underbar utsikt. Hela denna kulle utgör rester av mänsklig bebyggelse. Det ena huset efter det andra av soltorkad lera har byggts på ruinerna av äldre hus och så har kullen växt under seklernas lopp. En sådan kulle kallas på turkiska hüyük, på arabiska tell och sådana kullar finns det gott om i Mindre Asien, Syrien och Mesopotamien.

Det hetitiska skiktet — omkring 1200—1400 f.Kr. — låg nära toppen av kullen, vilket tyder på att denna rätt snart därefter upphört att tjäna till bebyggelse. Vi gick ner längre och längre — utgrävningarna har nu nått 18 meters djup och spår har påträffats från den äldre kopparåldern. Vi såg på olika nivåer rester av stadsmurar, boningsrum, eldhärdar och bänkar av olika typer. I expeditionens kvarter, ett gammalt turkiskt hus med en oändligt stämningsfull gård omgiven av en vinrankskládd pelargång, visade miss Goell oss det ännu obearbetade materialet: vackra lerkärl, små utsökta terracottafiguriner, bennålar etc. Massor av lådor innehöll lerskärvor, som ännu inte klassificerats.

Tarsus är ju aposteln Paulus' födelsestad och en ensam port, som en gång ingått i en stadsmur, bär hans namn. En märkvärdig 5 à 6 meter hög ruin, Dönek Tasch (Dönik Taş), med ett par meter tjocka murar såg vi också. Enligt Bædecker skall den ha utgjort postamentet till ett 108×52 meter stort tempel under den romerska kejsartiden. Vår guide förklarade emellertid att man nu ansåge den ha varit en vattenreservoir. Bra prosaiskt om man tänker på att enligt traditionen ruinen markerar Sardanapals grav!

Från vårt högkvarter i Mersin — som i förbigående sagt betyder myrten — for vi ett par gånger den nio svenska mil långa kustvägen till Silifke. Några hundratal meter från vägen, på 9 kilometers avstånd från Mersin, låg en gång Pompeiopolis (Viranşehir), som grundats av Pompeius för att ersätta den några kilometer därifrån liggande förstörda staden Soloi. Väldiga, varmt vitbruna kolonner med korintiska kapitäl reser sina klara profiler mot den blå himlen, för varje steg trampar man på lerskärvor och vid stranden ser man ännu rester av de gamla kajerna. Eljest står endast enstaka partier av antikens gymnasium ovan jord. Det var en oförglömligt vacker eftermiddag vi besökte Pompeiopolis och de blåa Taurusbergen med sina snöhöljda toppar bildade en stämningsfull bakgrund.

Att Pompeiopolis varit en stor och rik stad var tydligt. Det förvånade oss i alla fall när en historielärare i vårt sällskap upplyste att landet mellan Mersin och Silifke under romersk tid skulle hyst inte mindre än 7 à 8 miljoner invånare! Ännu mer överraskande tedde sig denna uppgift, då vi sågo det ytterligt kala berglandskap som började ett 30-tal kilometer sydväst om Mersin.

Kullar av gråaktig kalksten med meterdjupa klyftor för varje steg gjorde terrängen så oländig att man skulle behövt 5 à 10 minuter för att taga sig fram ett hundratal meter. Mellan de uppskjutande klippblocken växte förvildade olivträd och ofta betade kameler bland de risiga buskarna. Då vi såg den mängd av ruiner som längre fram låg på ömse sidor om vägen, alla dessa tempel och palatsruiner av marmor förstod vi i alla fall att landet — Cilicia rauca — en gång måste ha varit tätt befolkat om än det uppgivna befolkningstalet förefaller sannolikare om det hänföres till Cilicien i dess helhet.

Efter hand som vi kör vidare från Pompeiopolis rycker Taurusbergens utlöpare allt närmare havet och den bördiga slätten krymper samman för att snart helt försvinna. Vi passerar Alata (Sorgun D.), med dess byinstitut och bananodlingar. Ett 50-tal kilometer från Mersin går vägen genom ett valv av en väldig aqueduct som en gång fört vatten till Lamas (Erdemli). Den är nu i ruiner i den mån den gått över dalgångarna men i klippan såg vi mångenstädes den urholkade rännan. Vilda röda tulpaner med långa stjälkar växte bland klippblock och myrtenbuskar vid aqueductens fot.

Efter ytterligare en halvmil är vi i Ajasch (Ayaş), och här börjar ett ofantligt gravfält, som sträcker sig längs vägen under 5 à 6 kilometer. Klippgravar, sarkofager, små tempel avlöser varandra. Här finns hundratals minnesmärken ovan jord, många väl bibehållna, nästan alla från romersk eller tidig byzantinsk tid. Vi går in i ett litet tempel, det är fyllt med träkol och samma syn mötte oss ett par andra gånger.

Vägen går förbi den lilla ön Eleusia (olivön), där rester av en gång praktfulla vita marmorvillor bryter av mot den finfördelade gulbruna sanden. Ön var en gång skild från fastlandet av ett 50 meter brett sund, men detta har under tidernas gång sandats igen och vägen går nu mellan ön och den antika staden Sebaste, som är tilltalsordet för en prinsessa, en kungadotter i detta fall. Vi stiger ur bilen, där en liten tvärväg för upp mot kullarna. Här ser vi resterna av en byggnad med en fullt bibehållen fönsterglugg, där stadens invånare för snart tvåtusen år sedan löst biljetter till föreställningarna på den ett 50-tal meter därifrån belägna, nu illa medfarna amfiteatern. Intill ligger ruinerna av gymnasium. På ett par hundra meters avstånd lyser en

Ak Kale. Foto förf.

sol- och väderbiten sarkofag mot himmelen från ett fem à sex meter högt postament. Vilken underlig idé att välja sitt sista viloställe så högt ovan jord.

Vi passerar ruinerna av ett stort tempel, varav endast grundmuren är bevarad och man visar oss en väldig antik vattenreservoir, varifrån fartygen en gång fyllt sina behov. I gamla tider lär det ej längs kusten ha funnits gott dricksvatten från bergen mellan denna plats och det fågelvägen tio svenska mil västerut belägna Anamur.

Strax därefter ser vi vid en krök av vägen en jättelik slottsruin, Ak Kale, och ute i havet på en liten ö en annan liknande borgruin, Kisch Kale (Kız Kalesi). Det är vad som återstår av en mäktig dubbelfästning från den tid, då armenierna behärskade Cilicien, och den har en gång skänkt skydd åt handelsfartyg men också tidvis varit ett sjörövarnäste. Kisch Kale har förr i världen varit förenad med fastlandet genom en utbyggd väg, men denna har för länge sedan spolats bort. Någon båt fanns inte och det var inte bara vattnets kyla som avhöll oss från att simma de några hundra meterna ditut; vattnet är tidvis hemsökt av hajar. Även om en del valvförsedda ruiner är bibehållna i Kisch Kale, förlorade vi nog inte så mycket på att ej besöka borgen. Den gör sig bäst på avstånd där dess höga gulvita än fyrkantiga än runda torn stiger upp ur det mörkblå vattnet mot den i ljusare blå nyanser tonade himlen.

Genom en bräsch i den krenelerade yttermuren med väktargång trängde vi in på Ak Kales yttre gård och genom en liten port, som kröntes av ett vapen — ett kristet kors med tre rosor — kom vi fram till den egentliga borggården. Man såg tydliga rester av ett kapell, en riddarsal och olika ekonomibyggnader men stenkummel och risiga buskar hindrade oss från att närmare studera borgens planläggning. En pojke erbjöd oss illa medfarna byzantinska och armeniska kopparmynt, som hittats i ruinerna.

De båda borgarna ligger i antikens Korykos, nu Korgos (Korigos). Vi beså några i klippan uthuggna gravar. En av dem var mycket låg och med släta väggar medan en annan var mer än manshög och på en halv meters höjd över marken hade i de tre innerväggarna uthuggna nischer av en människokropps längd. Vid huvudgärden var alla tre viloplatserna försedda med en

Jupitertemplet i den Korykiska grottan. Foto förf.

mindre, upptill oval uthuggning. Klippgraven avvek inte mycket från den som i Jerusalem visas som Jesu grav.

Det stora gravområdet upphörde nu. Vi passerade några små plager, en del sandiga, andra steniga och for genom en underbart vacker, grönskande dalgång mellan tvärbranta klippväggar över en utskjutande udde till dess vi gjorde halt vid kilometerstenen 66. Vägen går här alldeles intill havet vid en liten vik. Vi lunchade vid stranden, där ett par fiskarkojor och ett rastställe låg idylliskt i skuggan av ett pistacheträd.

Vi befann oss alltjämt i Korykos och började härifrån en fotvandring upp mot bergen som skulle ge oss bland de starkaste intrycken från denna resa. På en gammal romersk väg som gick nästan rakt i tidvis stark lutning vandrade vi i det bländande solskenet några kilometer uppåt ett berg. På ett par hundra meters höjd stod höga, varmt gyllene marmorväggar, ruiner av ett stort Jupitertempel. Vi kunde se en ganska otydlig latinsk inskription på några av de väldiga marmorblocken. Talrika ruiner runt omkring visade att platsen varit av betydelse och vi befann oss i själva verket på en under antik tid vida berömd ort (Paperon). Vi skulle strax få se vad som gjort att denna otillgängliga plats fått en sakral karaktär och smyckats med rika tempel. Några tiotal meter bakom Jupitertemplet öppnade sig marken för våra fötter. Som utkarvad med en gigants jättekniv syntes framför oss ett ovalt hål med nästan lodräta väggar. Det kunde väl vara 150 à 200 meter långt och inemot hundratalet meter brett. Vi stod vid randen av den korykiska grottan (Cennet Deresi).

I forntiden födde Moder Jord den siste giganten, Tyfon, som utrustad med hundra från skuldrorna utväxande drakhuvuden med svarta tungor och med eld sprutande ur ögonen besatt en förunderlig makt. Han kunde åstadkomma alla ljud, han kunde piska vinden mot havet så att det steg upp mot himmelen som svarta pelare och han ansåg sig kallad att efterträda Zeus som världens herre. De båda förde en förbittrad kamp, men Zeus vann med list och stängde Tyfon inne i den grotta som låg framför oss.

På en smal stig, som stensatts under romersk tid, gick vi ned i hålan. Botten, som väl låg på inemot hundra meters djup, var ojämn och sluttande, klädd med buskar och lagerträd, vilkas djupgröna blad spred sin balsamiska doft när vi tog dem i händerna. På den djupaste platsen, där klippväggen böjde sig över våra huvuden, framträdde ur lövverket ett romerskt marmortempel! Det var inte mer än tio meter långt men underbart vackert i proportionerna. Det rådde en hemlighetsfull stämning i tystnaden kring detta en gång åt Jupiter helgade tempel och gudarnas höghet kändes nära. Med vilken oändlig vördnad måste inte antikens människor ha närmat sig detta tempel, redan starkt påverkade av de märkliga omgivningarna. Att platsens helighet inte så lätt förglömdes, framgick därav att i själva cellan svagt kunde urskiljas fem à sex målade apostlafigurer. På grund av

Nere i den Korykiska grottan (Cennet Deresi). Foto förf.

det utrymme de upptog var det uppenbart att Jesus en gång setts här i kretsen av sina tolv apostlar.

Det var inte svårt att förstå varför templet låg på denna plats, ty bakom detsamma öppnade sig för våra häpna ögon en grotta med nattsvart mörker. Här måste ju Tyfon vara innestängd och med sitt tempel hindrade Jupiter-Zeus honom att tränga upp till jordytan!

Långt under oss hörde vi sorl av rinnande vatten. Vi klättrade ned mellan nedfallna block från templet och såg spår av stenläggning från romersk tid mellan väldiga klippblock som störtat från klippvalvet. Luften blev fuktig, rå och kall och mörkret framför oss var ogenomträngligt. Plötsligt tog stenarna slut och fötterna slant på små sluttande kullar av lera. Nästan som på skidor nådde vi bottnen på en nivå som kanske låg 50 meter lägre än det ingången bevakande templet och sträckte våra händer ned mot en snabbt framilande bäck. Vattnet var inte kallt, kanske en 20 à 25°. Det var som att nå fram till Lethes mörka flod.

Vi vände oss om och såg nu bättre. Vi befann oss i en kanske hundra meter lång grotta, i vilken dagsljuset silade in i skiftande blå och violetta toner. Sorlet från bäcken endast underströk ödsligheten och ensamheten och kyrksalens gigantiska valv verkade inte upplyftande utan tryckande. Från tak och väggar nedhängande stalaktiter, gav på något sätt ett intryck av att vi befann oss i ett gotiskt kyrkorum med dess svala, sparsamma dagsljus och dess djupa stämning av mystik.

Långsamt arbetade vi oss uppåt över lersluttningarna som på ett ställe avbröts av ett murat postament. Hade här varit en mur bakom vilken Tyfon varit innesluten?

Dagsljuset blev åter starkare och vi såg med en känsla av lättnad på nytt den blåa vårhimmelen skymta mellan Jupitertemplets valvgångar.

Trötta och varma stod vi åter vid randen av den korykiska grottan. Helt nära såg vi några svarta gethårstält, som markerade en turkmenfamiljs tillfälliga bostad och ett tjugotal killingar kom intresserade fram för att se på oss, medan några ilskna anatoliska fårhundar, karabasch — svarthuvudena — misstroget och fientligt morrade på avstånd.

Det var en härlig känsla att åter vandra den gamla romerska

vägen ned mot havet, som i fjärran förtonade i ett blågrönt dis. Våra följeslagare, ett par tystlåtna bönder, berättade att den korykiska grottan nu om somrarna användes för att förvara fårkött! Sic transit gloria mundi.

Åter nere på landsvägen såg vi en arbetare tvätta sina smutsiga händer med tvål i havet. Det såg egendomligt ut men fann sin naturliga förklaring: i själva strandkanten vällde ur många hål det sötvatten fram, som vi en stund tidigare känt med våra händer i den korykiska grottans djupaste innandöme!

Efter att ha passerat några steniga kullar med förvildade olivträd och enstaka sydländska tallar — medelhavspinien är inte den vanligaste arten — når vi ned till slätten vid Silifke. Vägen går mellan sädesfält och bomullsodlingar tills vi skönjer den murbekrönta akropolen i den av Alexander den stores arvtagare Seleukus Nikator grundade staden Seleukia Tracheotis, numera Silifke. Staden ägde en gång ett berömt orakeltempel och var ett centrum för en rik landsbygd men gör nu ett fattigt intryck. Dess 6.000 invånare bor på båda sidor om Gök Su — "det himmelsblå vattnet" — som måste ha ändrat färg sedan det fick sitt vackra namn, ty de smutsgula vattenmassor som nu under en bro från romartiden väller fram mot det en mil avlägsna havet ger helt andra associationer. Man håller på att dämma upp denna flod — antikens Kalykadnos, där f.ö. Fredrik Barbarossa drunknade år 1190 — för att kunna bevattna den bördiga slätten och vi besåg fördämningarna, som väntas bli färdiga i år.

Tyvärr medgav oss tiden inte att besöka Meriamlik (Ayatekla), som under den första kristna tiden var en viktig vallfartsort. Här hade nämligen den heliga Thekla — en lärjunge av aposteln Paulus — bott i en grotta och talrika spår av kyrkor och kloster finns ännu bevarade. Vårt mål var i stället Usundja Burdsch (Uzuncaburç), sannolikt antikens Diokaisareia, med den i närheten liggande staden Olba.

Vi bytte ut vår bil mot en jeep. Det är förunderligt vad detta av krigsbehovet skapade fordon kan prestera. Den 31 km långa vägen som huvudsakligen gick i nordlig riktning, var gjord av skarpkantade kalkstenar och stigningen var på sina ställen oerhörd. Trots att vi ibland måste taga oss fram i terrängen och i flodfåror, då ett par broar störtat in, tillryggalade vi sträckan

på mindre än tre timmar och ändå ligger Usundja Burdsch på 1100 meters höjd.

I skarpa kurvor höjer sig vägen över slätten. Varje krök ger nya perspektiv och vi ser västerut en klippö i havet, som lär vara bebodd av några fattiga fiskare. Vi passerar genom en barrskog, där några hästar, åsnor och kameler betar det sparsamma gräset. Sedan ligger framför oss en starkt kuperad, ytterligt stenig "slätt", som i bakgrunden begränsas av ett berg. Men ser det inte ut som om en portal ledde in till en landsvägstunnel? Vi kommer närmare och finner något helt annat: ett stilrent litet grekiskt tempel, av vars rödgula marmorblock inte ett enda fallit till marken trots att ett par synes upphängda endast genom Guds försyn. En grekisk inskription på frontespisen är knappast längre läsbar. I närheten står några väldiga gråa portaler bestående av endast tre stenar, varav den ena utgör överstycket. Vi undrar vilken byggnad som legat här och från vilken period den härstammar.

Landskapet är så kargt och vilt att man blott kan fråga sig varför detta lilla tempel blivit rest. Litet längre bort ser vi andra sådana av gulskimrande marmor som med två våningar i valvbågar reser sig mot en bakgrund av grå klippor och mörkgröna snåriga buskar. En gång lydde emellertid denna trakt under en prästerlig kungafamilj och kanske är det spår av dess verksamhet vi här ser bevarade. Då och då går vägen över eller skär den gamla via, som ledde till Olba och möjligen har ställen för tillbedjan legat vid dess sida. En och annan klippgrav och några sarkofager ligger i templens närhet och kanske har också dessa brukats som vilorum för de döda.

Vild och öde är trakten, ingen mänsklig boning spåras, men utsikten över det i fjärran blånande Medelhavet är underbar. Ödsligt majestät vilar över naturen och dessa tempelbyggnader eller vad de nu har varit. Vi bemäktigas av en känsla av antikens storhet och skönhetssinne och kanske har dess värld aldrig varit oss närmare än i dessa sedan länge av människohand orörda trakter, där marmorn förmedlar kontakten med gångna generationer. Kanske har Seleukias invånare här en gång sökt en tillflykt undan de heta sommarmånaderna på slätten, men naturen är i varje fall så otillgänglig att den ej gärna kan ha inbjudit till längre vistelser. Eller sökte man avsiktligt denna plats med dess vida och vackra utsikter för att göra en viloplats för de döda?

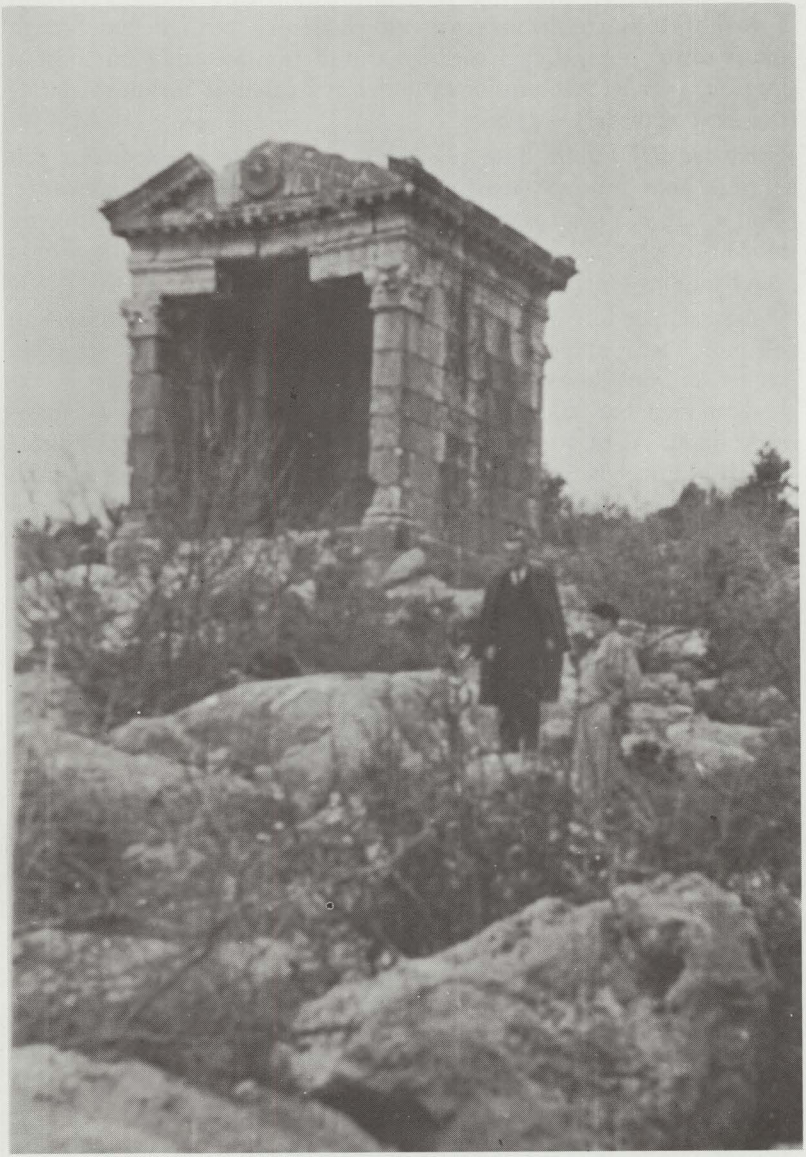

Grekiskt tempel på vägen mot Uzuncaburç. Foto förf.

I varje fall måste det ha varit ett rikt folk, som i denna fattiga natur reste vackra byggnader i marmor, som än i dag står nästan intakta. Har kanske erosionen under två tusen år förändrat landskapets karaktär?

Färden går vidare över gråa berg, genom glesa barrskogar och raviner som inte är stenigare än det kringliggande landskapet. Under några minuter ser vi i fjärran en grå stenmur avteckna sig mot horisonten och tycker oss på en akropolliknande kulle skönja den brunvita tonen av sol- och väderbiten marmor.

Landskapet blir allt stenigare och den småländska naturen kan på intet vis upptaga tävlan med vad vi ser. De kantiga stenarna ser ut som om de nyss blivit sönderhackade till mycket grov makadam men har säkerligen sprängts av naturen och ej av människohand. Allra stenigast är det vid Usundja Burdsch (Uzuncaburç). Namnet betyder "det höga tornet" och ett sådant står ännu kvar. En fem våningar hög fyrkantig byggnad ligger framför oss med spruckna murar och en vägg som buktar inåt. På nära håll verkar tornet fallfärdigare än dess på avstånd imponerande massivitet låter förmoda. Inuti är det delat i olika rum och några fönstergluggar öppnar sig mot himlen på ansenlig höjd. Om tornet tjänat till förrådsrum, fäste eller fyllt något annat ändamål är något varom blott gissningar kan vågas. Det uppfördes omkring 200 år f.Kr. då Teukridernas prästdynasti härskade över västra Cilicien.

Usundja Burdsch är nu en fattig liten by, vars enkla boningshus bebos av några Yürükfamiljer, som övergett sitt nomadiserande liv för att här finna en torftig bärgning på fårskötsel och litet åkerbruk i den närliggande dalen. Åtskilliga av de män vi mötte visade klart mongoliska drag. Ingen kvinna vågade sig under vårt för orten säkerligen ovanliga besök utom husets väggar; risken att bliva sedd av främlingarna fick inte tagas!

Om ortens forna storhet vittnade imponerande byggnadsrester. Vid västra förlängningen av en antik gata, som gått i öst—västlig riktning reste sig fem med korintiska marmorkapitäl försedda basaltkolonner, vilka ännu sammanbindas av arkitrav och gesims, stolt över det enkla, plattryckta boningshuset vid dess fot. Detta tempel, Tychäon, som härrör från det första århundradet efter Kristus lär ha haft en egendomlig form men vi kunde ej

med säkerhet urskilja murlinjerna bland alla stenblock och föga presentabla uthus.

Hundra meter längre österut ligger ett åt Zeus helgat tempel från slutet av fjärde århundradet f.Kr. Mäktiga, refflade grå kolonner, av vilka några ännu har kapitälen bevarade visar tydligt templets konstruktion. Enligt Bædekers upplaga 1914 stod då ännu 30 kolonner men vi kunde endast finna 24. Befolkningen har säkert tidigare övat skadegörelse men nu finnes en tillsynings-man.

Bland nedfallna kapitäl, avbrutna kolonner och gesimser vandrade vi kring i denna ruinstad, beundrade den vackert belägna amfiteatern, tre ännu stående kolonner och valven till en praktbyggnad i två våningar från romersk eller byzantinsk tid. Vi skulle också gärna velat besöka det ett par hundra meter lägre i en dal belägna Olba (Ura), där de flesta invånarna bott medan den plats, där vi befann oss, kanske haft en mera sakral karaktär. En halvtimmes promenad skulle fört oss till Olbas ruiner, men skymningen föll snabbt och vi måste återvända till vårt nattkvarter i Silifke. Efter två timmars färd såg vi från närmare tusen meters höjd dess ljus i beckmörkret inunder oss som eldflugor vilka hålla nattligt ting.

Det är uteslutet att den karga naturen kring Olba med dess ringa odlingsbara jord och dåliga fårbeten någonsin kunnat livnära ett samhälle av den rikedom varom ruinerna vittnade. Kanske har under prästdynastiens dagar rikliga tributer lämnats från den bördiga slätten vid Seleukia. En annan förklaring äger emellertid mera tyngd. Genom Diokaisarios leder vägen norrut till Karaman på den anatoliska slättens södra del och en ej helt obetydlig handel har kanske en gång följt denna väg. Vintertiden har fordomdags den ciliciska porten ofta under månader varit ofarbar på grund av snöhinder och bergras och då har den väg vi färdades varit den närmaste förbindelsen mellan å ena sidan Syrien och hamnarna på Ciliciens kust och å den andra Mindre Asiens högland. Ändrade förhållanden har gjort att vägen förlorat sin forna betydelse men ända till dess Cilicien avfolkades på medeltidens slut har den säkerligen sett många karavaner och många köpmän draga förbi. För dem liksom för oss har då staden i vildmarken skänkt vila och vederkvickelse.

Ankara, april 1948

A TOUR OF CILICIA

During his years as Ambassador of Sweden to Turkey (1946—1951) Eric von Post, the author of this article, undertook several journeys in the country. He repeatedly visited Çukorova, a part of the country which fascinated him both because of its development potential and its associations with classical antiquity. His impressions of one of these journeys, undertaken in April 1948, are recorded in a manuscript kept in the Bernadotte library in Stockholm. The manuscript is published in this issue under the title "A Tour of Cilicia".

INGVAR SVANBERG*

The Loplyks
A Vanishing Fishing and Gathering Culture in Xinjiang

When the American explorer William Woodville Rockhill passed through Donghuang in 1891 he heard stories among the local Mongols about wild men, *geresun kun*, living in the Lop desert. They were said to make beds of reeds and feed on wild grapes.[1] Stories about wild men are common in Central Asia. John de Plano Carpini, a papal envoy to the Mongol Khan, recorded such stories as early as the 1240s south of contemporary Urumchi[2] and some 700 years later, in the late 1920s, Owen Lattimore heard stories of hairy wild men in Dzungaria.[3] I myself have recorded stories among the Kerey Kazaks from Altai on *kiyk adam* captured by hunters in the mountains of northern Xinjiang. Chinese scientists are said to still be searching for the abominable snowman in the Tibetan highlands.

* This article was written as part of a research project on Xinjiang sponsored by the Swedish Council for Research in the Humanities and Social Sciences.

[1] W. W. Rockhill, *Diary of a Journey through Mongolia and Tibet in 1891 and 1892*, Washington 1894, pp. 143—144.

[2] Non-Chinese toponyms are rendered in traditional English orthography. However, Chinese words and names are spelled according to the *Hanyu Pinyin*-system. The Pinyin-transliterations for Urumchi, Kashgar, Khotan, Yarkand, Tashkurgan, Karashar, Taklamakan, Lop Nor, Maralbashi, Merkit, Charkhlik, and Kucha are Ürümqi, Kaxgar (Kashi), Hotan, Yarkant (Xiache), Taxkorgan, Karaxahar, Taklimakan, Lop Nur, Maralwexi, Markit, Qarkilik and Kuqa.

[3] Owen Lattimore, *The Desert Road to Turkestan*, London 1928, pp. 166—167. For older evidence of wild men in Central Asia see also Emanuel Vlćek, "Old literary evidence for the existence of the 'snow man' in Tibet and Mongolia," *Man* 59 (1959), pp. 133—134.

However, Rockhill's wild men may not necessarily be mythical figures of Central Asian folklore. The rumors he recorded at Donghuang could have had some degree of truth. The inhabitants of the Lop country had been described as wild men before. A British diplomatic mission to Kashgaria in the 1870s received information about the indigenous population in Lop, describing them as wild men *(java kiši)*, a black people with long matted hair, wearing clothes made of fibres from a wild plant.[4] In fact, there was a group of primitive hunters, gatherers and fishermen living at that time in the Lop desert. They were known as Loplyks *(Loptïq)* and their population was distributed mainly along the southern edge of the Lop basin. Like the wild men in Rockhill's account, the Loplyks indeed made their beds of reeds and clothes of a weed, but subsisted mainly on fish, not grapes.

The Loplyks are only one of many ethnic groups constituting the population of Xinjiang. As the most northwestern region of China and isolated from China proper by vast desert areas, Xinjiang can be described as a social system with true ethnic pluralism. Various categories of nomads, urban dwellers and villagers are described as typical for these kinds of societies. The various groups participate in a common social system although they utilize different ecological niches. In such a pluralistic structure ethnic groups are able to maintain some cultural differences. They have to adapt to each other to some extent and certain wants and aspirations of the groups are held in common. But within social spheres where the goals of the groups do not coincide, their cultures can be held apart. Thus it is possible for various ethnic groups to co-exist as a kind of part-systems with diacritical cultural traits, such as language, religion and customs.[5]

In ethnological analysis of ethnic pluralistic societies of Western and Central Asia, however, little attention has been paid to other ways of life than those of nomads, villagers and urbanites.[6] This

[4] T. D. Forsyth, *Report of a Mission to Yarkund in 1873*, Calcutta 1875, p. 52.

[5] Cf. Fredrik Barth, "Introduction," in: *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Differences*, Ed., F. Barth, Bergen 1969, pp. 9—38.

[6] Cf. Stephen Pastner, "Desert and Coast: Population Flux between Pastoral and Maritime Adaptions in the Old World Arid Zone," *Nomadic Peoples* 6 (1980), p. 13.

essay attempts to describe a little known group of fishermen in Central Asia and the social changes they went through from the end of the 19th century up to the present.

The large majority of southern Xinjiang — Kashgaria — during the late Qing period were Turki-speaking oasis-peasants, town-dwellers and traders. They are today known as Uighurs, an ethnonym not used in China until it was introduced after the Soviet example in the 1930s.[7] The Uighurs of the end of the 19th century were a people with a weak national consciousness in the modern sense. They were categorized as *Zhuantou* ("Turban-heads") by the Chinese. They identified themselves mostly according to place of residence or origin, e.g. *Qašqarlïq, Yarkantlïq* (i.e. Kashgarian, Yarkandian) etc.[8] The influence of the Han Chinese in the region was still limited to the small ruling elite and to military garrisons stationed in the region. Also some Chinese-speaking Hui or Dungans were settled in the oases and military colonies in southern Xinjiang.

[7] Much work on the 20th century history of the Uighurs remains to be done. Ma Jiasheng, Cheng Suolo & Mu Guangwen, *Weiwuerzu shiliao jinbian,* Vol. 1—2, Beijing 1981, trace the historical development of the Uighurs only as far as the Xinhai Revolution of 1911. Unfortunately, they stop short of an extremely important period in the development of the Uighurs as a people, that is, the Republican period, 1911—1949. However, some good works on politics in Xinjiang during the 1930s and 1940s exist, such as Lars-Erik Nyman, *Great Britain and Chinese, Russian and Japanese Interests in Sinkiang, 1918—1934,* (Lund Studies in International History 8), Lund 1977; Andrew D. Forbes, *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia. A political history of Republican Sinkiang 1911—1949;* Linda Benson, *The Ili Rebellion: A Study of Chinese Politics in Xinjiang (1944—1949),* Ph. Thesis, University of Leeds 1986; and of course the classic Owen Lattimore, *Pivot of Asia,* Boston 1950. A volume dealing with modern Uighur history up to the present is planned by Linda Benson.

[8] Good ethnographical descriptions of the Uighurs of southern Xinjiang during the 19th century are to be found in A. N. Kuropatkin, *Kashgaria (Eastern or Chinese Turkestan). Historical and Geographical Sketch of the Country: Its Military Strength, Industries and Trade,* Calcutta 1882 and M. V. Pevcov, *Putešestvie v Kašgariju i Kun-Lun',* Moskva 1949, pp. 111—147. A brief analysis based mainly on British sources is given in K. B. Warikoo, "Chinese Turkestan During the Nineteenth Century: A Socio-Economic Study," *Central Asian Survey* 4:3 (1985), pp. 75—114. A more comprehensive socio-economic study of the Uighurs during the Qing period is given in Tôrun Saguchi, *Shibu shiju shiji Xinjiang shehui liyan jiu,* Vol. 1. Ürümqi 1984.

The nomadic segment of Kashgaria consisted of the Kirghiz pastoralists in the mountains southwest of Kashgar, the small group of Mountain Tajiks or Sarikolis living in the Pamir and Tashkurgan, and the Chakhar Mongols of Karashar north of Taklamakan.[9]

All the groups were ethnically as well as linguistically clearly distinct from the Uighurs. There were, however, some other distinct population elements established in separate ecological niches who constituted separate socio-cultural units. Linguistically, they were related to the Uighurs, but otherwise they show ethnic characteristics of their own, including separate social organization and endogamy. There were at least three such groups living in southern Xinjiang: none of them have been sufficiently described in the ethnological literature yet. The Dolans were mainly herdsmen living in the villages in the Maralbashi and Merkit area.[10] An interesting element of so-called peripatetic groups were the Abdals of the Yarkand area.[11] They subsisted as beggars, musicians and basketmakers. Finally, there were the Loplyks, who will be dealt with here.

[9] The various ethnic groups of Xinjiang, their demography, distribution and history are dealt with more in detail in Linda Benson & Ingvar Svanberg, "The Kazaks in Xinjiang," in: *The Kazaks of China. Essays on an Ethnic Minority,* Eds., L. Benson & I. Svanberg (Studia Multiethnica Upsaliensia 5) [forthcoming]

[10] Sven Hedin, *Through Asia,* Vol. 1, London 1898, pp. 452—453; Albert von Le Coq, *"Eine dolanische Wörterverzeichnis,"* in: *Aufsätze zur Kultur- und Sprachgeschichte vornehmlich des Orients. Ernst Kuhn zum 70. Geburtstage am 7. Februar 1916 gewidmet von Freunden und Schülern,* München 1916, pp. 152—157; E. R. Tenišev, "Dolany i ix jazyk," in: *Issledovanija po ujgurskomu jazyku,* Alma Ata 1965, pp. 94—103.

[11] Pierre Pelliot, "Les âb.dâl des Païnâp," *Journal asiatique* 9 (1907), pp. 115—139; Albert von Le Coq, "Die Abdal," *Baessler Archiv* 2 (1912), pp. 221—234, and Kaarlo Hildén, "The Abdals in Eastern Turkestan from an Anthropological Point of View," *Journal of the Royal Central Asian Society* 36 (1949), pp. 72—77; F. Grenard, Le Turkestan et le Tibet. Étude éthnographique et sociologique, (in: J. F. Dutreuil de Rhins, *Missions scientifique dans la Haute Asie 1890—95,* Vol. 2), Paris 1898, pp. 308—315.

Sources

The history of the Loplyks would have passed unnoticed if Lake Lop had not attracted European explorers in the late 19th century. The migratory lake puzzled not only Sven Hedin, but also several Russian scholars. The lake was first visited by the Russian explorer Nikolai Przhevalsky. But Sven Hedin was certainly the most devoted traveller to Lop Nor. As early as his first expedition to Eastern Turkestan in 1895 he visited the Lop depression looking for the lake. He also met with Loplyks, stayed in their dwellings and was "speaking their own language, eating the food they ate, and almost as poor as themselves."[12] Lop Nor was also the goal for Sven Hedin when in 1933 at the age of 70 but excited as a shoolboy, he floated down the Tarim River to the lake on primitive boats.[13] During his second expedition to Lop Nor in 1899—1900 he also discovered an ancient town, Loulan, near Lop Nor. Sven Hedin was the pathfinder to the ruins which soon attracted other explorers and treasure hunters to the area. Due to the opinion that Lop Lake was one of the most important geographical discoveries of that time, several travellers have saved fragments of the cultural history of the Loplyks. Otherwise, as a marginal group in a remote area, they certainly should have disappeared almost without trace. Ethnographical information gathered by Nikolai Przhevalsky, Sven Hedin, Mikhail Pevcov, Aurel Stein and others, together with illustrations, photographs as well as many drawings by Sven Hedin, are the only existing documentation of the traditional Loplyk culture. Fortunately, their language was documented by the Turkologist Sergei N. Malov. So altogether, quite a few sources for an ethnographical analysis of the Loplyks exist.

Ecological setting

Traditionally, the Loplyks lived mainly in the marshlands and along the rivers of the southwestern Lop basin. The area had

[12] Sven Hedin, *Through Asia*, Vol. 2, London 1898, p. 898.
[13] See Sven Hedin, *The Wandering Lake*, London 1940.

certainly been richer and more productive for human beings when the Loplyks for some unknown reason originally settled in the area. But the changing location of the Tarim River and the increasing salination changed their livelihood to an extreme adaption to a desert area. There has been a vivid discussion among scholars of the reasons for the changes in the river. A combination of several factors seems to have caused the eastern branch of Tarim and the Konchedarya to change their position. They both terminate in Lake Lop which wanders over great distances. One important factor is the rapid sedimentation of the river detritus which fills the bottom and forces the river to meander. More recent investigations conducted by Soviet and Chinese scholars also stress the man-made reasons for a changing hydrography of the Lop basin. Previously existing water control installations along the Tarim River which were subsequently destroyed have also influenced the water regime of the lower reaches of the Tarim. When Przhevalsky visited the Lop basin in 1877 he found a small lake, Kara Koshun Köl, with fresh and brakish water which he identified as Lop Nor. It was still a lake of considerable size, but when Sven Hedin visited the same area nearly twelve years later the lake was overgrown with reeds and most of the water had dried up.

Water was the life-blood for the Loplyks in an otherwise harsh environment. The climate was arduous with a mean January temperature of —10° C and July average temperatures of 28° — 30° C. Sandstorms, *buran*, occured regularly, sometimes lasting for weeks. During winter and spring icy winds from the North or Northwest swept the area. The ever present salt dust caused chronic eye inflammation among the inhabitants. Furthermore, the precipitation was only 10 mm yearly while the evaporation was not less than 3,000 mm. The Lop basin is one of the most arid areas of the world.[14] The Loplyks, however, managed to survive in this area for several hundred years.

[14] The Lop Nor area is described most thoroughly in E. M. Murzaev, *Priroda Sin'czjana i formirovanie pustyn' Central'noj Azii*, Moskva 1966. For a discussion of the causes of changing position of the Tarim River see Zhou Tingju & Zhao Zhi, "Migracii Tarima v ego srednem tečenii," in: *Kun'lun' i Tarim. Očerki prirodnyx uslovij*, Ed., E. M. Murzaev & Zhou Lisan, Moskva 1962, pp. 78—94.

Loplyks on the Tarim River, near Kum Chapgan village (Sven Hedin 1896)

Since Inner Asia belongs to the most arid geographical zones of the earth, specialized fishing cultures naturally have to be rather rare economic adaptions for human beings living there.[15] However, they did exist to some degree even in Xinjiang. Normally, Uighurs of southern Xinjiang disliked fish as food, according to travellers of the late 19th and early 20th century.[16] Fishing as an important means of livelihood, however, existed not only among the Loplyks, but also among the Dolans.[17]

When Przhevalsky visited the Loplyks in 1877, they subsisted on a very primitive fishing and gathering culture. They fished, trapped water fowls, gathered reeds for huts, fuel and beds. They also gathered a type of wild hemp which provided fibers for clothing and fish-nets.[18] This simple way of life was certainly an adaptive response to the ecological changes in the Lop depression. As the water supply was drying up to an increasing degree, the Loplyks were forced to change their way of living to a self-supporting fishing and gathering culture. Local informants told visitors about earlier periods with more water, richer fishing and evidence of fishing trade through the desert to Donghuang. This should have occured several decades before Przhevalsky's visit. But there is also reason to believe that the social turmoil following the Muslim rebellions in Chinese Central Asia contributed to the isolation of the Loplyks. The area was highly marked by wars. The Qing General Zuo Zongtang had just recovered the area after a longlasting campaign with a successful *tuntian* strategy of having the soldiers stop to grow their own food en route.[19] When the

[15] A Karakalpak-speaking population of fishermen combining livestock raising with primitive agriculture and fishing are living in the delta region of the southern Aral Sea, see T. A. Ždanko, "Byt kolxoznikov rybolovecxix artelej na ostravox južnogo Arala," *Sovetskaja etnografija* 1961:5, pp. 27—43.

[16] Cf. Albert von Le Coq, *Von Land und Leuten in Ostturkistan. Berichte und Abenteuer der 4. deutschen Turfanexpedition,* Leipzig 1928, pp. 37—38.

[17] I. V. Zaxàrova & D. I. Tixonov, "Ujgury," in: *Narody Vostočnoj Azii,* red. N. N. Čeboksarov et al., Moskva 1965, p. 619.

[18] N. Prejevalsky, *From Kulja, across the Tian Shan to Lob-Nor,* London 1879, pp. 107—111.

[19] On General Zuo and his campaign see Lanny B. Field, *Tso Tsun-t'ang and the Muslims. Statecraft in Northwest China 1868—1880,* (Central Asia series: No 1), Ontario 1978.

A little Loplyk-boy from Sadak Köl (Sven Hedin 1896)

Chinese again came to power in Xinjiang, changes occured that also soon influenced the lifestyle of the Loplyks. Przhevalsky was the only visitor that observed an independant fishing and gathering culture of the Lop area. When he revisited Lop Nor in 1885 he could already observe changes taking place due to the increasing Chinese influence in Kashgaria.[20]

Origin

The Soviet Turkologist Sergei Malov was of the opinion that the Loplyks, together with the Sary Yögurs in the Gansu province, are of Ancient Kirghiz descent,[21] a people who had their homeland in the upper Yenisei tributaries in the 9th century. He made his conclusion based on the linguistic pecularities dividing the Loplyk vernacular from other Eastern Turki dialects. According to Mikhail Pevcov the Loplyks themselves retold stories of how they had migrated from the northern Kashgaria some 400 years earlier.[22] It is difficult, however, to find real evidence of the origin of the Loplyks. Their physiognomy was more strongly Mongolian than their Turki neighbours pointing to a more northern origin. A physical anthropologist, after examining measurements made by Aurel Stein, suggests them to be a very early Mongolian offshoot.[23] Kalmyk or Kirghiz origins of the Loplyks have been suggested by several authors.[24] It seems that the marshes have been a place of refuge for various groups during the centuries. In 1889 the French traveller Gabriel Bonvalot visited the village Aqtarma in the desert not far from the Tarim River just north of the Lop country. These villagers also lived in reed huts and subsisted on

[20] N. M. Prževal'skij, *Ot Kjaxty na istoki Želtoj reki. Issledovanie severnoj okrainy Tibeta. Put' čerez Lob-Nor po bassejnu Tarima. Četvertoe putešestvie v Central'noj Azii*, Petersburg 1888 (new. ed. Moskva 1948).

[21] Sergej E. Malov, *Lobnorskij jazyk. Teksty, perevody, slovar'*, Frunze 1956, p. 5.

[22] M. V. Pevcov, *op.cit.*, p. 234.

[23] T. A. Joyce, "Notes on the Physical Anthropology of Chinese Turkestan and the Pamirs," *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 42 (1912), p. 467.

[24] T. D. Forsyth, *op.cit.*, p. 51; Aurel Stein, *Serindia. Detailed Report of Explorations in Central Asia and Westernmost China*, Vol. 1. Oxford 1921, p. 335.

A Loplyk in his dug-out canoe (Sven Hedin 1896)

fishing, hunting and animal husbandry. It is uncertain if they identified themselves as Loplyks, but they spoke a Turkic dialect and claimed to be Kalmyk Mongols by descent.[25] Pevcov pointed out several customs among the Loplyks which were similar to those of nomads in the north.[26] However, several of these customs were new among the Loplyks and attributable to the economic changes taking place in the last decade.

Demography

According to Przhevalsky there were about 70 Loplyk households or a total of 300 individuals in 1877. They were distributed over eleven settlements. Some 20 years earlier there had been as many as 550 households but a smallpox epidemic caused a catastrophic decline in the Loplyk population.[27] Due to the rough conditions under which the Loplyks lived, they had very few children. Families seldom had more than two or three children and many families were childless. According to Prince Henri d'Orleans the mortality rate among young children was one in five.[28]

When Pevcov visited the Lop basin in 1890 only 160 families, including the new settlers in the town Charkhlik, were living in the area.[29] Some 60 households consisted of about 300 town dwellers, while the remaining 100 households consisted of about 500 individuals who were mostly Loplyks. In 1890 another smallpox epidemic killed nearly 400 people in the area, particularly the young. By 1905 there were only 250 Loplyks still living in the Lop country. Smallpox and emigration had decreased the population further.[30]

Charkhlik

The main center in the Lop area was the small town Charkhlik (Ruoqiang). It was established about 1830 — 1840 as a penal colony with exiles from Khotan.[31] Later some Loplyks started to

[25] Gabriel Bonvalot, *Across Thibet*, Vol. 1, London 1891, pp. 63—64.
[26] M. V. Pevcov, *op.cit.*, p. 234.
[27] N. Prejevalsky, *op.cit.*, pp. 104—105.
[28] Gabriel Bonvalot, *op.cit.*, p. 100.
[29] M. V. Pevcov, *op.cit.*, p. 234.
[30] Ellsworth Huntington, *The Pulse of Asia*, Boston & New York 1907, p. 247.
[31] Aurel Stein, *op.cit.*, pp. 170—171.

move into the town. In 1877, according to Przhevalsky, nine Loplyk households were in the town. With the establishment of Charkhlik, agriculture was introduced in the region. Irrigation made it possible to grow wheat and barley in the oasis, and there were also peach and apricot trees. A French visitor also noticed vines growing there.[32]

Gradually, the Loplyks began to adapt to the new possibilities. Charkhlik became a supplementary source for their subsistance. According to the Prince of Orleans, the villagers of Abdal hamlet owned some land in Charkhlik which they rented to others. They developed a kind of share-cropping system where the tillers were paid in kind, with a portion of the crop and a few sheep.[33]

The increasing salination and the drying up of water in the Lop basin, however, forced many Loplyks to leave their settlements and migrate to Charkhlik. Prince Henri recorded several villages deserted or in a process of being abandoned.

Charkhlik was not the only settlement founded in the end of the 19th century. Ellsworth Huntington describes how a Chinese Amban in 1889 opened new lands for settlements at Jan Köl on the Tarim River. Peoples from Turpan, Korla and Kucha arrived to obtain land. Not less than 2,000 settlers inhabited the place. However, the soil was soon spoiled by saline and the place was abandoned as early as 1892. The same happened in Dural, first populated by Turkis, who left with the increasing salination, and replaced by Hui who were forced to settle there by Chinese authorities in 1898. The land was almost unproductive so the Hui also migrated. The former entirely Loplyk village, Tikkenlik, was also populated by new settlers from Turpan taking up land for agriculture. Again, increasing salination made it impossible to cultivate the land and soon people left or changed their livelihood. When Huntington visited the village in the beginning of this century the 500 or so villagers had either turned to raising sheep or fishing.[34]

[32] Gabriel Bonvalot, *op.cit.*, p. 74.
[33] *Ibid.*, p. 89.
[34] Ellsworth Huntington, *op.cit.*, pp. 266—267.

While most of the population in these new settlements were outsiders, the settlement of Miran seems to have been a mainly Loplyk undertaking. Formerly, Loplyks migrated seasonally to Miran for a few months in summer to cultivate wheat and barley. But around 1910 Loplyks established more permanent settlements. By 1911, some 30 families were established in Miran.[35]

Administration

The minority peoples in Qing China were traditionally administrated under the so-called *tuoguan* system, a hierarchy of native officials. In Kashgaria the population was ruled by begs of various rank. The Lop country traditionally was administrated under the ruler *(Wang)* of Turpan. In the 1890s there were 9 begs in the Lop country.[36] The local begs among the Loplyks collected tax from their subordinates. It is reported that the Loplyks paid a certain number of otterskin yearly in tax to the ruler of Turpan. With the reinforcement of Chinese rule and the increasing importance of Charkhlik the Lop country began to be dependant upon the Chinese Amban of Charkhlik.[37] This town became the administrative center for the Loplyks.

The local begs among the Loplyks inherited their positions from their fathers. The most wellknown beg in the literature in the Lop country was the ruler of the fishing hamlet Abdal. His name was Künchiqqan Beg and he became the host to many travellers in the area. He inherited his position from his father Jaghen Beg, son of the first ruler and founder of the village, Numet Beg. The village was founded around 1720, according to Sven Hedin's estimations.[38]

[35] Aurel Stein, *Innermost Asia. Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kansu and Eastern Iran,* Vol. 1, Oxford 1928, pp. 170—171.

[36] N. Th. Katanov & Karl Menges, "Volkskundliche Texte aus Ost-Türkistan," *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse* 32 (1933), p. 1222.

[37] The Chinese Amban of Charkhlik is described in among others Clarence Dalrymple Bruce, *In the Footsteps of Marco Polo,* Edinburg & London 1907, pp. 161 et seq.

[38] Sven Hedin, *Through Asia . . .*, Vol. 2, p. 881.

A reed hut under construction (Sven Hedin 1904)

Dwellings

The Loplyks roamed the river banks and the marshlands of the Lop country, but they lived in small permanent or semipermanent hamlets spread out along the rivers. The hamlets consisted of small groups of 10—20 households. The most prevalent type of dwellings was the reed hut, *satma* or *qamïš üj* ("reed hut"). It was constructed by a rough framework made of logs tied together. The logs in the corner were called *tukuk*. The roof beams was called *baraj*, while smaller joists were called *čäsijagač* according to Sven Hedin. Against the log framework bundles of reeds were placed standing on end and fastened to the logs.[39] The flat roof was also made of reed. Even the ground inside the hut was covered with reeds. In the middle of the floor there was a fireplace.[40]

The reed houses consisted of several rooms, some used mainly for storing stock-fish and smoked ducks. There were few implements and household utensils in the hut. Most tools were made of poplar wood, a few iron items were manufactured at Charkhlik or Korla and bought by the Loplyks.

Prince Henri d'Orleans noticed swallow nests inside the huts, and according to him, birds were held in great respect by the Loplyks.[41]

Fishing

The chief occupation among the Loplyks was fishing. According to Pevcov the Loplyks distinguished four species of fish, *ottur balïq* (Schizostorax biddulphi), *minlaj-balïq* (Aspiozrhynchus przewalski), *tezek-balïq* (Nemachlus jarkandensis), *eger-balïq* (Schizostorax argenatus) and *it balïq* (Dyptychus gymnogaster).

[39] Sven Hedin, *Forskningar i Lop-Nor-området. Tilläggsband till En färd genom Asien 1895—97*, Stockholm 1902, pp. 51—52.

[40] N. Prejevalsky, *op.cit.*, p. 108.

[41] Gabriel Bonvalot, *op.cit.*, p. 80; Sven Hedin, *Forskningar i . . .*, p. 52.

A Loplyk with a huge fish (Photo: David Hummel 1934)

The spawning-season of the fishes was in May when they swam down the rivers to the lakes. During this month the Loplyks had their most energetic fishing season. They set out nets and seines in the lakes and from their dugout canoes, skillfully manouvered by men as well as women standing in the boats, they drove the fish into the nets with their oars. The greater part of the fish captured during the spring fishing was cured in the sun for winter storage. After cleaning and removing the entrails, the fish were cured unsalted. The stock-fish were stored indoors in the reed-huts.

During the summer, fishing was also conducted with hooks. In the autumn they used harpoons in addition to nets and seines. Limited ice-fishing with nets was employed during the wintertime.

Fish were normally not sold, but consumed by the Loplyks themselves. Nevertheless, some fish-oil extracted from the intestines were sometimes sold to itinerant traders.[42]

Hunting

The abundance of migratory seabirds during the spring flights were important for the Loplyks. The Loplyks snared these birds, particularly ducks. Przhevalsky noted enormous numbers of waterfowls during their spring migration, especially pintailed ducks (Anas acuta), and a couple of geese species (Anser cinerous and A. indicus). Most of the duck meat was consumed fresh, but some was smoked and stored. Duck-feathers were mainly sold to visiting merchants, but some duck skin was used as lining in their wintercloths.[43]

The Loplyk men migrated seasonally to the Tibetan highlands to hunt wild ass or Qulan (Equus hemionus) and antelopes (Pantholopus hodysony) for their hides. Wild or feral camels (Camelus bactrianus) still existed in the Lop desert and they were hunted occasionally by the Loplyk men. During the winter season some Loplyks also trapped wolves and foxes in the reeds for their furs.

[42] M. V. Pevcov, *op.cit.*, pp. 232—233; N. Prejevalsky, *op.cit.*, pp. 109—110.
[43] M. V. Pevcov, *op.cit.*, p. 233; N. M. Prževal'skij, *op.cit.*, (1948 ed.), pp. 207—210.

Otters too, were captured for their skin.[44] Collecting seafowl-eggs constituted another important addition to their springtime diet.

Tigers now and then appeared in the reed belts of the Lop Lake. Since there was a demand among the Chinese for medicine made of tiger meat and they were willing to pay a high price for it, the Loplyks used to hunt or poison the animals when they had the opportunity and sold it to traders.[45]

Wild boar were common in the vicinity of the Loplyk villages but the Loplyks were Muslims and therefore did not hunt them. This is certainly the reason why the boars did not fear the Loplyks as noticed by Przhevalsky.[46]

Gathering

The fresh shoots of reeds were gathered for food during the spring. They also extracted sugar from the roots of the reed. Also of great importance for the Loplyk economy, was the wild Lop hemp (Asclepias spec.).[47]

Lumber was needed for dug-out canoes and for manufacturing some household utensiles. Poplar (Populus diversifolia) grew along the river banks and the Loplyks floated the lumber down the rivers to their settlements.

Animal husbandry

When the water dried up and it began to be difficult to survive on fishing, animal husbandry increased in importance among the Loplyks. Some Loplyks had donkeys or horses as beasts of burden, but sheep were the most important livestock. Animal husbandry can be seen as the only available alternative strategy for the Loplyks. Some tried agriculture in Charkhlik, but they could not compete with the Uighur settlers. The Lop area stil had grazing

[44] M. V. Pevcov, *op.cit.*, pp. 233—234.
[45] Albert von Le Coq, *Von Land und . . .*, p. 47.
[46] N. Prejevalsky, *op.cit.*, p. 107.
[47] M. V. Pevcov, *op.cit.*, p. 233; N. Prejevalsky, *op.cit.*, pp. 108—109.

land available for their herds. When travellers visited the Loplyks in the beginning of the 20th century, the travellers found mostly herdsmen, not fishermen.

Food

Fish was the traditional staple-food for the Loplyks. They ate fresh fish during most of the year, but they stored stock-fish for wintertime and days when, due to sandstorms, it was impossible to do any outdoor work at all. Hedin recorded that a small hamlet on the Tarim River bank with fourteen inhabitants consumed 15 to 20 medium size fish a day.[48] Fresh fish were eaten boiled. The Loplyks also drank the fish broth. Dry fish were first steeped in salt water and then fried.[49] Bonvalot recorded the preparation of smoked fish in Charkhlik.[50]

During springtime they added wildfowl meat and egg to their diet. The Loplyks indeed defied international nutritional norms by subsisting on a diet which seems to have been extremely poor in carbohydrates. Households that had access to land in Charkhlik were able to eat some cereals but for a long time bread was seldom consumed among the Loplyks. Apart from the young reed shoots, none of the other plants from the approximate 38 species occuring in the Lop country were gathered as food.

Meat was rarely eaten. Traditionally, meat-eating only occured in connection with very special occasions, such as the wedding of the son of a beg. Even after the Loplyks took up animal husbandry, meat continued to be rarely used as food. As long as fish still existed, they continued to be the most common food-item among the Loplyks. But by the beginning of the 20th century, cereals had grown in importance in the Loplyk diet.

Textiles

Garments were made of the wild lop hemp, abundant in the Lop country. Prince Henri d'Orleans gives a detailed description of

[48] Sven Hedin, *Forskningar i . . .*, p. 51.
[49] N. Prejevalsky, *op.cit.*, p. 109.
[50] Gabriel Bonvalot, *op.cit.*, p. 73.

the manufacturing of the hemp bark. The plant was uprooted with a hoe made of a triangular piece of iron and with a piece of reed as the handle. The stems were cut with a kind of hatchet, made of a fragment of iron affixed to the end of a piece of bent wood.[51] The fibers were described as very high in quality by several travelers.

The Loplyks made their cloaks and trousers of the wild hemp fibre.[52] The weaving of garments was always done by women. The Loplyks also knitted their nets from hemp fibre.[53] Knitting of nets seems to have been executed by both women and men.

The traditional winter headdress was a sheep-skin cap. During summertime they wore felt hats. According to Przhevalsky, the Loplyks normally were bare-footed, but during wintertime they had simple shoes made of undressed hide.[54] During wintertime they also lined the cloaks with duck-skins dressed with salt. When animal husbandry increased in importance among the Loplyks they seemed to have started to use sheep-skin for their winter dress.

According to Bonvalot, cushions were manufactured from the silky substance surrounding the Asclepias-grain, and it also made a very soft bed for small children.[55]

Customs

The Loplyks were Muslims and those of their customs which were connected with the life-cycle rituals followed the cultural pattern of other Islamic peoples. The boys were circumcised when they had reached an age of four or five years. It was generally conducted in spring when fish and ducks were plentiful enough for a celebration with neighbours and kin.[56]

The marriage age was, according to Przhevalsky, around 15 years. A sort of night courtship occured among the youth. The youth of both sexes raced each others among the reeds. During

[51] Gabriel Bonvalot, *op.cit.*, p. 91. Cf. T. D. Forsyth, *op.cit.*, p. 52.
[52] N. Prejevalsky, *op.cit.*, p. 101; cf. also N. Th. Katanov & Karl Menges, *op.cit.*, p. 1226.
[53] Gabriel Bonvalot, *op.cit.*, p. 68.
[54] N. Prejevalsky, *op.cit.*, p. 109.
[55] Gabriel Bonvalot, *op.cit.*, p. 68.
[56] N. Prejevalsky, *op.cit.*, p. 111.

this kind of play they chose someone with whom they spent the night.[57] It is very unlikely that any premarital sexual relations occured on these occasions. The social control by parents and other youths in the huts did not permit it. But this kind of courtship gave the youths the opportunity to become more aquainted with each other. It seems to have been a rather egalitarian society and there was no reason for the parents to chose partners for their children. Night courtship occured in many geographically marginal areas of the whole Eurasia, including northern Sweden.

The brideprice is described in several sources. According to Przhevalsky it consisted of ten bundles of wild hemp fibre, ten strings of dried fish, and one hundred to two hundred of ducks. Prince Henri recorded almost the similar information on the brideprice, consisting of ten bundles of wild hemp, ten packets of dried fish, ten cups of fish-oil, a stew-pan, twenty or thirty loaves of bread, from fifty to one hundred ducks, a flint and steel, and a dugout canoe.[58] Later, when shepherding became more common the brideprice was changed to animals and money.

It is interesting to note that the brideprice was not a security that could be saved. Most items included in the brideprice were for relatively immediate consumption. It gave the newly married couple a start, but provided nothing for the future.

Funeral customs are also described in several sources. Prince Henri says that when a man dies, his hands and feet are tied and then he is dressed in a garment. Prayers are recited and the corpse is placed on a stretcher made of reeds and osiers. The corpse is then covered with more reeds and finally a pole with a piece of paper is fixed to the ground.[59] At the cemetery of Abdal hamlet he noticed skulls of horses or tails of yaks were placed on the poles, a custom that also occured among the Uighurs of Kashgaria.[60] In some places in Lop country the graves were covered with sand rather than reeds. According to Przhevalsky dugout canoes were used as coffins and the deceased was buried together with half of his fishing-nets.[61]

[57] K. B. Warikoo, *op.cit.*
[58] Gabriel Bonvalot, *op.cit.*, p. 100.
[59] *Ibid.*, pp. 101—103; see also Sven Hedin, *Forskningar i . . .*, p. 71.
[60] Cf. M. V. Pevcov, *op.cit.*, p. 139.
[61] N. Prejevalsky, *op.cit.*, p. 113.

Language

Aurel Stein described the Loplyk vernacular as different from the other Turkic dialects of Kashgaria. He noticed that it was sometimes difficult for his laborers from Yarkand and Khotan to understand the Lopmen.[62] Przhevalsky recorded a few word samples of the Lop language, as did Sven Hedin, who was particularly interested in their elaborate terminology of geographical phenomenon mainly concerned with hydrography. But the first real scientific recording was made by the Soviet Turkologist Sergei Malov. He had already published some samples by the 1930s.[63] In 1954 he published a more comprehensive monograph including text samples and a dictionary.[64] A short sketch of a Loplyk grammar was published by Asanaliev in 1964.[65]

As already mentionad, Malov was of the opinion that the Loplyk dialect was separate from other Eastern Turki dialects and rather a language related to Ancient Kirghiz. The Swedish Turkologist Gunnar Jarring, in his commentaries to Malov's text samples published in the 1930s, stressed its resemblance to Kazak.[66] Modern Soviet scholars classify the Loplyk language as one of the dialects of Modern Uighur. Recent Chinese scholars follow the Russian opinion of a three-part division of Modern Uighur, i.e. the central dialects, the Lopnor dialect and the Khotan dialect.[67]

[62] Aurel Stein, *Ruins of Desert Cathay. Personal Narrative of Explorations in Central Asia and Westernmost China*, Vol. 1, London 1912, p. 342.

[63] S. E. Malov, "Materialy po ujgurskim narečijam Sin'dzjana," in: *Sergeju Federoviču Ol'denburgu k pjatidesjatiletiju naučno-obščestvennoj dejatel'nosti 1882—1932. Sbornik statej*, Leningrad 1933, pp. 307—332.

[64] S. E. Malov, *Lobnorskij jazyk* . . .

[65] U. Asanaliev, *Lobnor tilinin grammatakalïq qïsqača očerki*, Frunze 1964 [not seen].

[66] Gunnar Jarring, "Neue osttürkische sprachwissenschaftliche Literatur," *Le Monde Oriental* 28 (1934), p. 191.

[67] E. N. Nadzhip, *Modern Uigur*, Moscow 1971, p. 18; Reinhard F. Hahn, "Modern Uighur Language Research in China: Four Recent Contributions Examined," *Central Asiatic Journal* 30:1—2 (1986), pp. 37—39.

Folk literature

Several songs, a couple of fairy tales and some riddles and proverbs have been recorded by Malov and published in the original language. However, by the end of the 19th century a traveller had already recorded folk songs among the Loplyks. Prince Henri d'Orleans heard an old woman accompanying herself with a two-stringed lute, *dutar,* singing a song about the origin of the villagers of Eutin. He gives a translation of the song. Prince Henri did not speak any Turki himself so he had to rely on interpreters.[68] Sven Hedin, who spoke and understood Eastern Turki fairly well[69] spent part of the summer 1900 recording "some of the best-known songs which had been sung for a hundred years or more by the sons and daughters of the Lop country; besides which, I also preserved some new ditties which were sung by the fishermen of Kara-Koshun." The songs were written down in Turkic, but unfortunately the original texts have never been published. They are still preserved in the Hedin collection in the National Archives, Stockholm, but Hedin's handwriting is not always easy to decipher. Translations of the songs, however, are given in his description of the expedition to Central Asia and Tibet in 1899—1900. But as Sven Hedin himself noted, "they lose a good deal in translation, and sound immensely better in the original Turki, with its rugged, rhymed, and rhytmical cadences, sung to a monotonous tune twanged on the strings of a dutara.[70]

Conclusion

When the Tarim River finally changed its position in 1921 and Lop Nor reappeared in its ancient bed further northeast, the Loplyk could no longer survive as fishermen. According to recent Chinese sources a smallpox epidemic also accured at the same time reducing them further in number.[71] The remaining Loplyks migrated to the oases Miran and to Charkhlik.[72] When the British colonel Schomberg visited the area in the late 1920s he found some Loplyk households still living in the north part of the Lop

[68] Gabriel Bonvalot, *op.cit.*, pp. 97—98.

[69] Cf. Gunnar Jarring, "Ramazan Poetry from Charchan," *Orientalia Suecana* 33—35 (1984—1986), p. 189.

[70] Sven Hedin, *Central Asia and Tibet. Toward the Holy City of Lassa,* Vol. 1, London 1903, p. 442.

country. They were mainly herdsmen but the increasing salination and the declining water supply made it difficult for them to survive. Efforts to dam the river to force it to return to its former course had failed totally. These households therefore were also being forced to move to Charkhlik or Miran.[73]

The rivers still supplied some fish and Loplyk people could migrate for some fishing as late as the 1950s. The Lop Nor seems to have disappeared and reappeared several times in the 20th century. The Soviet geographer E. M. Murzaev visited Lop Nor in 1957 and Loplyks told him that the Tarim had flooded and created a lake which they called *Čoŋ Köl* ("The Large Lake"). In 1959 another Soviet scholar still found a salt lake out in the basin.[74] These lakes were saline and could not produce anything for the Loplyks. Only the remaining rivers provided them with fish and probably produced some grazing land on the banks as well.

Chinese attempts to develop southern Xinjiang, however, finally destroyed the possibilities for the Loplyks to survive as fisherman and herdsmen. During the 1960s the hugh water reservoir Daxihaizi at Argan was built. With that the lake finally dried up and Lop Nor no longer existed. There is no more water in the river beds south of Argan. In 1964 the Chinese authorities also detonated its first atomic bomb in the Lop depression. The nuclear tests have continued and the area is no longer inhabitable. People in the area have been injured and, according to recent reports the government has finally paid some damages in the 1980s. As late as in December 1985 some Xinjiang students demonstrated at Tianmen Square in Beijing against the nuclear tests.

Today the remaining Loplyks live in Miran where both their language and their culture are assimilating rapidly amidst the Uighur peasant culture. The documentation in word and picture by Sven Hedin and his contemporaries are therefore very valuable records of a now almost extinct fishing and gathering culture of the desert in southern Xinjiang.

[71] "Mysteries of Lop Nur unveiled," *China Pictorial* 1984:1, p. 4.
[72] Sven Hedin, *Across the Gobi Desert*, London 1931, p. 3.
[73] R. C. F. Schomberg, *Peaks and Plains of Central Asia*, London 1933, pp. 132—133.
[74] E. M. Murzaev, *op.cit.*, p. 187.

DIMITRI THEODORIDIS

'Frühstück' im Türkeitürkischen und Aserbaidschanischen

Im Türkeitürkischen und auch im Aserbaidschanischen heißt 'Frühstück' *kahvaltı*[1] bzw. in einer etwas puristischen Schreibung *ġähvä altï*[2]. Die Etymologie des türkeitürkischen Wortes bedarf keiner Erläuterung, sie ist eindeutig genug: es handelt sich um eine Fusion der *izafet*-Konstruktion[3] *kahve altı* (~ aserb. *ġähvä altï*), wobei *kahve* bzw. *ġähvä* (< ar. *qahwa*) 'Kaffee'[4] und *alt* — hier innerhalb der Konstruktion mit dem Possessivsuffix 3. Person Singular versehen — 'das Untere' bedeutet. Das, was hier bei soviel Deutlichkeit undeutlich bleibt, ist zweifellos die semantische Entwicklung, welche dem Begriff 'Frühstück' sowohl im Türkeitürkischen als auch im Aserbaidschanischen zugrundeliegt. Es geht mit anderen Worten um die Frage, wieso 'Frühstück' ursprünglich 'das Untere vom Kaffee' heißt. Meines Wissens hat sich bisher niemand mit dem Problem beschäftigt.

[1] K. Steuerwald, *Türkish-Deutsches Wörterbuch*. Wiesbaden 1972, S. 470. K. Steuerwald gibt zwei weitere *izafet*-Konstruktionen mit *kahvaltı* an, und zwar: *sabah kahvaltısı* 'Frühstück' und *ikindi kahvaltısı* 'Nachmittagskaffee; Vesper, Jause'. Letzteres mutet obsolet an.

[2] *Azärbayğan dilinin izahlï lüγäti* (=ADIL) I. ğild. Baku 1966, S. 492, s.v. *ġähväaltï*.

[3] Vgl. S. S. Majzel', *Izafet v tureckom jazyke*. Moskau — Leningrad 1957, S. 120.

[4] Zur innersemitischen Erläuterung des arabischen Wortes *qahwa* vgl. A. S. Kaye, The Etymology of 'Coffee': The Dark Brew, in: *Journal of the American Oriental Society* 106 (1986), 557—558.

Ein weiterführender Schritt zum Verständnis des Bedeutungswandels 'das Untere vom Kaffee' > 'Frühstück' würde die positive Antwort auf die Frage bilden, ob der streng l o k a l e Gebrauch des Wortes *alt* unter Umständen auch t e m p o r a l aufzufassen wäre. Dann hätte man nämlich die Entwicklung 'das Untere vom Kaffee' > 'das nach dem Kaffee' > 'Frühstück'.

So berechtigt diese Überlegung auch sein mag, gibt es darin trotzdem eine kleine unerwartete Schwierigkeit, die es zu beseitigen gilt. Kein Geringerer als Š. Sāmī [Frashëri], der namhafte Lexikograph des Osmanischen, gibt als detaillierte und erklärende Bedeutung für *qahve altï* 'leichtes Essen, das man, um nicht auf nüchternen Magen Kaffee zu trinken, grundsätzlich v o r dem Kaffee einnimmt'[5] an. Was hat es mit dieser recht kategorischen Aussage des Fachkundigen auf sich?

Es wäre meines Erachtens nicht unhaltbar zu behaupten, daß sich Š. Sāmī [Frashëri] unabhängig von seinen uns unbekannten Beweggründen, in diesem Punkt irrt. Er hat eine Behauptung aufgestellt, welche sicherlich eine herkömmliche medizinische Vorsichtsmaßnahme darstellt, aber keineswegs dem Verhalten eines mediterranen oder mittelöstlichen Genußmenschen entspricht. Wer mit dem Leben und dem Tagesablauf eines 'Südländers' oder eines 'Orientalen' vertraut ist, der weiß, daß zunächst die Sucht des Kaffeetrinkens oder Rauchens, meistens jedoch in ihrer Kombination, befriedigt wird, und 'das leichte Essen', das der Arzt oder der Gesundheitsapostel vor dem Konsum von Genußgiften empfehlen würde, erst einige Zeit danach, eben als Frühstück, eingenommen wird.

Dieser Sachverhalt spiegelt sich zudem ein weiteres Mal im aserbaidschanischen Syntagma *ġälyan altï* wieder, das soviel wie 'leichtes Essen, Imbiß', aber auch 'Imbißstube' bedeutet[6]. Der Beleg hilft wesentlich zum Begreifen des hier behandelten Problems, stellt er doch ein treffliches Beispiel für eine parallele Bedeutungsentwicklung dar: 'das Untere von der Pfeife' > 'das nach

[5] Š.Sāmī [Frashëri], *Qāmūs i türki*. Dersa'ādet 1317, S. 1121 linke Spalte, s.v. *qahve*.

[6] ADIL, I. ğild, Baku 1966, S. 477.

der Pfeife' > 'Imbiß'! Dem aserbaidschanischen Beleg entspricht semantisch der osmanisch-mundartliche Ausdruck *tütün altı* (Rize, Artvin, Kars, Erzurum, Sivas, Konya) 'Imbiß, Frühstück'[7]. Wie in den vorangegangenen Beispielen, liegt hier ein analoger Bedeutungswandel vor: 'das Untere vom Tabak' > 'das nach dem Tabak' > 'Imbiß, Frühstück'.

Die oben aufgestellte Annahme, wonach die lokale Ebene des Wortes *alt* in eine temporale Ebene umgewandels wurde, gewinnt durch die aserbaidschanische Konstruktion *ğälyan altï* und durch ihr nordostanatolisches Pendant *tütün altı* an Glaubwürdigkeit. Es scheint überhaupt, daß sowohl Türkeitürkisch- als auch Aserbaidschanischsprechende dazu neigen, Ereignisse und deren mehr oder weniger zerlegbare Bestandteile ihrer Abläufe auf einer vertikalen 'Zeitachse' verteilt zu betrachten, was gleichzeitig auch eine räumliche Anordnung bedeutet. Ist ein Vorkommnis bildhaft unterhalb eines anderen Vorkommnisses angeordnet, so muß es zwangsläufig in einem gewissen zeitlichen Abstand nach dem Vorkommnis oberhalb stehen.

Das Schema bringt aber auch eine Konsequenz mit sich, welche nicht außer Acht gelassen werden darf. Wenn im Türkeitürkischen und im Aserbaidschanischen *'unten'* auch *'danach'* bedeuten kann, so müßte *'oben'* auch *'davor'* bedeuten können. Und tatsächlich gibt es weitere *izafet*-Konstruktionen in beiden Sprachen, die diese 'logische' Erwartung voll bestätigen.

Es handelt sich 1) um *akşam üstü* 'gegen Abend, um die Abendzeit' im Türkeitürkischen[8] und *axšam üstü* 'um die Abendzeit, bei Sonnenuntergang, in der Abenddämmerung' im Aserbaidschanischen[9], 2) um *kış üstü* 'bei Winteranbruch' im Türkeitürkischen[10], und 3) um *bayram üstü* 'kurz von den Feiertagen, kurz vor dem Fest' ebenfalls im Türkeitürkischen[11], allesamt syntaktische Konstruktionen, deren wortwörtliche Übersetzung der Reihe nach 'das Obere vom Abend', 'das Obere vom Winter' und 'das Obere vom Fest(tag)' bedeutet.

[7] *Türkiye'de halk ağzından derleme sözlügü*, X. Ankara 1978 [Türk Dil Kurumu yayınları. Sayı: 211/10], S. 4016.
[8] K. Steuerwald, *A.a.O.*, S. 25 s.v. *akşam*.
[9] ADIL, I. ğild. Baku 1966, S. 151 f., s.v. *axšamüstü*.
[10] K. Steuerwald, *A.a.O.*, S. 530 s.v. *kiş*.
[11] K. Steuerwald, *A.a.O.*, S. 101 s.v. bayram.

Aus den angegebenen Beispielen ergibt sich das Erfordernis, in sie eine Zwischenstufe der Bedeutungsentwicklung hineinzuinterpretieren, nämlich: 'das Obere vom Abend; vom Winter; vom Fest(tag)' >'vor dem Abend; dem Winter; dem Fest(tag)' >'gegen Abend', 'bei Winteranbruch'. Es fällt nun auf, daß bei den Belegen 1 und 2 der schemabedingt erwartete Wortsinn 'vor dem Abend' und 'vor dem Winter' am Ende der konstruierten Abfolge nicht bestätigt wird. Es wäre vielleicht nicht abwegig diese Ungleichmäßigkeit auf den Umstand zurückzuführen, daß es sich in beiden Fällen um einen äußerst schwer fixierbaren Beginn einer Zeitspanne ('Abend', 'Winter') handelt.

Es ist fraglich, ob die angeführten Beispiele, weil gering an der Zahl, geeignet sind, um daraus eine Schlußfolgerung zu ziehen. Sollten sie aber für ein überzeugendes Urteil nicht ausreichen, so erlauben sie trotzdem zwei auffällige Tendenzen zu konstatieren: 1) die drei syntaktischen Konstruktionen des Typus *X altï* deuten eine Entwicklung zu einer Nominalisierung ('Frühstück', 'Imbiß') an, und 2) die drei syntaktischen Konstruktionen des Typus *X üstü* zeichnen sich durch die Bildung von Präpositionalphrasen ('gegen Abend', 'bei Winteranbruch', 'vor dem Fest') aus. Das Fehlen ähnlich gelagerter Fälle aus anderen Türksprachen — soweit ich es festzustellen vermochte — macht sich dabei bemerkbar.

Wörter, behaftet mit einer alltäglichen Banalität, können in sich Probleme bergen, die sozusagen auf die Spitzfindigkeit philologischer Fragestellung warten. Als erörterter Forschungsgegenstand leisten sie den ihnen zufallenden Beitrag im komplizierten Prozeß des Verstehens einer Sprache und des Eindringens in eine Welt, die sich hinter der Sprache versteckt. Die Behandlung des Ausdruckes für 'Frühstück' und seines Hintergrundes im Türkeitürkischen und im Aserbaidschanischen war durch eine solche Zweckhaftigkeit angeregt und geleitet.

'FRUKOST' I TURKIETTURKISKAN OCH I ASERBEIDJANISKAN

Med utgångspunkt från de tre syntaktiska konstruktionerna *kahvaltı* ~ *ġähvä altï* 'frukost', *ġälyan altï* 'mellanmål' och *tütün altı* 'mellanmål, frukost' i båda språken ställer författaren frågan, vilken betydelseutveckling som ligger till grund för dem, då de ordagrant betyder 'det nedre på kaffet', 'det nedre på pipan' och 'det nedre på tobaken'. Han konstaterar, att i båda språken *nere* kan likaså betyda 'därefter'. Konsekvent med detta, kunde även *uppe* ha betytt 'därföre', vilket han finner belägg för i turkietturkiskan liksom i aserbeidjaniskan på ytterligare tre syntaktiska konstruktioner.

MARGARETA CRAMÉR

Rörstrandskakelugnar i Sultanpalats i Istanbul

På vårvintern 1977, det år då Rörstrands porslinsfabrik skulle fira 250-årsjubileum med sommarutställning på Läckö Slott, satt Karl-Erik Almström och jag och talade om Rörstrandskakelugnar. Då råkade han nämna, att det berättades inom familjen, att turkiske sultanen köpt kakelugnar från Rörstrand till sin seralj och att kakelugnsmakare från fabriken i Stockholm hade följt med den långa vägen till Konstantinopel för att sätta upp dem. Karl-Erik var barnbarn till Robert Almström, Rörstrands starke patriarkaliske direktör decennierna före sekelskiftet, och son till en av de två bröder som sedan övertog ansvaret för fabriken. Det fanns därför anledning att sätta tro till hans uppgifter ur familjetraditionen.

När jag flera år senare i september 1986 besökte Istanbul hade jag Almströms utsago i minnet och undrade, om jag skulle få se några Rörstrandskakelugnar. Jag har ett mer än vanligt intresse för saken, då jag i många år har studerat 1800-talets kakelugnstillverkning i Stockholm. Den dominerades av Rörstrand mot slutet av seklet. Jag gick igenom den ena seraljen efter den andra. Det var mycket varmt och föreföll helt omotiverat att elda. I Dolmabahçe träffade jag på ett stort antal mycket små kakelklädda ugnar. Nej, inte Rörstrand. Den tillmötesgående museidirektören Hüseyin Tuzlu upplyste mig om att det fanns kakelugnar också i Şale paviljongen i Yıldız-parken, en seralj som nu är museum. Där såg jag dem i rum efter rum, litet ovanliga i färgen, mest vitt och guld, men fullt identifierbara Rörstrand. Det som gjorde mig övertygad var att där fanns I. G. Clasons 1700-talsinspirerade modell från 1890, den mest svenska och självständiga. De flesta av palatsets andra kakelugnar följer den allmänna europeiska stilutvecklingen. Väl hemma fann jag dem alla i Rör-

strands kataloger eller priskuranter från åren 1885, 1894 och 1903. Någon som helst tvekan om proveniensen råder inte.

Här i Şale paviljongen stod flera nyrenässansmodeller från 1880-talet, sådana som i Sverige finns i matsalar, förmak och tamburer, då med mörk glasyr, grön, brun, ibland med inslag av blått och gult. En sådan salskakelugn står här i Istanbul i stora festsalen eller mottagningshallen i övre våningen. Broschyren, som varje besökare av Şale paviljongen får i sin hand, har på omslaget en interiörbild i färg av festsalen med kakelugnen. Det är en ganska låg pjäs, arkitektoniskt uppbyggd med hörnpelare i det nedre partiet, fristående kolonner i det övre, båda bärande fris och profilerade lister. Det tillbakadragna övre partiet har en stor relieftavla. Alla delar är fyllda med symmetrisk reliefdekor, något som utmärker nyrenässansen. Denna praktpjäs överensstämmer helt med Rörstrands modell nr 76 i fabrikens illustrerade priskurant 1885 och finns kvar i produktion ännu 1911. Den är signerad E. H. Tryggelin 1885. Det är således bara glasyrfärgen som här är specialbeställd: vitt med guld och litet blågrått och rosa.

Det samma gäller två andra nyrenässansugnar också i övre våningen. Den ena modellen, nr 57 A som har en nisch med urna, fanns mörkglaserad i Almströms disponentvilla på Rörstrand, ett tecken på speciell uppskattning. Arkitekten Erik Hugo Tryggelin har formgivit även denna, 1881, liksom ytterligare fyra modeller i Şale paviljongen. Han var under lång tid anställd vid Rörstrands porslinsfabrik och har förutom kakelugnar ritat fabrikens byggnader och allehanda mönster.

En Tryggelin-modell från 1882, nr 61 A, står i två exemplar i den vestibul i bottenvåningen, där besökare efter rundvandring släpps ut. På ugnarnas övre parti finns en spegel i förgylld träram. Där kakelugnarna står mitt emot varandra vid rummets sidoväggar, speglar de sig fram och tillbaka ett otal gånger och vidgar rummet. Förutom anpassning av glasyrfärgen till vitt med guld på reliefornamenten har också modellen, formen ändrats för att passa beställaren. Människoansiktsliknande maskaroner har bytts ut mot bladornament och rosetter. I en stor relieftavla ovanför spegeln har en figurkomposition ändrats till ornament med vas och bladrankor. Denna modell är den enda där formen ändrats och anpassats till islams krav.

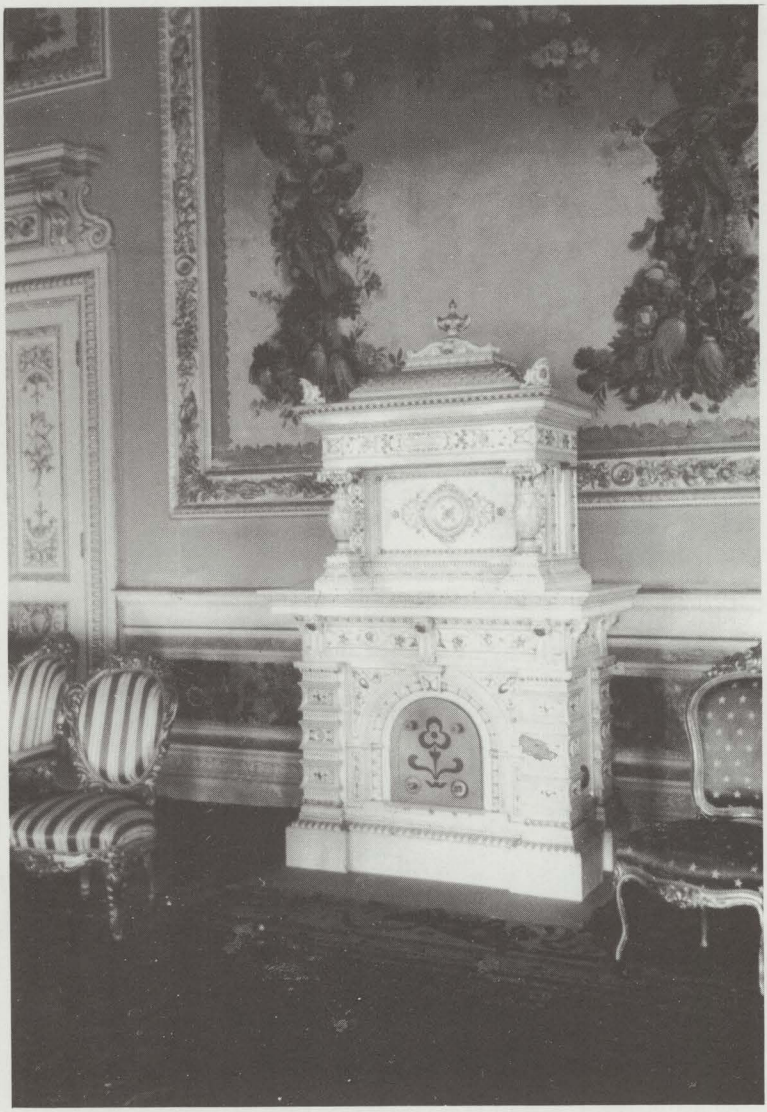

Kakelugn i Şale paviljongen, Yıldız parken i Istanbul. Rörstrand modell 76 från 1885. Foto förf.

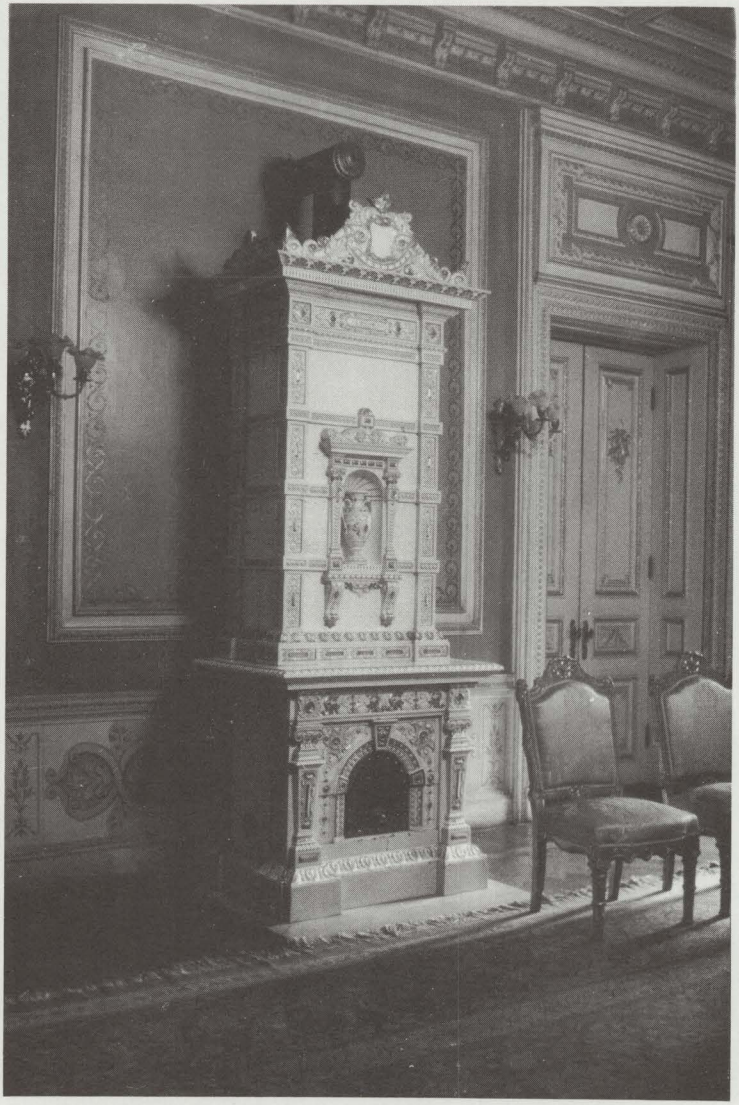

Rörstrand modell 57 A från 1881. Foto förf.

Rörstrand modell 61 A från 1882. Foto förf.

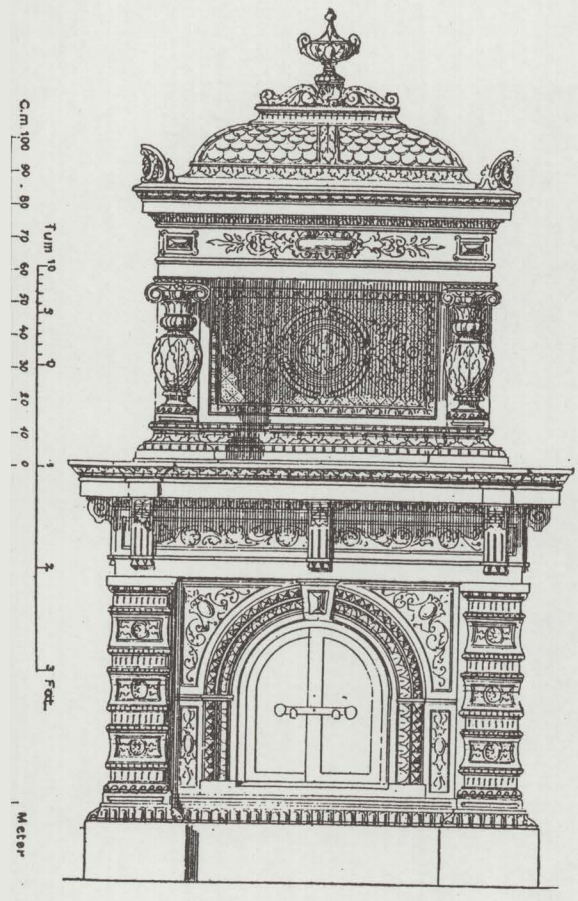

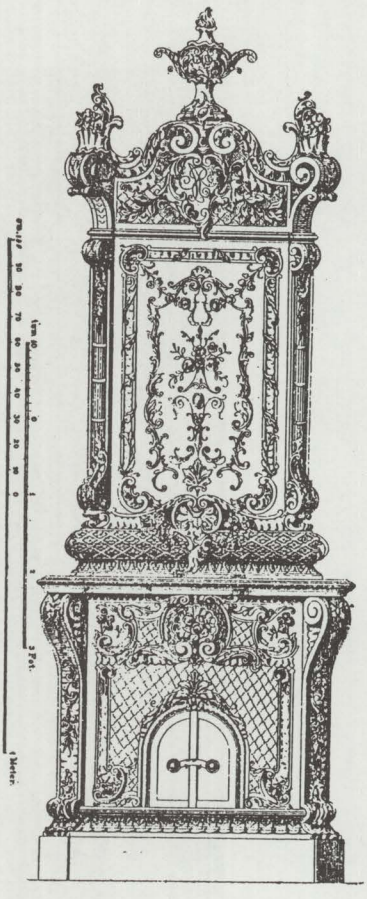

Modellerna 76 och 86 från 1885 och 1890 ur Rörstrands priskuranter.

Den raka smala kakelugnen med spegel i övre våningen har Rörstrands beteckning nr 93 Tambur-Kakelugn. Som sådan bar den vanligen brun glasyr. Den är ritad 1893 av arkitekten Isak Gustaf Clason, som från 1890 och några år framåt komponerade ett 10-tal kakelugnar för Rörstrand. Vid denna tid hade många arkitekter fabrikens uppdrag att rita nya kakelugnsmodeller.

Hela seraljen är rikt dekorerad. Det är därför inte förvånande att man valt två av Rörstrands rikast dekorerade ugnar. Båda

N:o 93.

N:o 101.

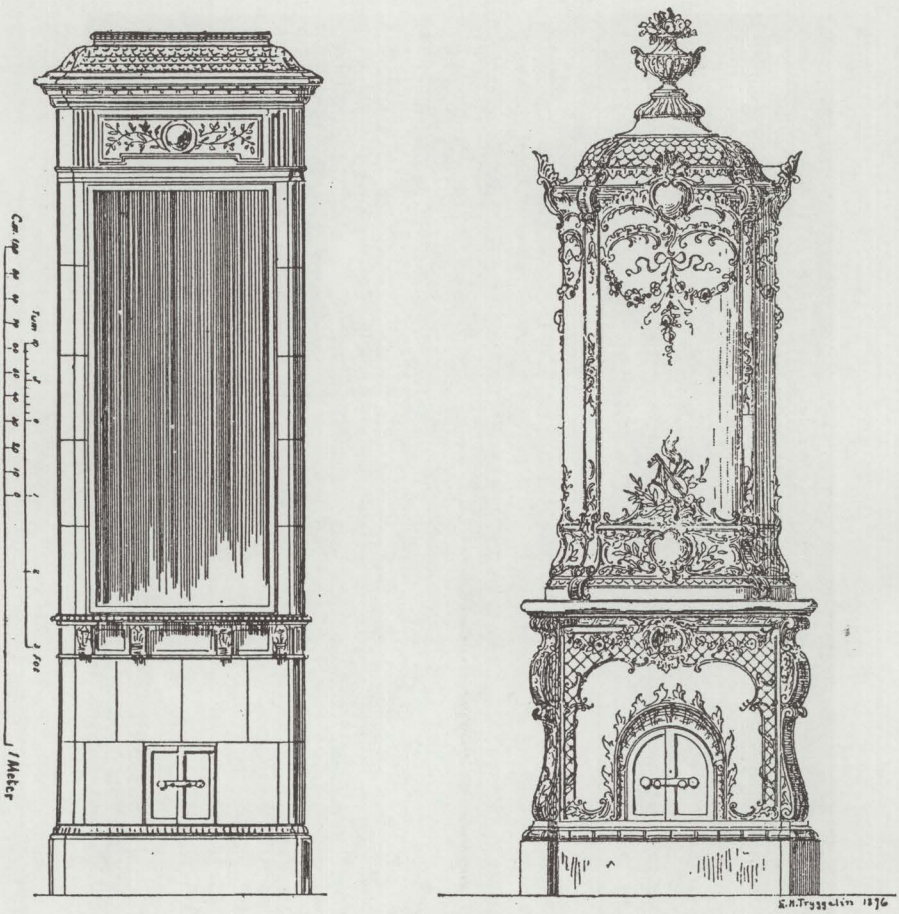

Modellerna 93 och 101 från 1893 och 1896 ur Rörstrands priskuranter.

modellerna har överdådigt ymnig reliefdekor i nyrokoko. Båda är komponerade av Tryggelin. Nr 86 från år 1890 har vit bottenglasyr och ljust blågrått och guld på reliefen. Nr 101 från 1896 är en kolonnkakelugn med beige glasyr och den rosa reliefdekoren förhöjd med guld. Dessa modeller förekommer i samma utförande i Stockholmsvåningarnas salonger men är vanligare utan guld.

Övre partiet på Rörstrandskakelugnen modell 86 från 1890. Foto förf.

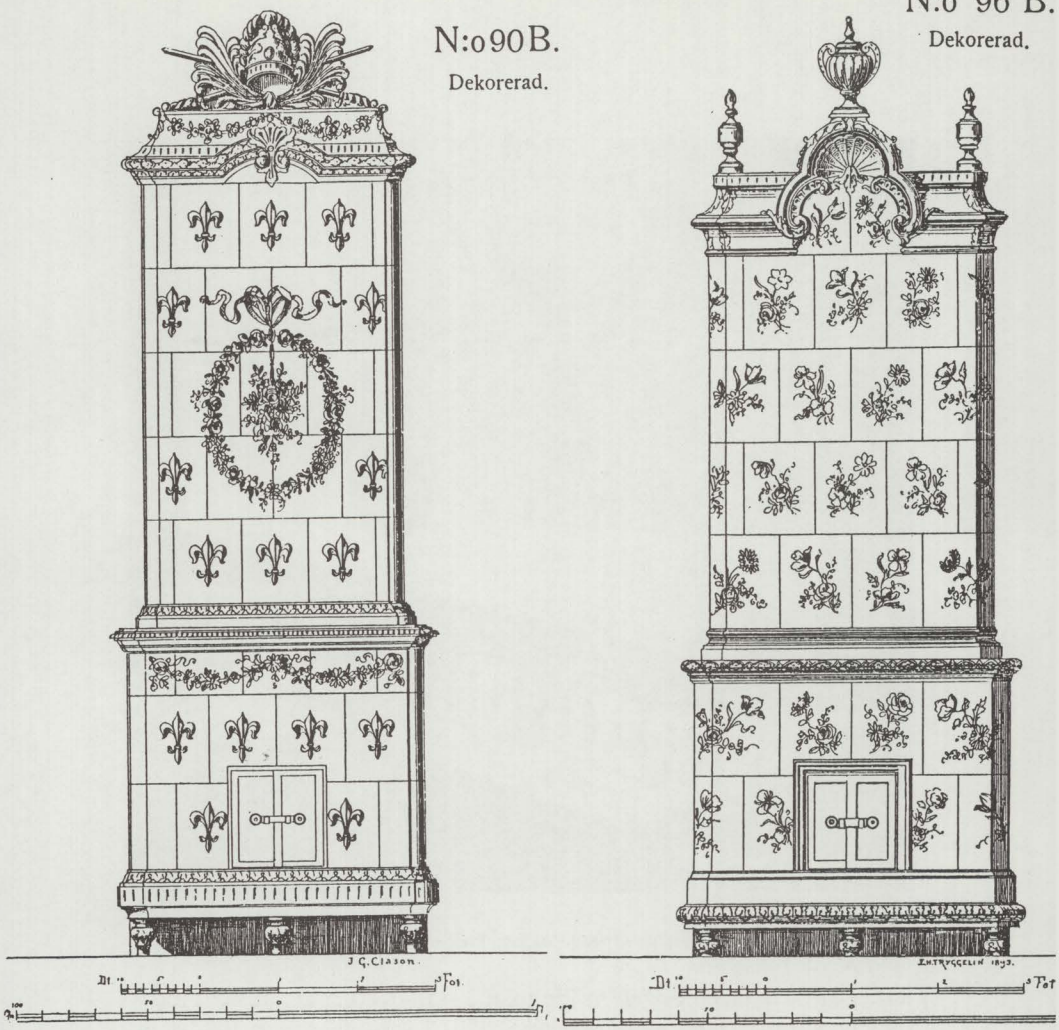

Modellerna 90 och 96 från 1890 och 1893 ur Rörstrands priskuranter.

I bottenvåningen står en stor bred kakelugn med släta kakel dekorerade med guldmålat upprepningsmönster. Arkitekten I. G. Clason komponerade den här modellen, nr 90, år 1890. I nationalromantisk anda har han hämtat inspiration från den älskade svenska 1700-talskakelugnen. Den nya modellen dekorerades för hemmamarknaden med mönster och färger enligt förebilden: blommor eller vaser i de fyra färgerna blått, grönt, gult och brunvio-

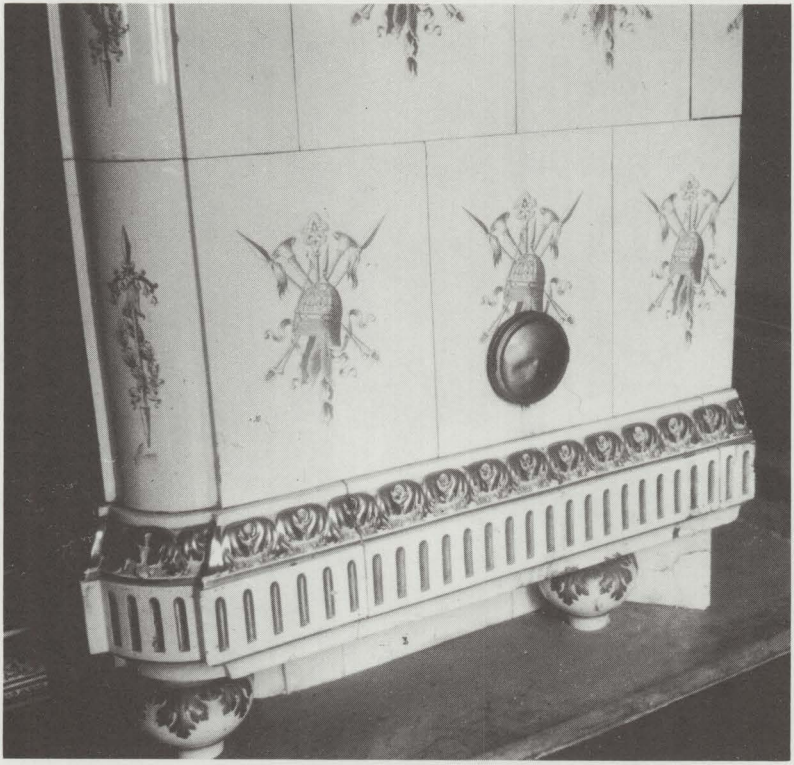

Nedersta partiet på Rörstrandskakelugnen modell 90 från 1890. Foto förf.

lett. För Şale paviljongen valde man i stället ett martialiskt motiv som ansluter till kakelugnens krön. Till formen är modellen densamma, men genom guldmålningen har den ändrat karaktär, blivit elegantare och stramare. Perfektionen i kakelgodsets yta och vitheten i glasyren är densamma i båda versionerna och långt ifrån de hantverksmässigt gjorda 1700-talskaklen.

I en modell i övre våningen har Tryggelin följt den väg Clason slagit in på. Nr 96 från 1893 är också ritad för att dekoreras med målade blommor i färger men har här försetts med en upprepad schablonmålad rokokokartusch i guld.

Kakelugnarna som levererats till seraljen måste ha valts med omsorg. Av de åtta modeller jag sett är det bara en, den i två

Översta partiet på Rörstrandskakelugnen modell 96 från 1893. Foto förf.

exemplar i förstugan i bottenvåningen, som har bearbetats för att kunna godtagas enligt islams krav på enbart ornamentala mönster.

Färgerna däremot har anpassats till beställarens önskemål och kakelugnarna framstår i vitt och guld, något som inte förekommer på hemmaplan. Det var ju vanligt med vita kakelugnar i enklare rum, så fabriken hade vana att framställa den vita glasyren. Det är guldet som är det ovanliga, till synes bladguld på vissa delar och målning med guldfärg, t. ex. av schablonmönstren på de släta kaklen. I de fall andra bleka färger förekommer i Şale paviljongen är det fråga om inbränd glasyrfärg på samma sätt som för hemmamarknaden.

Kakelugnarna är i gott skick och har exempelvis de ömtåliga

krönornamenten i behåll. Ugnarna är satta ett stycke från väggen, ca 30 cm, troligen av brandskyddsskäl och i flera fall mot yttervägg, något som är litet främmande för en svensk.

Şale paviljongen byggdes av sultanen Abdülhamit II i etapper under åren 1889 och 1898, då den fick den yttre formen av en stor trävilla eller rättare sagt en serie sammanbyggda villor. Taket har kraftigt språng som på ett schweiziskt chålet, därav namnet. Fasaderna pryds av kontursågade snickerier. Ytterarkitekturen visar släktskap med våra trävillor. — Man kan bara hoppas, att någon försöker klargöra förbindelselänkarna mellan den turkiska snickarglädjen, den amerikanska, schweiziska och vår svenska, innan husen ruttnat ner eller rivits.

Interiören är rikt dekorerad i kontakt med europeisk smak i det sena 1800-talets ny-stilar. Men det är ändå märkvärdigt att sultanen beställde kakelugnar så långväga ifrån som från Sverige. Per järnväg hade han ju kunnat skaffa dem från någon av Centraleuropas många kakelfabriker. Kanske hade turkiske ministern i Stockholm, J. Karadja Pascha, så goda erfarenheter av svenska kakelugnar, att han rekommenderade Rörstrand till seraljbygget. Kanske hade sultanen eller hans rådgivare sett Rörstrands kakelugnar på någon av de tätt återkommande världsutställningarna, där Rörstrand, Sveriges ledande tillverkare av kakelugnar under 1800-talets senare del, visade upp sina produkter. Om detta får vi nog aldrig visshet, då Rörstrands korrespondens inte är bevarad. Möjligen kan de turkiska handlingarna omkring sultan Abdülhamit II:s seralj, Şale Paviljongen finnas kvar.

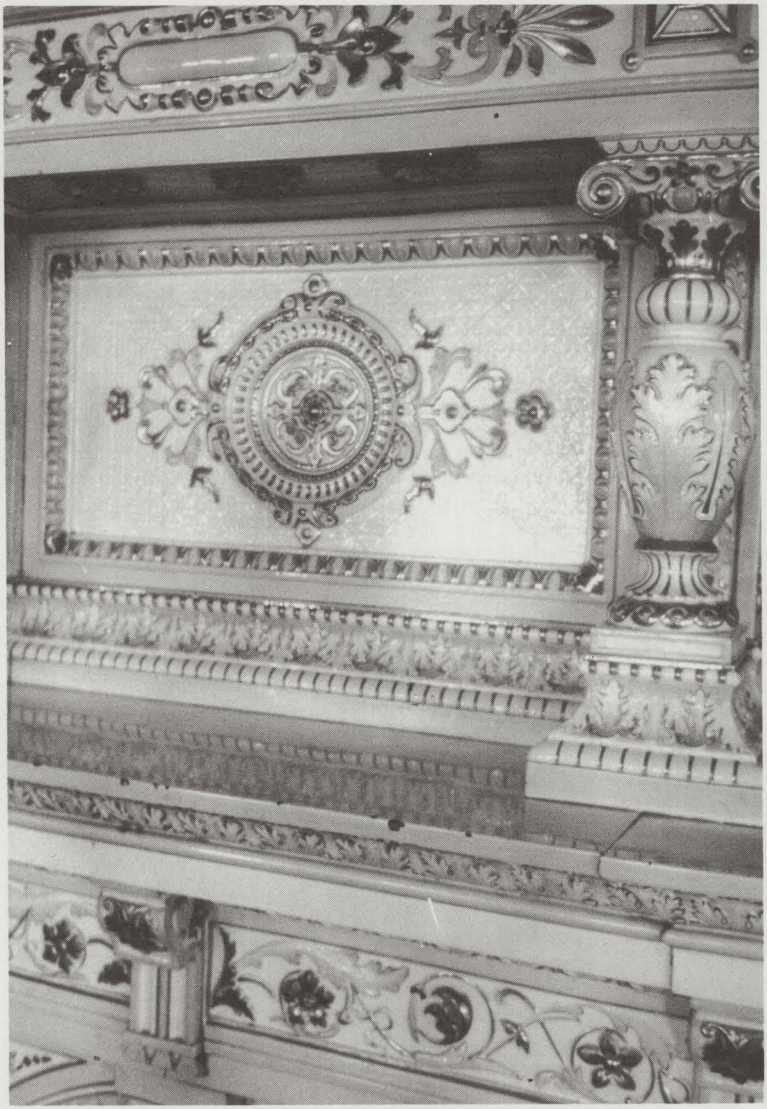

Detalj från mittpartiet på Rörstrandsmodellen 76 från 1885. Foto förf.

SWEDISH TILED STOVES IN SERAGLIO IN ISTANBUL

There was a tradition in the family who once owned the Rörstrand porcelain factory of Stockholm that it delivered tiled stoves to the seraglio in Constantinople. It sounds almost too fantastic to be true. I wondered if I really would have a chance to see those tiled stoves from Rörstrand when I paid a visit to Istanbul in 1986.

I had been to several seraglios before I came to the Şale Pavilion in Yıldız Park. And there they were, the tiled stoves of Rörstrand, with designs from the end of the 19th century. I saw and photographed nine stoves. Two of them were identical and both stood in the vestibule which is the exit for visitors. In all there were thus eight different designs.

With regard to pattern, most of the stoves conform to the illustrations which are to be found in the price-lists issued by the Rörstrand factory of the time. Discrepancies in the mirror-stoves in the vestibule must be explained by the Islamic aversion to depicting human beings. Such tiles have thus been replaced by leaf-ornaments and leaf-rosettes. Six of the designs were composed by E. H. Tryggelin, an architect and model-designer employed by the Rörstrand factory. The large, broad, plain stove with martial symbols and the narrow, plain, straight stove are both designed by I. G. Clason, one of the outstanding architects of that time.

All the tiled stoves are light in colour. Most of them are white with gilded ornaments or with ornaments painted in gold. In addition to white glazing, some of them have light grey, beige, rose-pink and blue glazing on borders in a raised pattern.

Three of the stoves are new-renaissance models from the 1880's which are usually found in Sweden in dining-rooms where they have dark, in most cases green or brown glazing. In white and gold they give a different, lighter impression. The narrow, straight stove with mirror from the year 1893 is usually found in Stockholm entrance halls, and usually has brown glazing. However, the stoves with lavish decorations in a raised rococo pattern, dating back to 1890 and 1896, correspond to the stoves found in the drawing-rooms of Stockholm. Two of the Istanbul models from the beginning of the 1890's have plane tiles with white glazing and repeated gold-painted decorations. In Sweden the painted decorations would instead have reflected the patterns and colours of the tiled stoves of the 18th century.

Most of the stoves which are to be found in Istanbul have thus been adapted, with respect to colour, to suit to the seraglio of Abdülhamit II of 1889 and 1898. The models no doubt have been carefully chosen. The mirror-stove in the vestibule has been re-worked in order to be accepted. Why did the sultan decide in favour of *Swedish* tiled stoves? Had he, or some of his counsellors, seen them at the frequent world exhibitions where Rörstrand, the leading producer of Swedish tiled stoves during the second half of the 19th century, used to show their products? We may never be able to find out as the Rörstrand files have not been preserved. The only possibility would be if the documents regarding the seraglio of Sultan Abdülhamit II, the Şale Pavilion, could be traced.

ULLA EHRENSVÄRD

"Dragomanhuset" och Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

I maj 1757 hade Sveriges sändebud i Konstantinopel, Gustaf Celsing, köpt av den engelske köpmannen Jean Lisle för 22.000 piaster en bebyggd tomt, som var "stor och väl belägen ... så att det kan skattas för ett af de bästa husen här i Pera".[1] Där ligger nu det svenska generalkonsulatet i Istanbul, och tomten är således Sveriges äldsta fastighet utomlands. Trots att huset på tomten år 1757 var ett av de största i Pera, var det inte tillräckligt rikt på rum för legationens behov. Förutom sin familj skulle Celsing härbärgera legationspredikant, kommissionssekreterare, kanslist, tolkar jämte dessa personers betjänter. Hans egen betjäning bestod av hovmästare, lakejer, kock, kökspojke, tvätterska, portvakt, trädgårdsmästare, drängar, uppköpare och turkisk vakt ur janitscharkåren.

Det föll på Celsings efterträdares lott att bygga om och utvidga på tomten. 1781 hade den omgivande muren rämnat mot nordsidan och sjunkit på grund av jordbävningar. Den 14 mars 1787 höll det nyreparerade huset på att förstöras av en häftig vådeld. Beskickningschefen Gerhard Johan von Heidenstam rapporterade hem till rådet i Stockholm, att han "blifwit nödsakad att låta nedrifwa, alla på gården belägna byggningar, och uthus, sedan stallet, all hielp oacktadt, omsider tagit eld ... Vår ställning war och så mycket wådeligare, som under nuwarande gäsning, de största wåldsamheter, obehindrat kunna föröfwas. En eldsvåda

[1] B. O. H. Johansson, *Svenska Palatset i Konstantinopel.* Stockholm, Göteborg & Uppsala 1968, s. 18. (K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar. Antikvariska ser. 18.) — De huvudsakligen uppgifterna om Palais de Suède under 1700- och 1800-talen kan hämtas i denna historik.

i Constantinople, liknar en med storm intagen Stad, och Storherrens Egen höga närwaro, är ej sällan otillräckelig, att styra wåldswärckan, och roflystnad. ... Jag nödgas nu straxt låta dels förbättra, dels å nyo åter upföra, de af elden illa medfarne murar, köket, stallet, och andra åbygnader, såsom ej allenast aldeles oumbärliga för mitt hushåll, utan äfven högstnödvändiga för vår gemensamma säkerhet... Det wore väl äfven högst nödvändigt, att... köpa en afbränd tomt, på husets norra sida, som ägaren, mot 1000 Piastres, vill afstå."[2]

Den 30 mars 1787 inköptes den omnämnda tomten, på vilken det blivande "dragomanhuset", Istanbulinstitutets nuvarande hem, skulle resas. Några månader senare köptes även en mindre tomt mot öster (platsen för nuvarande garaget) för att säkra området med en brandmur.[3]

Kök med rum för betjäningen

"Vistandet uti Constantinople, är i sanning ej mindre obehageligt, än farligt. ... Uti Staden äro alla bodar, Magaziner... m.m. tillslutna, och när Troppar äro i rörelse, wågar man sig utan yttersta nödvändighet ej ut på gatan, ty där vankas vanligen hugg och kulor i alla hörn." Inte undra på att Heidenstam ville skapa sig ett säkert fäste inne på beskickningstomten! I sin depesch 10 okt. 1787 fortsatte han: "då jag vid tillfälle af byggningsanstalterna efter sista branden, lät undersöka grundvalen af Svenska Ministre husets norra sida, som sedan vid pass ett Åhr tillbaka, så ansenligen börjat siunka, att vi ej längre utan äfventyr kunnat bebo den delen, befants en av tvärmurarne, som stod på sandbotten, och på hvilken alla stora upståndare hvilade, hafva gifvit sig undan. Jag har således varit nödsakad att låta rifva och förbättra hela den delen. ... Jag har giordt alt hvad jag kunnat, att förskaffa brandmurarne, köket, m.m., alla möjelig fasthet och varacktighet, och har häldre wågat att på en gång förordsaka Cronan nogon större utgift, på det hon hädanefter må förskonas med all ytterligare kostnad."

[2] Riksarkivet, Stockholm (RA): Turcica. Vol. 63: G. J. v. Heidenstams depescher 1787: 24 mars.
[3] Johansson *a.a.*, s. 36.

I sin följande rapport 24 nov. 1787 till riksrådet Oxenstierna ursäktar sig Heidenstam för de dryga kostnaderna vid anläggandet av det nya köket på den tillköpta tomten. Men han ville "genom et starkt och varaktigt arbete förekomma dylika af eldsvådor härrörande olyckshändelser, som här ständigt böra befaras, hälst skilnaden i kostnaden ej är så stor."[4] Medan övervåningen med åtta betjäntrum byggdes av trä, uppfördes bottenvåningen i sten, och det hela kom att kosta 5.250 piaster.[5] Köksbyggnaden förbands med ministerhusets nordöstra sida genom en lång gång, som förde till en kökstrappa, som i sin tur ledde till serveringsrummet hos ministern. Troligtvis finns rester från 1787 års grund bevarade i det nuvarande institutets källarvåning.

Som reminiscenser från 1700-talets byggenskap kan man också se de tre marmorfontänerna — varav en med drottning Lovisa Ulrikas namnchiffer — som är uppställda utefter murarna i norr och nordost.

När Carl Fredrik König tillträdde ministerposten 1801 skedde besiktning, varvid det befanns, att köksbyggnaden med dess "10. stycken Domestique Kamrar... alla behöfva repareras, om de skola bevaras från förfall".[6] Men just då skedde ingenting.

1808 och 1811 drabbades beskickningen av smärre eldsvådor. Men i mars 1818, natten mellan långfredagen och påskaftonen, brann ministerhuset ned till grunden. Ministern Nils Gustaf Palin med familj fick rädda sig över till tvåvåningskiosken utefter Peragatan (nuv. Istiklâl caddesi), som egentligen var kansli och bostad för de vaktande janitscharerna. Denna kiosk hade bara fått ringa skador i likhet med köksbyggnaden, stallet och tvättstugan.

Visserligen planerade man att genast bygga ett nytt ministerhus, men ända fram till 1870 fick beskickningspersonalen tränga ihop sig i kiosken utmed huvudgatan och i ekonomibyggnaderna.

Bland Carl Gustaf Löwenhielms första uppgifter, när han blev sändebud 1824, var att se till att husen på tomten blev reparerade. Efter att ha konstaterat att bottenvåningen i köksbyggnaden innehöll förutom köket en farstu, förrådskammare och tre krypin för ved, kol o.dyl., beskrev han förfallet i övervåningen: "un étage de 8 chambres, mais dans un tel état de dégradation

[4] RA: Turcica. Vol. 63.
[5] Johansson *a.a.*, s. 41.
[6] Ibid., s. 47.

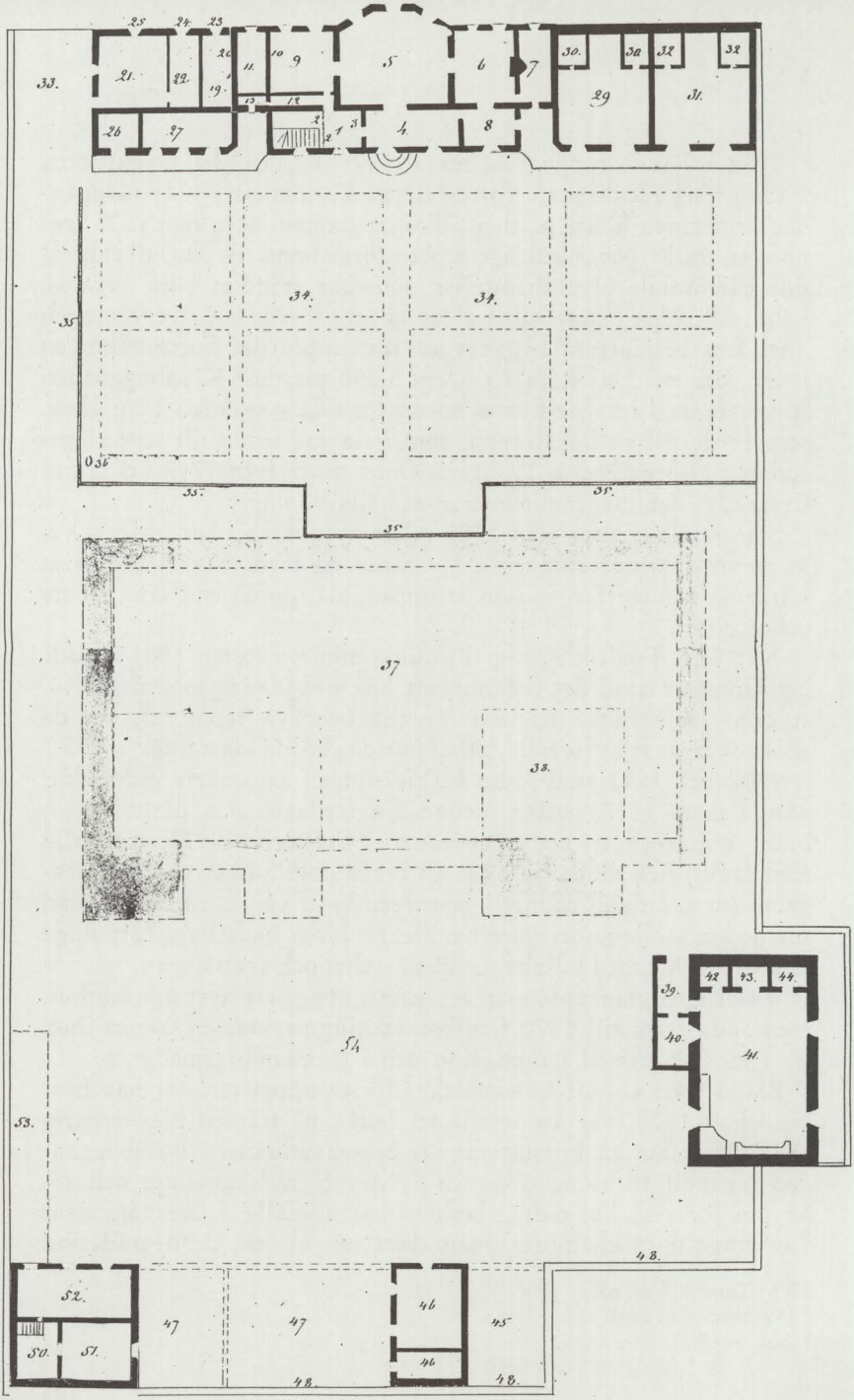
25
24
23
33.
21.
22.
20
19.
11.
10
9
5
6
7
30.
30
32
32
29
31.
13
12
26
27
2
1
3
4.
8
34.
34.
35
36
35.
35.
35
37
38.
42
43.
44.
39.
40.
41.
54
53.
48.
52.
50.
51.
47
47
46
46
45
48.
48.

qu'il ménace de s'écrouler à chaque instant. Les poutres et les planchers en sont tellem(en)t pourris, qu'on ne peut plus du tout entrer dans ces chambres."[7] Löwenhielm nöjde sig med att sätta istånd bottenvåningen, då han ansåg det vara för dyrbart att reparera övervåningen. Han tyckte att denna borde rivas och att man skulle lägga nytt tak över stenvåningen. Men övre våningen "rev sig själv", då den brandskadades 1829 i samband med en större eldsvåda i stadsdelen Tophane.[8] Den italienske arkitekt, Peverata, som sedan 1819 varit engagerad av Palin och dennes efterträdare i olika byggnadsärenden, fick nu i uppdrag att bygga upp våningen ovanför köket, vilket gjordes i trä som tidigare.

Legationssekreteraren flyttar in

Under en följd av år — i huvudsak 1831—58 — kom den svensk-norska beskickningen att skötas av den förre drogmanen (tolken) Antoine Testa, som 1839 utnämndes till chargé d'affaires. Han gjorde inga anstalter för att förbättra legationsbostäderna; man köpte 1849 bara till ett litet turkiskt hus vid tomtens nordöstra sida, så att ojämnheten vid tomtgränsen till dels försvann.

I stället gjordes 1832 och 1840 framstötar om försäljning av hela egendomen. Först ville ryssarna byta till sig den svenska tomten. Sedan gjorde Karl XIV Johan ett försök att byta tomten

[7] Ibid., s. 57 och 59. — RA: Kabinettet för utrikes brevväxlingen. Depescher från beskickningen i Konstantinopel 1824: 10 juli.

[8] J. Hedenborg, *Turkiska nationens seder, bruk och klädedrägter.* Stockholm 1839, s. 70.

Svenska legationen i Konstantinopel 1824 enligt dispositionsplan av Carl Gustaf Löwenhielm. (RA: Kabinettet för utrikes brevväxlingen. Depescher från beskickningen i Konstantinopel. 1824: 10 juli.)
Rum 1—32: kiosken (övervåningen) vid Peragatan. — 33: inkörsport, 34: köksträdgård, 35: stängsel av trä, 36: cistern, 37: ruin av det nedbrunna ministerhuset med källare (38), 41: köket med farstu (39), förrådskammare (40) och ved/kolkällare (42—44), 45—47: stallet med 2 rum för janitscharer, 48: mur mot de turkiska grannarna, 50—52: rum för tvätterska och trädgårdsmästare ovanpå tvättstugan, 53: torkvind, 54: terräng fylld av murrester från den brunna huvudbyggnaden.

mot ryskt territorium, dvs. den landflik som Finland skjuter in mellan Sverige och Norge längs Muonio älv i riktning mot Lyngenfjord. Men båda förslagen avvisades. Kungl. Maj:t hänvisade 1832 till att svenska beskickningen innehaft denna egendom nästan sedan dess ankomst till Turkiet, att utsikten därifrån var ovanligt vacker och att värdet av befintliga svenska byggnader ej tagits med i beräkningen.[9]

Efter två decenniers stiltje blev det desto större aktivitet 1858, då norrmannen Georg Christian Sibbern kom och såg till att den svensk-norska beskickningens bostadsförhållanden förbättrades. Efter bara några få månader i Konstantinopel kallades Sibbern hem för att bli norsk statsminister. Men under sin korta tid hann han med att få de befintliga byggnaderna reparerade och i viss mån även omdisponerade samt ett träkapell uppfört, delvis på platsen för 1849 års inköpta tomt.

Sibbern lät utvidga det lilla köket som fanns i kioskens södra flygel och ersatte därmed det kök som sedan 1787 legat i det av Heidenstam uppförda huset långt nere i trädgården. För ombyggnaden av det gamla köket lämnade han noggranna anvisningar:

"*Litr. B.* I denne Bygning optages nederste etage af det forrige Kjökken samt af tre Magasiner med Indgang fra samme. For at vinde fornöden Plads for nogle af Tjenestefolken, og til Følge af Kjökkenets Anbringelse paa et andet Sted, indrettedes af det gamle Kjökken tvende Tjener Kamre (No 41 og 42) ved Opförelse af Brædevægge, hvorved de forhaandenværende Ildsteder og Kogeindretninger bleve afdeelte og lades i uforstyrret Tilstand, om de i Fremtiden af en eller anden Grund atter skulde önskes tagne i Benyttelse. Nyt Gulv blev lagt i en Alens Höide over det gamle Steengulv, der befandt sig under Jorden og saaledes var udsat for Fugtighed. Nye Vinduer ere indsatte. De omtalte Magasiner (No 38, 39 og 40), hvoraf tvende benyttes til Vedboder, bleve reparerede og kalkede. Loftet i det tredie, (No 40) der holdt paa at styrte ind ved Reparationen af Gulvet ovenpaa, opmuredes. Trappe Nedgangen (No 35) til det gamle Kjökken istandsat. Dörene malede. — No 36. Væggene reparerede og kalkede, Dören malet.

[9] Johansson *a.a.*, s. 68 f. — Citat även från T. Höjer, *Den svenska utrikespolitikens historia.* III:2 (1810—1844). Stockholm 1954, s. 273 f.

Utsikten från generalkonsulatsbyggnaden mot Bosporen och Üsküdar. Foto 1987 C. Svenningsen. — Om inte de moderna rucklen stod hindrande i vägen, skulle man kunna ha en lika vacker utsikt även från institutets altan som 1700- och 1800-talens besökare beskrev.

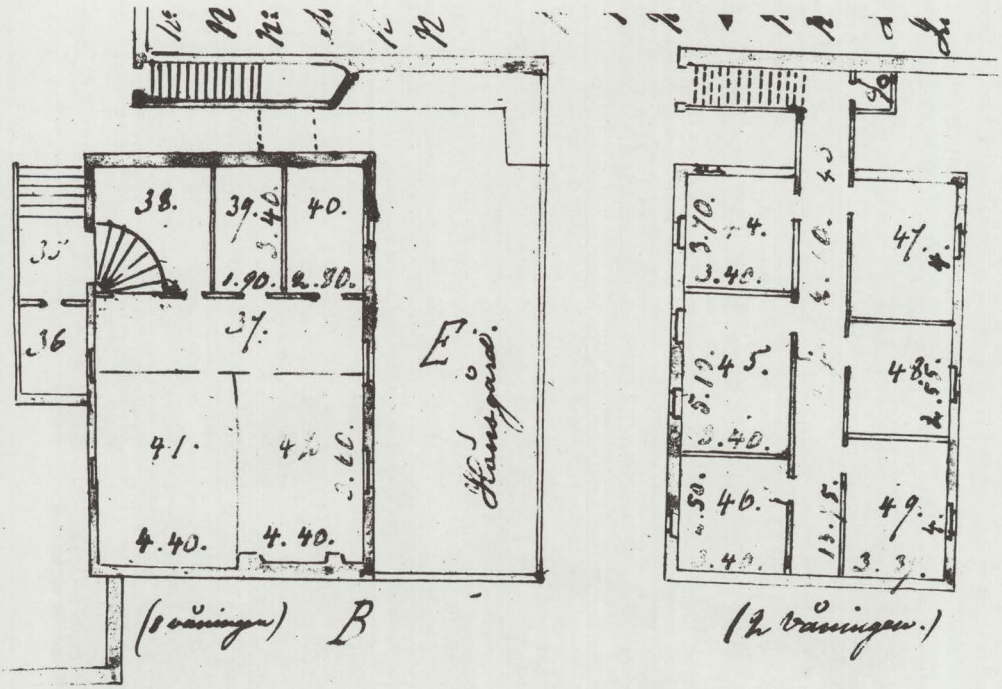

Planer över omdisponeringen av våningarna i 1787 års köksbyggnad enligt Georg Christian Sibberns förslag 1858. (RA: Turcica. G. Sibberns skrivelser. 1858: 17 sept., detalj av blad 1.)

I den överste Etage af Bygningen var det syv smaae lave Rum, oprindeligen indrettede for Tjenestepersonalet, men hvis Tilstand var i den höieste Grad forfalden. For at skaffe Legations Secretairen, for hvem desværre ingen Plads forefindes i Kiosquen, en nogenlunde antagelig Vaaning, blev Skillevæggen mellem tvende af disse Kamre nedtaget for at danne eet Værelse (No 45) med to Fag Vinduer. Den ene Dör tilmuredes, Væggene, der paa flere Steder vare sprukne, repareredes. Loftet istandsattes og maledes tilligmed Dör og Vinduer, hvilke sidste indsattes nye.

I Værelset No 44 (Soveværelset) lagdes nyt Gulv istedetfor det forrige Steengulv, hvis Stene benyttedes til det nye Kjökken. Nye

Vinduer indsattes. Tapeter anbragte i dette som i Værelset No 45; Loft, Vinduer og Dör maledes. Disse Værelser have nu, meublerede faaet et ganske antageligt Udseende.

I Værelserne No 46 og 49 indsattes ligeledes nye Vinduer, Væggene istandsattes og forsynedes med Tapeter; Vinduer, Döre og Loft malede. Disse tvende Værelser, hvoraf især det ene er yderst lidet, beboes av min Söstersön.

I Værelserne No 47 og 48, bestemt for Tjenestefolk, indsattes nye Vinduer, Væggene istandsattes og hvidtedes. Gulvet i No 47, der var af Steen, borttaget, og nyt Brædegulv lagt istedet. Vinduer, Döre og Loft malede. Gangen udenfor Værelserne repareret, tilligemend Trappe Opgangen; Loftet, der paa flere Steder truede med at falde ned, istandsat og malet, Taget paa Bygningen, hvilket er bröstfældigt, efterseet og repareret; nye Tagsteen lagte paa den lille fremspringende Udbygning. I Aflukket litr. c anbragtes et "lieu d'aisance" med Aflöbs Rör til Hoved Cloaquen.

Litr. E. I Baggaarden Hönsehuset udvidet, hvortil benyttedes Bræderne af medbragt Pakkasser samt tiloversblevne Materialier."[10]

Genom att legationssekreteraren och Sibberns systerson Due kom att flytta in i den gamla köksbyggnaden, fick huset en annan status. Den nya tiden gjorde också sitt inträde genom att man ledde in gas i bostadshusen på tomten. Sibbern hade under sina månader 1858 gjort en väsentlig insats med hjälp av timmermästaren Jani och ingen dyr arkitekt.

Dragomanhus

Man hade inte uppgivit hoppet om ett nytt ministerhus. Sibberns efterträdare Peter Collett tyckte, att man skulle följa grannen, den holländska beskickningens exempel: genom att sälja den del av tomten som låg närmast Peragatan kunde man skaffa pengar till ett nytt hus. Men Colletts efterträdare Oscar Magnus Björnstjerna var försiktigare. Han föreslog i stället, att skandinaverna skulle uppföra egna affärsbodar mot huvudgatan för uthyrning.

[10] RA: Kabinettet för utrikes brevväxlingen. Depesch från beskickningen i Konstantinopel 1858: 17 sept.

Med hyrorna kunde man sedan betala ett lån för byggningskostnaderna av ett nytt ministerhus.

Man beslöt att ta fasta på den senare idén. Chargé d'affaires Oluf Stenersen kunde i maj 1869 presentera ett förslag till finansiering av ett nytt ministerhus. Samtidigt visade han ritningar, utförda av den österrikiske arkitekten D. Pulgher, till det blivande Palais de Suède och till affärsboderna. Det blev ministern Selim Ehrenhoff som i november 1870 kunde hålla invigningsbal i det nya huset.

Ehrenhoff hade i huvudsak godkänt Stenersens och Pulghers förslag och ritningar, men när det gällde legationens utseende mot Peragatan, önskade han få en ståtlig inkörsport. Det blev som Ehrenhoff ville: en bred port i medeltida befästningsstil. Genom denna träder man fortfarande in på generalkonsulatstomten, medan affärsbodarna revs 1963. Nu under 1980-talets slut diskuteras det livligt mellan Byggnadsstyrelsen och Utrikesdepartementet om möjligheten att åter igen uppföra byggnader utefter Istiklâl caddesi, med vars hyror svenska staten skulle kunna tjäna in medel till det dyrbara underhållet av denna gamla fastighet.

Enligt Ehrenhoff skulle Pulgher ha åtagit sig vissa reparationer på f. d. köksbyggnaden, men hur mycket som blev gjort vet man inte riktigt. På en uppmätningsritning 1883[11] kan man emellertid finna, att en del av vedbodsutrymmet i bottenvåningen blivit utnyttjad som trappa, medan spiraltrappan och förrådskammaren jämte farstun, som låg mot trädgården, försvunnit. Man kan också konstatera, att Sibbern 1858 inte ritat sina planer skalenligt. Husets karakteristiska sneda sträckning mot öster fanns redan på hans tid. Trädgårdsfasaden mätte ca 13,7 meter, medan fasaden mot gården var ca 11,3 m lång.

Huset hade fungerat som bostad åt legationsprästen (fram till 1879) och erbjudit arbetsrum åt drogmanen. Men 1883 beslöt Kungl. maj:t att avskaffa legationsprästsbefattningen i Konstantinopel. I stället tyckte man att den norske hamnkaptenen Nicolaysen skulle kunna bo där. Men då framhöll Ehrenhoff, att huset inte kunde utnyttjas som bostad längre utan en grundlig reparation. Beskickningens betrodde arkitekt Bottarlini lämnade i mars

[11] Uppmätningsritning som utgör bilaga till Ehrenhoffs depesch 22 juli 1883 i UD:s arkiv är reproducerad i Johansson *a.a.*, s. 95.

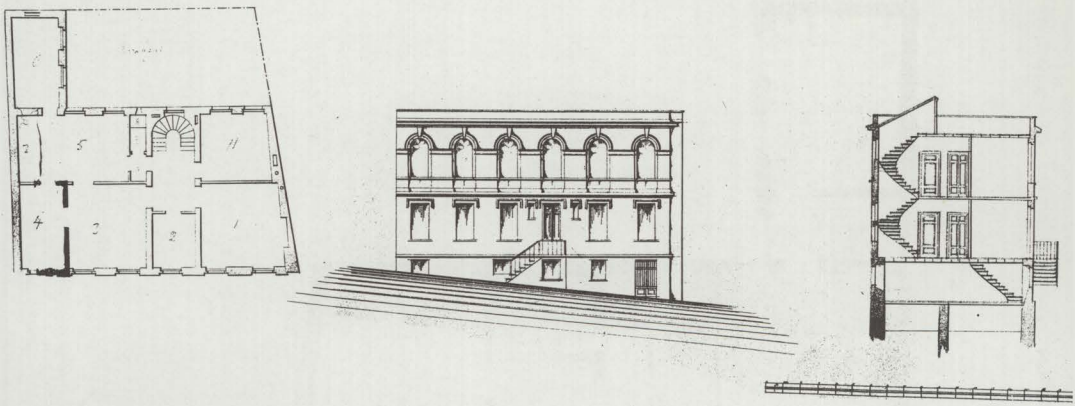

Konsulats- (dragoman-)huset enligt ombyggnadsritningar 1886, troligen utförda av arkitekten Bottarlini. Plan av övervåningen, fasad och sektion. (Byggnadsstyrelsen. Utrikesbyrån.)

1884 ett förslag till reparationer som avslogs, då man ansåg det för kostnadskrävande. Men i november 1885 var ekonomin bättre och Ehrenhoff kunde börja med iståndsättandet.

I slutet av januari 1886 hade man inom Utrikesdepartementet framlagt önskemålet, att beskickningens hela personal skulle kunna ha sin bostad inom legationen. Det blev då aktuellt att bygga till dragomanbyggnaden. Närmast utnyttjade man marken för den yttre trappan och byggde ut en flygel mot bakgården. Huset utökades med två fönsteraxlar och en hel våning. Trädgårdsfasaden blev nu 16 m lång och mot denna sida lades en yttre ingångstrappa. I Byggnadsstyrelsen förvaras osignerade ritningar till denna ombyggnad[12], som Bengt O. H. Johansson har attribuerat till Bottarlini. Man ser på dessa att huset förändrades genomgripande. Men så kostade också det hela 34.197 francs jämte 6.285

[12] Johansson *a.a.*, s. 93 återger förutom fasaden, sektionen och planen, som reproduceras i denna artikel, även planerna över husets grund, källare och bottenvåning.

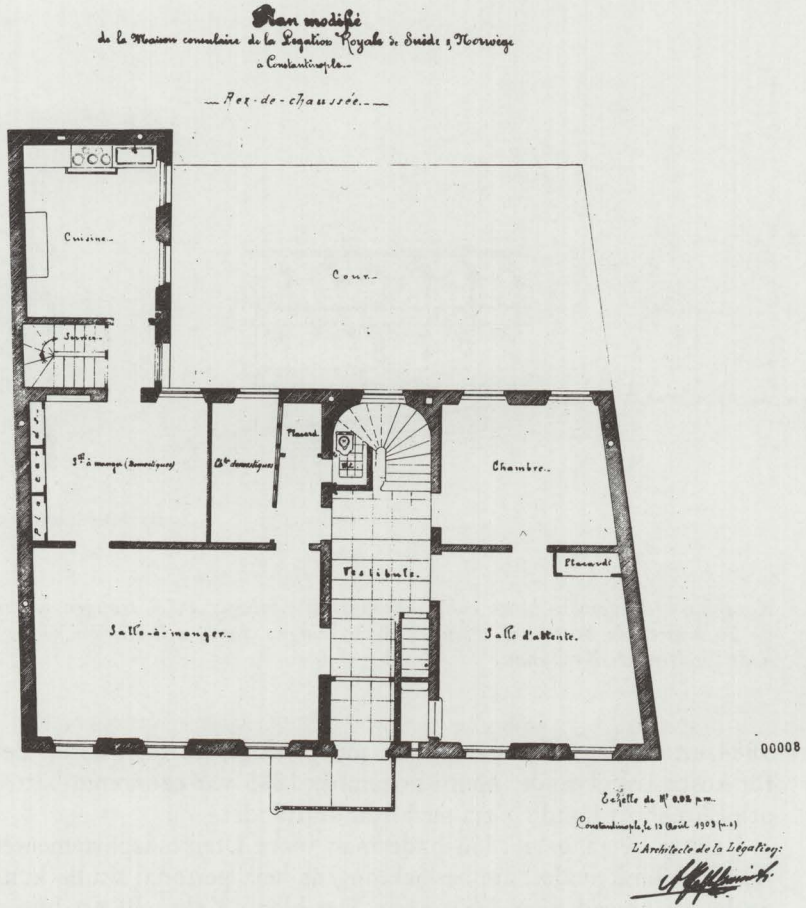

Plan över bottenvåningen i Dragomanhuset enligt arkitekten A. Delfo Seminati's ombyggnad 1903. (Byggnadsstyrelsen. Utrikesbyrån.)

francs för tillbyggnaden. Man höjde taket i den gamla övervåningen och golvet i bottenvåningen, som nu degraderades till källare. Den tvärgående passagen (med ny trappa mellan våningarna) blev det bestående från 1787 års bygge. I stort sett fick huset nu 1886 den utformning som det fortfarande har. Fast då var våningarna disponerade som två skilda bostäder: på nedre botten för hamnkapten Nicolaysen och däröver för drogmanen Timoni.

Ändå kan man knappast säga, att dragomanhuset då var en bekväm bostad i nutida ögon. Ifrån England kom det nya tendenser, när det gällde byggandet av kök, badrum och wc, och 1903 installerade man dessa nymodigheter i huset enligt ritningar av legationens arkitekt A. Delfo Seminati. 1916 inleddes elektriskt ljus och telefon. Dessförinnan fanns det endast lokaltelefon till portvakten, som bodde invid själva ingången från gatan.

Denna sistnämnda upplysning kan man hämta ur militärattachén Einar af Wirséns memoarer.[13] Från 1915 kom han i 4 1/2 år att bo med sin familj i dragomanhuset och han beskriver sin entré sålunda: I konsulathuset "fick jag efter ett par veckor min bostad ... Den var ännu möblerad med handelsattachéns, nuvarande landshövdingen [Erik] Nylanders möbler; när dessa bortflyttades fick jag låna andra. Bostaden var utomordentligt trevlig; på nedra botten hade jag mitt arbetsrum och en matsal, en trappa upp en hall, salong, sov- och badrum, samt dessutom några åt baksidan belägna mindre rum."

Under kommande decennier skulle de politiska omvälvningarna inom Turkiet influera förhållandena på legationstomten. Beskickningen flyttade under 1931 fram till 1934 successivt över till den nya huvudstaden Ankara.

Svenska forskarhemmet i Kadiköy-Moda

Tanken på att upprätta ett svenskt forskningsinstitut i Istanbul uppkom efter första världskriget.[14] Professor Ture J. Arne tog upp ämnet i en artikel i Svenska sällskapets för antropologi och geografi tidskrift *Ymer* 1920.[15] Han hade själv under åren 1906—07 samlat in arkeologiskt och etnografiskt material från Biredjik vid Eufrat samt Kadiköy och Pendik, öster om Bosporen, delvis inspirerad av kollegan Lennart Kjellbergs utgrävningar 1902 vid Larisa intill Izmir. Nu, 1920, hänvisade Arne till en svensk forskare, som "rannsakade arkiven i Konstantinopel". Det bör ha

[13] E. af Wirsén, *Minnen från fred och krig*. Stockholm 1942, s. 92.

[14] G. Jarring, Det första försöket till ett svenskt forskningsinstitut i Istanbul. *Svenska forskningsinstitutet i Istanbul. Meddelanden* 1/1976, s. 3—6.

[15] T. J. Arne, Ett svenskt forskningsinstitut i Konstantinopel. *Ymer* 1920, s. 196—203.

varit docent Johannes Kolmodin, som 1917 knutits till beskickningen som attaché och sedan fram till 1932 skulle göra en väsentlig insats för de svensk-turkiska kulturella förbindelserna. Innan han fann en egen bostad i Konstantinopel, bodde han i dragomanhuset, som han — enligt af Wirsén — "använde som ett slags studentlya av utpräglad uppsalakaraktär".

År 1921 blev kronprins Gustaf (VI) Adolf ordförande för det nybildade Svenska Orientsällskapet, som ville utgöra en medelpunkt för olika svenska strävanden och intressen, som omfattade orienten. I jan. 1922 fick sällskapet ett bidrag om 2.000 kr per år från professorn Pontus Fahlbeck till hyra av en villa med bibliotek i Kadiköy-Moda. Johannes Kolmodin lämnade helt oegennyttigt över den villa som han själv förhyrt för åren 1922—24. Det "svenska forskarhemmet" hade plats för tre forskare samtidigt, men det blev inte så väl utnyttjat som man hade hoppats. Dessutom upphörde hyresbidraget efter två år, då mecenaten Fahlbeck dött.

Det svenska forskarhemmets historia blev således kort. Annars kan man nog säga, att auspicierna hade varit de bästa: Johannes Kolmodin på plats och som minister Gustaf O. Wallenberg, som tyckte så mycket om Turkiet att han stannade kvar i landet efter sitt decennium som beskickningschef vid pensioneringen 1930.

Två rum med pentry och bad i Palais de Suède

Efter en del sonderingar kunde uppsalaprofessorn Axel W. Persson sätta igång med arkeologiska utgrävningar i Labranda vid Mylasa 1948. Svenska arkeologer och orientalister blev nu intresserade för att kunna vistas i Turkiet längre tider och helst finna en billig bostad i Istanbul.

Sedan beskickningen flyttat till Ankara, utnyttjades Palais de Suède egentligen endast som sommarbostad för svenska sändebudet, medan dragomanhuset sedan 1943 beboddes av chefen för det olönade generalkonsulatet. Återigen dök hotet om försäljning av tomten upp.

När Adolf Croneborg år 1951 blivit svenskt sändebud i Turkiet, blev det större aktivitet även i Istanbul. I stället för försäljning beslöt man sig för att rusta upp byggnaderna på tomten. 1953—54 restaurerades husen, varvid bl.a. dragomanhusets altan

Dragomanhusets altan med plats för pingpong-spel. Foto 1987 av C. Svenningsen (liksom följande illustrationer).

glasades in och fick tak. I Palais de Suède skedde en grundlig renovering och omdisponering av rummen. I bottenvåningen ordnades med ett kansli för generalkonsulatet, bostad för portvakten och två dagrum för svenskt sjöfolk. Våningen en trappa upp blev sändebudsbostad, medan översta våningen inreddes med bostäder för kanslisten och skrivbiträdet vid generalkonsulatet. Den tilltänkta kanslistbostaden kom dock att ställas till förfogande för svenska vetenskapsmän.

Idén var ju inte helt ny, men det var Adolf Croneborg som såg till att den realiserades.[16] 1952 uppvaktade han kung Gustaf

[16] A. Croneborg, Om Istanbul-institutets tillkomst. *Svenska forskningsinstitutet i Istanbul. Meddelanden* 1/1976, s. 7—15.

VI Adolf och fick där gehör för sin tanke. Sedan gick det många turer mellan Utrikesdepartementet, Byggnadsstyrelsen och Svenska Institutet, innan utrikesministern i dec. 1956 medgav, att dubbletten med sitt penry och badrum "fingo tillfälligt uthyras för ändamål, som bedömdes vara angelägna", så länge den inte behövdes tagas i anspråk som personalbostad. Med ett bidrag om 13.500 kr från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse möblerades rummen upp. Genom en artikel i *Nordisk tidskrift* 1957 aviserade Gösta Langenfelt, att denna "forskarhärd" i Istanbul tillkommit.[17]

Svenska forskningsinstitutet i Istanbul bildas

Adolf Croneborgs förslag hade således accepterats av Utrikesdepartementet. Nu gällde det att konsolidera det inom de akademiska kretsarna. Dubbletten togs försiktigt i disposition för i allmänhet en 2—3 veckor åt gången av olika forskare.[18] De som ville utnyttja denna bostad, fick vända sig till Svenska Institutet för kulturellt samarbete med utlandet med sin anhållan. Hyran sattes till 2 turkpund per dygn + lika mycket för städning och "tillsyn av lägenheten". Som förberedelse för vistelsen föreslogs att man läste *Strövtåg i Istanbul,* skriven av Croneborgs företrädare på ministerposten Eric von Post. Annars fanns på platsen den bäste introduktör man kunde tänka sig: Torsten Weman, som anställts 1929 på legationen som skrivbiträde och sedan fortsatte att tjänstgöra i Turkiet som vicekonsul och e.o. kanslist till sin pensionering 1967 och som vikarie under sommarledigheter till 1979.[19] Det var i den för honom tilltänkta bostaden som forskarna fick bo.

Även efter det att Croneborg 1959 lämnat tjänsten i Ankara i Åke Malmæus' händer, fortsatte han att agitera för bildandet av en särskild organisation för handhavandet av "forskarhärden". I en pm oktober 1960 tänkte han sig en kommitté, ev. ledd av Gustaf VI Adolf och med docenten i turkiska vid Uppsala universitet Walther Björkman som sekreterare. Men det blev i stället en annan uppsaliensare, professor Stig Wikander, som den 18 ja-

[17] G. Langenfelt, Sverige 200 år i Turkiet. *Nordisk tidskrift* 1957, s. 283—291.
[18] C. Toll, Svenska forskningsinstitutet i Istanbul 1962—1976. *Svenska forskningsinstitutet i Istanbul. Meddelanden* 1/1976, s. 16—22.
[19] G. Jarring, Torsten Weman 25 mars 1901—8 mars 1981. *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Meddelanden* 6/1981, s. 71—72.

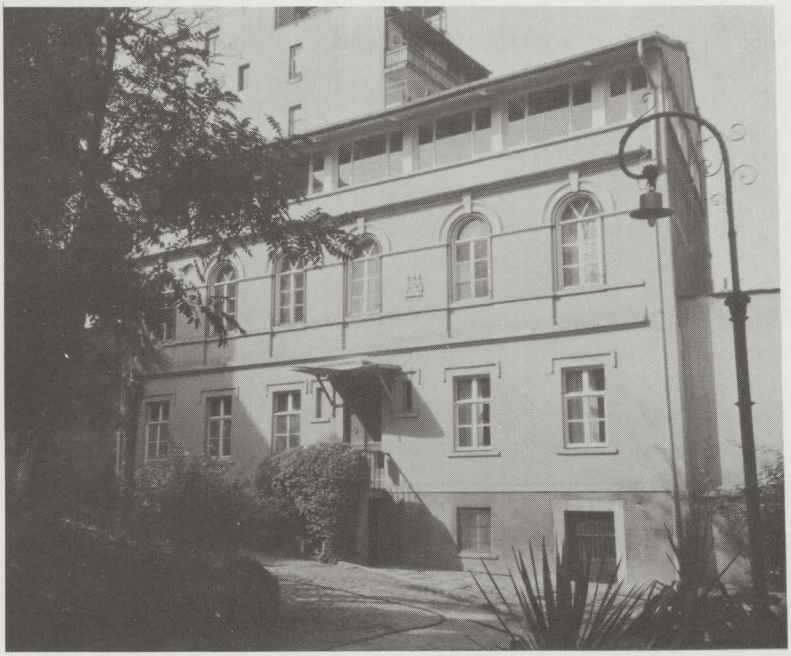

Dragomanhuset, nu Istanbul-institutets hem. De ursprungliga fönsterluckorna togs bort 1981 inför en rappning av huset och har sedan inte återställts.

nuari 1961 med sin *PM angående svenskt forskningsinstitut i Istanbul* framträdde som ordförande för en konstituerad interimstyrelse. Som sekreterare tänkte sig Wikander docenten i assyriologi Åke Sjöberg. Kommittén önskade få förfoga över hela översta våningen i Palais de Suède, sammanlagt åtta rum. Men till detta sade Malmæus nej i sitt remissyttrande 21 mars 1961, även om han menade att ett svenskt Istanbulinstitut skulle ha en viktig mission att fylla.

Arkitekten Nils Ahrbom avgav den 15 maj 1961 på Byggnadsstyrelsens begäran ett utlåtande om lokalfrågan för ett ev. institut och föreslog då en ombyggnad av dragomanhuset. Men när ärendet varit ute på remiss till ecklesiastik- och finansdepartementen blev hållningen mer negativ. Man önskade "ej på något sätt uppmuntra en nyskapelse som med all sannolikhet komme att om ett par år ställa krav på anslag från statsmakterna", som Per Anger skrev den 6 juli från UD-håll till Malmæus i Ankara. För att visa sin goda vilja ställde emellertid utrikesdepartementet tills vidare även skrivbiträdesbostaden till forskares förfogande.

Som en följd av kommitténs verksamhet konstituerades den 15 mars 1962 det Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul med professor Bernhard Karlgren som ordförande och docent Gustav H. Karlsson som sekreterare. Institutets verksamhet bestod till en början huvudsakligen i att sprida kännedom om existensen av forskarrummen i Palais de Suède och påbörja uppbyggandet av ett bibliotek. Tack vare en donation om sammanlagt 30.000 kr från Mo och Domsjö AB kunde styrelsen redan från början dela ut stipendier och resebidrag.[18] Ända fram till 1976 skulle institutet vara helt beroende av donationer från privata fonder och stiftelser för sin verksamhet.

I maj 1964 gjorde Gustav Karlsson och institutets skattmästare Lars Ödman ett besök i Istanbul för att studera möjligheten att utvidga institutets lokaler. Först diskuterade man ett nybygge vid Istiklâl cad. med affärslokaler i bottenvåningen, expedition och bibliotek 1 tr upp och forskarbostäder 2 tr, samt som alternativ ett nybygge i parken mellan gatan och Palais de Suède. Mot det första alternativet talade, att de svenska myndigheterna motsatte sig uthyrning av affärslokalerna till turkar. Man hade haft tidigare planer på ett Sverigehus, men de var inte aktuella längre. När det gällde det andra alternativet hade man gått så långt att

man skisserat på en kombinerad trädgårdsmästare- och chaufförsbostad med garage vid gatan och på en institutionsbyggnad i parken. Men detta förslag hade fallit, eftersom man då varit tvungen att fälla flera värdefulla träd i parken.

Under maj-besökets gång kom man på en annan idé, som Lars Ödman beskrev: "I anslutning till Dragomanhuset på en tomt, som inkräktar på konsulatstomtens naturliga område, ligger ett förskräckligt ruckel, en trevåningars träbyggnad, som tycks vara hopspikad av brädlappar och bebott av en massa människor i synnerligen små omständigheter. Trots en av murgröna övervuxen mur mot konsulatsträdgården utgör det i sitt nuvarande skick ett ständigt hot mot Dragomanhuset ur såväl brandtekniska som hygieniska och estetiska synpunkter. Man riskerar även att detta utrymme bebygges med ett höghus, som skulle komma att avskärma det mesta av den storslagna utsikten från konsulatshuset. Om denna fastighet kunde förvärvas för ett rimligt pris, skulle man där kunna för Institutet uppföra en byggnad, som vore anpassad för våra behov, som fick ett lugnt och ostört läge och som fick direkt och egen ingång från en sidogata." Generalkonsuln Harald Edelstam förespråkade livligt detta sista projekt och ansåg, att det "icke skulle vara utom möjligheternas ram att skaffa de belopp, som skulle erfordras för att bygga och driva ett svenskt institut på denna tomt".

Förhållandena kom dock inte att ändras under de närmaste åren ur lokalsynpunkt. Däremot blev styrelsen i Uppsala—Stockholm aktivare. Institutets ärenden hade hittills dryftats inom en krets av universitets- och UD-folk om 15—18 personer, tills man i januari 1967 föreslog inval av flera intressenter vid kommande årsmöte. Redan året dessförinnan hade institutets sfär fått en viss förskjutning. Vid de svenska instituten i Rom och Aten hade bildats en intresseorganisation, Yngre Forskare Nämnd,[20] och som representant för YFN hade fil. lic. Carl Nylander valts till Istanbulinstitutets styrelse. Men när det i september 1973 dök upp ett förslag, att alla tre Medelhavsinstituten skulle ha en gemensam styrelse, så protesterade man: Istanbulinstitutet hade att tillgodose mycket fler och till sin inriktning mycket mer varierande discipliner än de andra två i Rom och Aten!

[20] Senare benämnd Samarbetsnämnden för de klassiska institutionerna.

Efter årsmötet i april 1967 befann sig 33 personer invalda som ledamöter i Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul med professor Bertil Almgren som ordförande och fil. kand. Bo Utas som sekreterare; professorerna Bernhard Karlgren och H. S. Nyberg samt fil. och tekn. dr Carl Kempe blev hedersledamöter. (Medan ordföranden enligt stadgarna bara kan väljas för två två-årsperioder i streck, finns det ingen begränsad mandattid för de övriga styrelseledamöterna med undantag av representanterna för Rom—Aten-instituten.) Fram till 1978 skulle styrelsen sedan varje år föreslå någon eller några personer till ledamöter, vilka man hoppades skulle verka positivt för institutets fortlevnad. Sammanlagt 71 personer valdes in på detta sätt. Men denna form av inval upphörde efter det att man 1977 bildat Istanbulinstitutets vänförening med medlemmar som betalar en årsavgift.

Institutet flyttar in i Dragomanhuset

Allt tal om nybyggen på tomten i Istanbul avstannade 1969, då utrikesminister Torsten Nilsson efter en utredning om lokalförhållandena beslöt, att Palais de Suède skulle upplåtas som bostad åt generalkonsuln, vilket ju skulle inverka även på institutets tillvaro. Vicekonsuln skulle bo ute i staden.

Med Istanbulinstitutets styrelses välsignelse for professor Alfred Westholm i april 1970 ned till Istanbul för "att få till stånd en mera fast organisation för verksamheten vid Institutet". Men på grund av de politiska spänningarna och införandet av undantagstillstånd i staden avbröt han sin vistelse efter två månader. Följande år kunde Westholm fungera som föreståndare under 2 1/2 månad, varvid han bl. a. planlade de 2-veckorskurser för främst arkeologer och konsthistoriker som han ledde 1973 och sedan kom att upprepa varje sommar t. o. m. 1977. Dessa kurser accepterades för 10—20 poäng vid de svenska universiteten. Bidrag till dem kom först från Kungafonden och Carl-Bertel Nathorsts stiftelse och senare från Axel och Margareta Ax:son Johnsons stiftelse.

I september 1973 kom Byggnadsstyrelsens besked, att institutet skulle få hyra dragomanhuset, att reparationsarbeten då pågick, samt att man höll på att utarbeta kontrakt med närmare angivande av hyresvillkoren. Årshyran skulle uppgå till 25.000 kr.

I vestibulen möts man av den i Turkiet obligatoriska bilden av Atatürk, här i form av ett uppförstorat foto av Alfred Eisenstaedt visande Atatürk i samspråk med kronprins Gustaf (VI) Adolf 1933.

Från och med våren 1973 hade institutet inte kunnat disponera forskarbostaden i Palais de Suède, utan möblerna och böckerna hade måst magasineras. Den översta våningen i palatset upplåts nu enbart åt generalkonsuln och besökande ambassadpersonal. Eftersom det inte var så lätt att hitta en våning åt konsulsparet Erik och Elsie Sidenmark, kunde institutet inte flytta in i dragomanhuset förrän i slutet av januari 1974.

Styrelsen ville emellertid inte utan vidare gå med på Byggnadsstyrelsens hyreskontrakt. Man ansåg att "det vore principiellt oriktigt att från privata fonder och stiftelser insamlade medel för

forskningsändamål skulle som vinst överföras till staten", som protokollet från den 5 febr. 1974 meddelar. I de begärda 25.000 kr ingick inte driftskostnader för uppvärmning, elektricitet m. m., utan de skulle debiteras i efterhand i proportion till disponerad lägenhetsyta. Men styrelsen menade, "att beräkningen ej skulle ske efter lägenhetsytans förhållande till generalkonsulatsbyggnadens yta, eftersom de båda byggnaderna ej vore jämförbara, då dragomanbyggnaden vore illa belägen i grannskap av slummen och mörk och fuktig". Institutets verksamhet skulle dessutom "komma att utgöra en för svenska staten billig men värdefull reklam för Sverige i Turkiet och Främre Orienten".

Till inredning och utrustning av institutets nya lokaler mottog styrelsen ett anslag på 152.600 kr från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse. Under 1974 flyttades först över de möbler och böcker, som funnits i forskardubbletten tillsammans med några extra sängar, som generalkonsuln Louis De Geer sålde till institutet. Även Sidenmarks lämnade efter sig en del möbler och husgeråd. Övriga möbler till tre sovrum i dragomanhusets övervåning och matrummet i bottenvåningen samt husgeråd inköptes hos IKEA och Åhléns i Stockholm, medan bokhyllorna i biblioteket kom från Lundqvists snickerier. I augusti—september utrustades institutet således med det nödvändigaste för att kunna ta emot boende forskare. Alfred Westholm såg till att de böcker som Rom- och Ateninstituten inte behövde från Axel Boëthius' efterlämnade boksamling hamnade hos Istanbulinstitutet. (På liknande sätt skulle Sture Brunnsåkers bibliotek delas upp mellan Medelhavsinstituten 1979.) Dessutom överlämnade Westholm själv böcker och en stor mängd särtryck. Men det fysiska arbetet att få möbler och hyllor monterade och på plats måste överlåtas på stipendiater och andra boende i brist på en föreståndare. Fil. kand. Ingmar Janson skötte om första överflyttningen, medan bröderna Aarand och Paavo Roos satte upp bokhyllorna och böckerna.

Detta första år i dragomanhuset förde med sig bekymmer. Byggnadsstyrelsen gick med på att institutet inte betalade någon hyra förrän efter 1 okt. 1974. Men något statsbidrag till hyran hade man inte. För att klara ekonomin under det första året, gjordes en frivillig insamling bland ledamöterna med 50 kr per person. Den i november 1974 avgående ordföranden, docent Bo Gyllensvärd, tillsammans med den tillträdande, ambassadör Gun-

Biblioteket med två arbetsplatser och en soffgrupp.

nar Jarring, och sekreteraren, docent Christopher Toll, uppvaktade utbildningsdepartementet angående statsbidrag åtminstone till hyran, vilket också kom med 30.000 kr 1976. Före dess ägnade sig Jarring åt ett energiskt tiggeri bland svenska företag med affärer i Turkiet. För att i tryck kunna presentera något om institutets verksamhet för bl. a. dylika ev. stödjande ledamöter föreslog Jarring i nov. 1975, att man skulle ge ut en årsskrift. Ett år senare såg första numret av *Meddelanden* dagens ljus. Det 92-sidiga, enbart svenskspråkiga häftet innehöll tre uppsatser av Jarring, Croneborg och Toll om institutet samt fem andra artiklar som belyste institutets intressesfär.

Det blev således bättre tider. Bo Gyllensvärd och Christopher Toll kunde under våren 1976 inhandla hos Nordiska Kompaniet en modern soffgrupp och hos Antikaffären Snäckan en chiffonjé, stolar, bord, speglar m. m., som skulle komplettera en Karl Johans-möbel som inköpts från fru V. Sandström. Tillsammans med en del inramade kopparstick sändes dessa möbler från Stockholm till Istanbul per järnväg.

Hösten 1976 började institutet bli mer beboeligt. Första tiden fick forskarna betala 10 kr per dygn/person i hyra för bostad (stipendiater 3 kr), men 1977 höjdes beloppet till 20 kr. Inflationen har sedan gjort, att hyresbeloppet 1987 var uppe i 60 kr (stipendiater 10 kr).

I nov. 1976 tillträdde denna artikels författare sekreterarskapet. Då jag fann, att institutet kunde fira sitt 15-årsjubileum under våren 1977, fick jag min dåvarande chef, riksbibliotekarie Uno Willers, att gå med på anordnandet av en utställning i Kungl. biblioteket kring svensk—turkiska förbindelser genom århundradena.[21] Till vernissagen 14 april inbjöds Turkiets ambassadör Mehmet Baydur, som sedan skulle bistå både med litteratur till institutets bibliotek och när det gällde att förbilliga resandet för deltagarna i Alfred Westholms sommarkurs. Även Turkiska turistbyråns direktör, Turgut Bolu, visade då generositet mot institutet, vilket han fortsatt med efter sin stationering i Turkiet. I samband med utställningen gjordes ett upprop till bildandet av en vänförening, varvid årsskriften skulle bilda en sammanhållande länk. Medlemsavgiften sattes till 50 kr. Fr. o. m. 1977 fick *Meddelanden* engelska sammanfattningar av artiklarna för att underlätta spridandet av skriften även i utlandet.

Vid ett par besök på institutet i Istanbul våren 1978 försökte jag ge inredningen lite "färg". Advokat Margit Althin hade skänkt en oljemålning av Bo Beskow jämte några stick, men det behövdes något mer på väggarna. I avvaktan på bättre sattes affischer upp. Sedan dess har institutet fått tre inramade kopparstick av A.-I. Melling från Adolf Croneborgs stärbhus och åtta gravyrer med orientaliska motiv av konservatorerna Anna och Tore

[21] Närmare beskrivning av utställningen "Sverige och Turkiet" i *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Meddelanden* 2/1976, s. 77—81.

Sällskapsrummet med bibliotekshyllor övertagna från dubbletten i Palais de Suède.

Boström. 1977 hade stipendiaten Lars-Erik Nyman köpt en fysisk väggkarta över Turkiet, som ett decennium senare kompletterades av en administrativ dito, skänkt genom Turkiska ambassaden i Stockholm. I januari 1978 anskaffades också en svart/vit TV från National i Istanbul till fabrikspris. För att skapa hemtrevnad i huset behövdes mattor. Generalkonsul Erik Sidenmark och jag köpte fem äkta sådana (kurdiska galleri samt från Uşak, Kula och Konya) i en butik vid hotel Büyük Londra. Senare, 1986, köpte jag i Kuşadası ännu en större matta.

Trots alla ansträngningar att skapa trivsel på institutet kunde man inte blunda för det faktum, att huset var i stort behov av reparation. Husets västra mur, som låg tätt mot granntomten, kunde aldrig hållas torr, vilket gjorde att innerväggarna hade stora mögelfläckar. Vattentrycket var dåligt, avloppen i badrummen var ofta tilltäppta och på vintern var det otrevligt kallt i rummen. Det politiska läget i landet gjorde att generalkonsulatet måste snåla med det tilldelade bränslet och man fick vänja sig vid att det elektriska ljuset slocknade titt som tätt. Först efter 1980 kunde man tänka sig en viss upprustning.

Det började med att Byggnadsstyrelsen installerade en ny värmepanna till vintern 1984/85. Vattentrycket blev bättre sedan en reservoir anlagts i trädgården i närheten av huvudgatan. Då man grävde för denna, kom skelettdelar i dagen. Kanske det var några begravda dervischer? Mevlanamuseet ligger ju nästan granne med generalkonsulatet.

Båda husen på tomten rappades under 1981, men det innebar också att fönsterluckorna togs bort till stor sorg för alla boende. Under 1985 blev det också nödvändigt att lägga om taket på dragomanhuset, eftersom det skadats då ett träd fallit ned från granntomten. Under påsktiden 1984 ägnade sig flera man från Byggnadsstyrelsen, med ingenjörerna Jan Olov Jorsback och Bengt Berglund i täten, åt att städa och rensa upp både i dragomanhuset och Palais de Suède. Visserligen skulle institutet inte kunna ta emot några forskare under åtta månader (även om den gamla dubbletten i "stora huset" invaderades en tid), men dragomanhuset genomgick i stället under sommaren 1985 en grundligare renovering än någonsin, för att sedan under ett halvår härbärgera generalkonsuln Nils Urban Allard med familj till dess att de kunde flytta in i det reparerade Palais de Suède.

Sällskapsrummets soffgrupp varifrån man kan titta på tv.

Byggnadsstyrelsen har sedan fortsatt att hålla en beskyddande hand över institutet. I september 1986 målades väggarna i biblioteket och först därefter kunde den definitiva installeringen av böckerna ske. Redan tidigare hade Byggnadsstyrelsen sett till att takarmaturen i biblioteket liksom i sovrummen bytts ut. Under 1987 lades parkettgolv i Karl Johansrummet.

Ännu bättre skulle det bli, då Atlas Copcos representant i Istanbul, direktör Celebi, 1986—87 donerade turkiska lira till institutets upprustning. Då gjorde en snickare ett bokskåp, som jag ritat, och då kunde man få nya gardiner och Karl Johansmöbeln, soffgruppen i sällskapsrummet och flera stolar omtapetserade med tyger köpta hos Hamzagil i Istanbul.

Det har hela tiden varit Istanbulinstitutets ambition att kunna ge ut en vetenskaplig skriftserie. Men ekonomin har inte tillåtit det. På grund av det politiskt spända förhållandet mellan Grekland och Turkiet ombads Istanbulinstitutet 1978 att "ta över" från Ateninstitutet publiceringen av det arkeologiska materialet från de svenska utgrävningarna i Labranda vid Milås i sydvästra Turkiet. Hela ansvaret för publikationen vilar på Labrandakommittén, som sköter om ansökan om medel från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, utan att Istanbulinstitutet behöver göra något. Denna skriftserie, *Labraunda. Swedish Excavations and Researches* distribueras genom Paul Åströms förlag, Sölvegatan 2, 223 62 Lund.

Engagemanget i denna publikation gjorde emellertid, att jag önskade att institutet snarast skulle skaffa sig en logotype och även få ett layout-program för dess publikationer. Jag vände mig då till den bland mina typografvänner som jag hoppades skulle vilja hjälpa till — den idealistiske och entusiastiske Bo Berndal. I full utsträckning har institutet ännu inte kunnat tillgodogöra sig hans program, men det ligger till grund för formgivningen av den festskrift till Gunnar Jarring, som 1988 utges som första nummer i en utländsk serie, *Publications*. Logotypen har däremot använts på *Meddelanden* sedan 1978[22] och på den populära serien på svenska *(Skrifter)* som institutet började med 1984 (L. Holm, Brev till Jacob Jonas Björnståhl om ett besök i Konstantinopel/Istanbul). Institutets publikationer kan erhållas genom Medelhavsmuseet, Box 5405, 114 84 Stockholm.

Under flera år lyckades institutet få ett extra statsbidrag till tryckandet av årsskriften, mest på grund av att Jarring gjorde sin uppvaktning hos utbildningsdepartementet. Sedan 1987 har emellertid staten spendersamt tilldelat institutet detta extra tryckningsbidrag utan speciell ansökan, och 1988 är statsbidraget nu höjt till 101.000 kr (inkl. hyresbidraget som går till Byggnadsstyrelsen).

Under Istanbulinstitutets hela tillvaro har det varit ett problem, att det inte funnits någon föreståndare fast boende i Istanbul. Under 1978—79 fungerade Gustav H. Karlsson under några

[22] U. Ehrensvärd, Istanbul-institutets märke. *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Meddelanden* 3/1978, s. 132—135.

"Karl Johansrummets" soffgrupp.

månader som föreståndare efter sin pensionering som professor i Berlin. Vilken nytta långvarigt boende utgör fick man klart för sig, då professorsparet Nils och Christina Svenningsen från Lund skötte om dragomanhuset ett halvår 1987 och bl. a. såg till att fönstren fick nya flugnät. Det är så många praktiska detaljjer som måste ses över i ett gammalt hus.

Ljusare tider stundar, kanske ... Genom Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådets bistånd har institutet fått möjlighet att ha en föreståndare temporärt till hands fr. o. m. juli 1987. Den klassiske arkeologen fil. dr Paavo Roos från Lunds universitet kommer därigenom att arbeta vidare på den grund till ett svenskt forskningsinstitut i Istanbul som det tagit flera decennier att bygga upp. Det verkar dock som om utsikterna nu för dess fortbestånd ändå är säkrade.

THE "DRAGOMAN HOUSE" AND THE SWEDISH RESEARCH INSTITUTE IN ISTANBUL

Ever since 1734 Sweden has had diplomatic representation in Turkey. At an early stage it was decided to purchase permanent premises, and in 1737 the Swedish envoy to Turkey, Gustaf Celsing, purchased an inhabited site from the English merchant Jean Lisle for the sum of 22,000 piasters. The Swedish Consulate-General in Istanbul is still housed on these premises to this day, and the site is thus Sweden's oldest real estate abroad.

Even if in 1757 the building was regarded as "one of the best in Pera", it was not quite large enough to meet the needs of the legation. Apart from his family, Celsing had to accomodate the chaplain to the legation, the secretary of the commission, the chancery officer, interpreters and the servants of these personnel. His own staff comprised a butler, lackeys, a cook, a kitchen boy, a laundress, a door-keeper, gardener, men-servants, purchasing clerks and Turkish guards from the Corps of Janissaries.

It fell to the lot of G. J. von Heidenstam, Celsing's successor, to rebuild and enlarge the site. In March 1787 the legation was in danger of being destroyed by an extensive fire. During those times of political unrest in Constantinople Heidenstam described the city as "the victim of storms", in which the utmost violence could be freely exercised. In order to safeguard the area of the legation with a secure wall against fire, on 30th March 1787 von Heidenstam purchased a burned-out site on the north side for 1,000 piasters. There he erected a kitchen building with 8 rooms for servants. The ground floor was made of stone, the upper storey of timber. Since the future "Dragoman House", the present home of the Istanbul institute, occupies this site, there are probably remains of the 1787 building to be found in the cellar of the institute.

By way of memorials from the Eighteenth Century buildings we can see the three marble fountains — one of them with the initials of Queen Lovisa Ulrika — located along the walls to the north and north-east.

In March 1818, during the night between Good Friday and Easter Eve, the Minister's Residence was burned to the ground. The Minister, Nils Gustaf Palin, and his family were obliged to take refuge in the two-storey kiosk along Pera Street (now Istiklâl caddesı), which was in fact the chancellery and residence for the Janissary guards. This building was only slightly damaged, as was the case with the other buildings on the site. The intention was certainly to construct a new Minister's Residence, but until 1870 the personnel of the legation were forced to confine themselves to the existing buildings.

When Carl Gustaf Löwenhielm became envoyé in 1824 he arranged for the buildings on the site to be properly repaired. But he noted that the upper storey of the kitchen building was in such a poor state that it could collapse at any moment and that nobody dared tread on the floor for fear of falling through the rotten planks. The ground floor was repaired, but the upper storey "collapsed of itself" as a result of a fire in 1829. The Italian architect, Peverata, who had been engaged in the legation's building works since 1819, was now commissioned to reconstruct the storey above the kitchen. This was made of timber, as previously.

I det storre dubbelrummet finns även en liten arbetsplats.

For many years — mainly 1831—58 — the legation (which now represented the United Kingdoms of Sweden and Norway) — was administered by the former dragoman (interpreter) Antoine Testa, who was appointed Chargé d'Affaires in 1839. After nearly three decades of inactivity the legation became more lively in 1858, when the Norwegian Georg Christian Sibbern arrived and arranged for an improvement in the housing conditions. After only a few months in Constantinople he was summoned home and became Prime Minister of Norway. But during the brief period he spent in Turkey he succeeded in having the existing buildings repaired and to some extent reallocated. He also arranged for the construction of a wooden chapel on a site purchased in 1849.

Sibbern enlarged the small kitchen located in the south wing of the kiosk, thereby replacing the kitchen which since 1787 had served the house built by Heidenstam far down in the garden. In this old kitchen extensive repairs and changes were carried out: a new floor was constructed about three feet higher than the old stone floor in the cellar in order to eliminate the damp. New windows were installed, walls were repaired and white-washed, doors were painted. In the upper storey rooms were provided for the secretary of the legation and Sibbern's nephew Due. The kitchen building had thus acquired

a new status. Typical of the times was the introduction of gas into the residential buildings on the site. In the course of a few months Sibbern had accomplished considerable improvements with the aid of the carpenter Jani and no expensive architect.

There was still hope of a new ministerial residence. In May 1869 the Chargé d'Affaires Oluf Stenersen presented a proposal for the financing of such a building. Booths should be set up on the main street and leased out. The rents could then be used to pay for a loan for the building costs of a new residence. Stenersen produced drawings made by the Austrian architect D. Pulgher for the future Palaise de Suède and for the booths. In November 1870 the Minister, Selim Ehrenhoff, held an inauguration ball in the new building.

In the main Ehrenhoff had approved of Stenersen's and Pulgher's proposals, but with regard to the legation's view on to Pera Street he wanted to have a grand entrance gate-way. He had his way — a wide gate-way in the medieval fortified style. This is still the entrance to the site of the Consulate-General, but the booths were removed in 1963. Now in the late 1980's there is still a lively discussion about once more constructing buildings along Istiklâl caddesı to provide means for the expensive preservation of Sweden's oldest real estate abroad.

Pulgher was supposed to undertake certain repairs to the "Dragoman House", but it is uncertain how much was actually carried out. A drawing dating from 1883 indicates that a wood-shed on the ground floor was used as a staircase, while the space towards the garden disappeared. The characteristic oblique stretch to the building existed, however, as early as 1858. The garden facade measured 13.7 metres, while that towards the courtyard was about 11.3 metres long.

Apart from the Dragoman's work rooms the house was also used until 1879 as a residence for the legation chaplain. However, this appointment was discontinued in 1883. However, by then the building was regarded as being in such a bad condition that extensive repairs were essential. In January 1886 the Department of Foreign Affairs expressed a desire that the entire personnel of the legation should reside on the legation site. This meant not only repairing, but also extending, the Dragoman House. Ground was used for the outer staircase and a wing was extended into the backyard. The house was enlarged with two window axes and an entire storey. The garden facade was now 16 metres long and on this side an external entrance staircase was added. The ceiling in the old upper storey was raised as was the floor of the old ground floor, which was now degraded into a cellar. The transverse corridor (with a new staircase between the floors) was retained from the reconstruction in 1787. In the main the building assumed in 1886 the design it still retains. Although at that time the storeys were divided into two separate residences: the lower one for the Norwegian harbour master Nicolaysen and the upper one for the dragoman Timoni. The responsibility for these changes probably rested with the legation's architect, the Italian Bottarlini.

At the turn of the century new tendencies with regard to the construction of kitchens, bathrooms and lavatories were introduced from England, and in 1903 these novelties were installed in the building according to the drawings

Genom att institutet 1985 fick överta en del möbler från generalkonsulatet, kunde det ordnas en arbetsplats även i Karl Johansrummet.

of A. Delfo Seminati. In 1916 electric lighting and a telephone were introduced. Until then the only telephone had been of local type and connected only to the doorkeeper who lived at the street entrance.

During the years 1931—34 the legation was gradually transferred to Ankara on account of the political developments in Turkey. The Palais de Suède was thereafter used mainly as a summer residence for the Swedish envoy, while after 1943 the Dragoman House was occupied by the Swedish Consul-General or Vice-Consul. When in 1951 Adolf Croneborg became the Swedish envoy to Turkey, matters became more active also in Istanbul. In 1953—54 the buildings were restored, and the balcony of the Dragoman House was glazed in and given a roof. In the Palais de Suède the restoration was thorough and the rooms were reorganised. On the ground floor a chancellery was arranged for the Consulate-General in addition to accomodation for a doorkeeper and two rooms for Swedish seamen, a staircase to the Consul-General's residence, while on the top floor rooms were provided for the chancery officer and the clerk of the Consulate-General. The proposed quarters for the chan-

cery officer including a pantry and a bathroom were, however, placed at the disposal of Swedish scholars.

In December 1956 Adolf Croneborg's ambition had been realised: a research centre at Istanbul was on the way to being established.

A Swedish Research Institute in Istanbul

The idea was not entirely novel. In the 1920's there was actually an embryo of this project. During the years 1917—32 there was an attaché, the eminent linguist Johannes Kolmodin, who made an invaluable contribution to Swedish-Turkish cultural relations. In 1922—24, quite selflessly, he provided a villa with a library in Kadiköy-Moda for use as a "Swedish research home". There was accomodation for three Swedish scholars at a time. But it was not utilized as had been planned and after only two years the patron who had paid the rent died.

The double-room flat in the Palais de Suède was similarly put to cautious use in the beginning. But this time university circles at Uppsala and Stockholm were determined not to let the opportunity slip.

Professor Stig Wikander first formed an interim committee, but on 15th March 1962 a permanent committee was set up for the Swedish Research Institute in Istanbul. Bernhard Karlgren, Professor of Sinology, became the chairman and Gustav H. Karlsson, Associate-Professor of Byzantinology, was appointed secretary. The committee sought funds from various institutes and bodies to support the activities of the institute, and in 1964 it was possible to award annual scholarships. Not until after 1976 did it prove possible to obtain government grants, mainly to cover the rent.

There was a desire to extend the premises, but the dream of a new building was reduced to permission also to utilise the clerk's quarters on the 2nd floor of the Palais de Suède. In April 1970 Professor Alfred Westholm was installed in Istanbul for a couple of months during the years 1970—73 to act as the head of the institute. In 1973 he started his two-week summer courses in Western Turkey, mainly for archaeologists and art historians. These continued until 1977.

When in 1969 the Swedish Foreign Minister decided that the Consul-General should move his residence to the Palais de Suède, possibilities arose for the Istanbul Institute to rent the Dragoman House from the Swedish Board of Building and Planning. Naturally it took some years of negotiations and general renovation before the institute was able to move into the new premises in January 1974.

It fell to the lot of the newly appointed chairman, Ambassador Gunnar Jarring and his predecessor Dr Bo Gyllensvärd together with Associate-Professor Christopher Toll, who was the then secretary, to furnish the new premises. The furniture from the research rooms in the Palais de Suède was moved in and new furniture was obtained in Stockholm. Not until 1976 can we say that the 2 double and 2 single bedrooms, the two reception rooms and the library of the Dragoman House became inhabitable. In November 1976 the newly appointed secretary, Dr Ulla Ehrensvärd, took over and began to give the building "colour". Genuine Turkish carpets were purchased from a shop in

Otel Büyük Londra in Istanbul and at Kuşadası, curtains were fitted and the furniture was recovered with Turkish material bought from Hamzagil in Istanbul, a TV set was acquired from National, Istanbul, at factory price, etc. Some engravings had been obtained by Christopher Toll, but most of the decorations on the walls came from private donators including Margit Althin, lawyer, the estate of Adolf Croneborg, and from Anna and Tore Boström, curators. The main part of the library has its origins in the remains of the book collection of Axel Boëthius, head of the institute in Rome, together with donations by Erik Gren, Alfred Westholm and Sture Brunnsåker. Uppsala University Library, the Royal Library and private individuals have also sent books, but others must be bought before we can say that the institute possesses a truly professional library. Not until the library was repainted in 1986 could the books receive a more definitive installation.

In 1984—86 the entire building underwent a thorough renovation under the supervision of the Swedish Board of Building and Planning. After the building had received a new boiler, washing machine, kitchen range, refrigerator, etc., it became inhabitable during the winter in a way which was inconceivable earlier.

The renovations authorised by the Board of Building and Planning were extended to the Palais de Suède and the garden area. In connection with the construction of a water reservoir in the north-west corner of the site, old skeletons were discovered. Could it be a question of skulls of some dervishes from the Eighteenth Century? The Dervish Museum is the neighbour of the Consulate-General.

Unfortunately, because they were decayed, the window-shutters in both the Palais de Suède and the Dragoman House were rewoved, but we must hope that they will be replaced since they belong to the style of the buildings.

Since 1977 the institute has been supported by a society of friends. Its members are scattered all over Sweden and even abroad. An annual publication *(Meddelanden,* Contributions with English summaries), has been issued since 1976. Edited by Gunnar Jarring and the secretaries, the publication forms a link for the members. In addition, the institute has published a popular series in Swedish *(Skrifter,* some with summaries) since 1984. In 1988, as the first issue of a foreign series *(Publications),* the institute published a miscellany in honour of Gunnar Jarring. Information on the above publications is available from Medelhavsmuseet, Box 5405, S-114 84 Stockholm.

Since 1978 the institute has also participated in the publication of material from the Swedish excavations at Labranda near Milâs in South-Western Turkey. This series, *Labraunda. Swedish Excavations and Researches,* is distributed by Paul Åströms förlag, Sölvegatan 2, S-223 62 Lund.

Thanks to the support of the Swedish Council for Research in the Humanities and Social Sciences, the institute has found it possible to have a temporary head with effect from July 1987. Dr Paavo Roos, a classical archaeologist from Lund, will therefore work on the basis of a Swedish Institute of Research in Istanbul which has taken several decades to build up. It would seem, however, that the prospects for its future are now well assured.

Transl. by Gordon Elliott

Olof Landenius
1908 — 1987

Olof Landenius var en man med mångskiftande intressen, en man som under lång karriär i Utrikesdepartementets tjänst sett och upplevt olika delar av världen, en man som skaffat sig stor människokännedom, något som kom honom väl till pass när han under åren 1968—1974 som ambassadör var Utrikesdepartementets protokollchef. Det är en post som mer än någon annan kräver insikt i takt och god ton och förmåga att reda ut situationer som ofta kan vara minst sagt känsliga. Olof Landenius kunde den konsten. Han var fast och bestämd och visste var linjer och gränser skulle dragas, men han hade alltid glimten i ögat och det befriande skrattet låg nära till hands. Han ingav förtroende och samtidigt en känsla av vänskap.

Olof Landenius inledde sin diplomatiska bana i Rom 1941, den ledde honom till Prag, Oslo, Rio de Janeiro och Lissabon med avbrott för tjänstgöring i Utrikesdepartementet. Åren 1961—1963 var han chargé d'affaires i Bukarest och Sofia, en post som gav honom en historisk anknytning till Turkiet, som senare i livet blev ett av hans stora intressen. Generalkonsulposten i Minneapolis 1963—1968 gav honom ett unikt tillfälle att bekanta sig med det stora USA som ligger utanför det mera lättillgängliga New York. Inte minst blev han väl insatt i svensk-amerikanarnas tänkande och interna problem. Det gjorde honom väl kvalificerad för att senare spela en viktig roll i Gloria Dei-kommittén och räddningsaktionen för Bishop Hill under 1970 och 1980-talen. Han ledde under samma tid en annan räddningsaktion i Sverige — UNESCO's program för att rädda Venedig.

Att Olof Landenius togs i anspråk för uppgifter av detta slag berodde inte endast på hans kända organisationsförmåga, praktiska handlag, noggrannhet och människokännedom. Bakom detta låg hans eget genuina intresse för kultur och humanistisk vetenskap, om det nu gällde en gammal svensk kyrka i Philadelphia eller Erik Jansson från Biskopskulla. Att Venedig kom in i bilden berodde säkert på hans stora intresse för den latinsk-romanska kulturvärlden, grundlagt i Rom, utvidgat på portugisiskt och på rumänskt område. Franska var hans älsklingsspråk.

När Olof Landenius år 1977 inträdde som ledamot i Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul och under åren 1978—1982 var styrelsens ordförande upptog vi i vår krets en man med en gedigen kulturell bakgrund och humaniora-orienterad livssyn. Han var väl insatt i vårt arbete. Hans hjälp var ovärderlig när det gällde att lösa våra problem. Olof Landenius hade goda kontakter med det svenska näringslivet — han var sedan 1975 speciell rådgivare till Verkställande Direktören i Atlas Copco — och låg bakom det generösa stöd som svenska företag vid flera tillfällen gav till Forskningsinstitutet. Hans goda kontakter i Kanslihuset skall inte heller förglömmas.

Det är med tacksamhet som vi i Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul minns Olof Landenius, hans stora intresse för vår verksamhet, hans aktiva stöd och fasta ledning.

Gunnar Jarring

Styrelse

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

c/o Consulat général de Suède, B. P. 125, Beyoğlu, Istanbul
Gatuadress: Palais de Suède, Istiklâl caddesı 497, Istanbul
Tel.: Istanbul 143 57 70; telex: CONS-TR-SVENSK 24256
Sekreterarens adress: Krigsarkivet, 115 88 Stockholm
Tel.: 08-782 69 89; hem: Banérgatan 10, 115 22 Stockholm
Tel.: 08-662 11 75

Docent Ulla Ehrensvärd (sekr.)
Professor Bo Gyllensvärd
Docent Pontus Hellström
Professor Jan Hjärpe
Professor Lars Johanson
Professor Folke Josephson
Fil. dr Birgit Nilsson
Ambassadör Bengt Odhner (ordf.)
Fil. kand. Marianne Prohászka
Professor Lennart Rydén
Lektor Türker Soukkan
Direktör Sven-Ingvar Svensson
Professor Christopher Toll
Docent Bo Utas (vice ordf.)
Departementsrådet Greger Widgren

Suppleant
Professor Bertil Almgren
Fil. kand. Claes Petersson

Revisorer
Aukt. revisor Sören Wikström
Arkitekt, docent Thomas Thieme

Suppleanter
1. bibliotekarie John Rohnström
Kamrer, fru Maria Slite

Föreståndare i Istanbul
Fil. dr Paavo Roos

Hedersledamöter
Fil. dr Agnes Geijer
Ambassadör Gunnar Jarring
Professor Gustav H. Karlsson
Professor Alfred Westholm

Stödjande ledamot
Atlas Copco AB, 105 23 Nacka

Årsberättelse för verksamhetsåret 1986/87

Styrelsen för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul får härmed i enlighet med stadgarna avgiva berättelse för verksamhetsåret 1986/87.

Forskningsinstitutets styrelse har sedan årsmötet den 28 november 1986 bestått av docent Ulla Ehrensvärd (sekr.), professor Bo Gyllensvärd, docent Pontus Hellström, professorerna Jan Hjärpe, Lars Johanson och Folke Josephson, fil. dr Birgit Nilsson, ambassadör Bengt Odhner (ordf.), fil. kand. Marianne Prohászka, professor Lennart Rydén, lektor Türker Soukkan (skattm.), direktör Sven-Ingemar Svensson, professor Christopher Toll, docent Bo Utas (vice ordf.) och departementsrådet Greger Widgren samt som suppleanter professor Bertil Almgren och fil. kand. Claes Petersson.

Vid årsmötet valdes till ny ordförande ambassadör Bengt Odhner, som framförde styrelsens tack till avgående ordföranden, professor Folke Josephhson, som nu lämnade efter den maximala mandattiden, fyra år. Direktör Jack Junel hade avböjt återval som skattmästare; till hans efterträdare valdes jur. och fil. kand., lektor Türker Soukkan. Den nye ordf. riktade ävenledes ett varmt tack till direktör Junel, som sedan januari 1980 utfört ett ovärderligt arbete för institutet som avslutades med den generösa donationen av 10 000 kr från Jacobson & Ponsbach Fondkommission AB. Till nya ledamöter av styrelsen som representanter för Samarbetsnämnden för de klassiska institutionerna efter fil. kand. Johan Flemberg och fil. mag. Håkan Hallberg invaldes fil. kand. Marianne Prohászka och fil. kand. Claes Petersson. Till revisorer omvaldes aukt. revisor Sören Wikström och arkitekt, docent Thomas Thieme med 1. bibliotekarie John Rohnström och kamrer, fru Maria Slite som revisorssuppleanter.

Professor Bertil Almgren och docent Ulla Ehrensvärd har ingått som Istanbulinstitutets representanter i Labraunda-kommittén, i vilken docent Pontus Hellström fungerar som sekreterare.

Antalet ledamöter var vid verksamhetsårets utgång 64, jämte en stödjande.

Efter de stadgeenliga förhandlingarna vid årsmötet talade docent Michael Nordberg om "Osmanskt samhälle under Kanuni-Sultan Süleyman I". Under mötet gjordes en upptagning av föredraget, som tillsammans med en längre intervju med Turkiets nytillträdde ambassadör i Stockholm, Ömer Ersun, och en kort introduktion om Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul av docent Ulla Ehrensvärd sändes i turkisk television genom Abdullah Gürgüns försorg.

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Meddelanden 11/1986 innehöll sex artiklar om en resa till Harran, den helige Sabas' kloster, Claes Brorsson Rålamb, en 'Herr der Winde' hos kirgiser och turkmener, ett schabrak från Pazirikgrav V samt om zigenare och andra lågstatusgrupper i Turkiet. Dessutom ingick en rapport om utställningen av det blommande turkiska 1600-talstältet i Stockholms Armémuseum jämte årsberättelsen med resultat- och balansräkningarna för 1985/86 jämte förteckningar över institutets styrelse, ledamöter och medlemmar. *Meddelanden* 11/1986 distribuerades till ledamöter och medlemmar i början av februari 1987.

Styrelsemöten hölls den 19 september och 28 november 1986 samt 29 april 1987.

Ingen av de båda sökandena till stipendiet för höstterminen 1986, Bärbel Amira Veronardi-Hof eller Jan-Olaf Blichfeldt, fick möjlighet att utnyttja de tilldelade stipendierna under verksamsamhetsåret, utan deras redogörelser kommer förhoppningsvis att kunna inflyta till nästa nummer av institutets *Meddelanden.* Stipendiat för höstterminen 1987 blev doktoranden Richard Brun.

Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet stod för årets glädjeämne för institutet: vid rådets sammanträde i mars 1987 med beredningsgruppen för antikforskning, förhistoria och utomeuropeiska kulturer förordades den ansökan som Istanbulinstitutet skickat in. Detta innebar att fil. dr Paavo Roos, Lunds universitets klassiska institution, tilldelades ett bidrag om 135.000 kr för ett forskningsprojekt gällande "Idrott och samhälle i Mind-

re Asien". Projektet är planerat för en tre-årsperiod. Paavo Roos kommer därmed att förlägga sina studier till västra Turkiet och vara stationerad halva året vid institutet i Istanbul. Han kommer att kunna kombinera sin funktion som projektledare med ansvaret som föreståndare vid institutet. Istanbul-institutet har härigenom fått början till en befattning som institutionsföreståndare, och man får bara hoppas att denna tjänst även i fortsättningen skall kunna hållas besatt med kompetent kraft.

Byggnadsstyrelsen fortsatte under året med reparationer av Dragomanhuset i Istanbul. I det stora samlingsrummet, det s. k. Karl Johansrummet, lades parkettgolv och i källaren målades golven.

Genom generöst bidrag från Atlas Copco Ticaret i Turkiet kunde institutet klä om möblemanget i Karl Johansrummet jämte flera andra stolar, bl. a. i biblioteket. Gardiner och draperier inköptes i Istanbul och sattes upp i tre rum på nedre botten. Genom turkiska ambassaden i Stockholm hade institutet erhållit väggkartor över Turkiet, varav en administrativ karta nu inramades och sattes upp i vestibulen.

Under våren 1987 ombesörjde professorsparet Nils och Christina Svenningsen (Lund) att ett flertal fönster fick nya myggnät. Men den efterlängtade upprustningen med nya fönsterluckor väntar fortfarande på sin effektuering genom Byggnadsstyrelsen.

Det har blivit populärt att bo på institutet i Istanbul efter nyrenoveringen. Det märks på att hyresintäkterna ökat halvannan gång. Under sommarmånaderna är rummen maximalt utnyttjade. Chefen för Postens Filatelistavdelning, Anna-Greta Waldemarsson, jämte några medarbetare samt elever från Den danske Konservatorskole, Köpenhamn, tillhörde de boende, förutom bl. a. det ovannämnda paret Svenningsen, Lund, Åke W. Sjöberg med maka Gunnil, Philadelphia, Bahru Zewde, Addis Abeba, Bernt Brendemoen, Oslo, Jan Retsö, Göteborg, Bo Lawergren, New York, Marianne Freyne-Lindhagen, Örebro, Lennart Karlsson med maka, David Schwarz, Birgitta Andersson, Eva Friis, Caroline Reuterswärd, Elisabeth Wachtmeister och Anne-Marie Brynolf, Stockholm, Olof Pedersén, Uppsala, Niels Skøtt Jørgensen, Trige, samt UD-representanter som Greger Widgren, Jan Janonius och Krister Wahlbäck.

Som ovan nämnts mottog institutet bidrag från Atlas Copco Ticaret i Istanbul vilket använts till upprustning av institutets inredning. Styrelsen ber att få uttrycka sin stora tacksamhet för detta fortsatta stöd som institutet härigenom kommit i åtnjutande.

I likhet med de senaste tio budgetåren har institutet även 1986/87 fått ett statligt bidrag till bestridande av hyres- och driftskostnaderna för lokalerna i Dragomanbyggnaden i Istanbul. Detta år uppgick bidraget till 34.000:—. Dessutom fick institutet ett extra bidrag med 50.000:— till dess publikationsverksamhet.

Till institutets bibliotek har böcker kommit i byte från Uppsala universitetsbibliotek, Centralinstitut for Nordisk Asienforskning i Köpenhamn, Ateninstitutets vänförening och Svenska kommittén för bysantinska studier i Uppsala. Bokgåvor har även kommit från Kungl. biblioteket, N. P. Skøtt Jørgensen och Ulla Ehrensvärd.

Sedan våren 1977 har det pågått värvning av årsbetalande medlemmar till institutet. Vid budgetårsskiftet fanns 401 medlemmar (varav 13 är bibliotek och institutioner). Medlemsavgiften var under 1986 75 kr. Medlemmarna inbjöds till årsmötet.

Stockholm i november 1987

För Svenska Forskningsinstitutets i Istanbul styrelse

Bengt Odhner, ordf.

Ulla Ehrensvärd, sekr.

SVENSKA FORSKNINGSINSTITUTET I ISTANBUL

Vinst- och förlusträkning

Intäkter	*1986/87*	*1985/86*
Gåvor och bidrag	125.200:—	44.000:—
Hyresinkomster i Istanbul	22.420:—	9.330:—
Medlemsavgifter	23.260:50	21.235:—
Sålda Meddelanden etc.	6.910:60	2.375:—
Räntor	24.775:41	27.104:63
Upplösning av omkostn.reserv	—	26.500:—
	202.566:51	130.544:63
Kostnader		
Driftskostnader i Istanbul	33.294:80	35.006:50
Egna publikationer	95.362:40	88.740:—
Övriga omkostnader	7.968:20	4.237:75
Stipendier	6.000:—	24.000:—
	142.625:40	151.984:25
Årets resultat	59.941:11	—21.439:62
	202.566:51	130.544:63

Balansräkning

Tillgångar	*1987-06-30*	*1986-06-30*
Postgiro*	11.980:95	39.959:67
Bank	327.181:40	194.577:90
Kortfristiga fordringar	13.258:80	11.155:31
	352.421:15	245.692:88
Skulder och eget kapital		
Kortfristiga skulder	140.700:—	89.646:34
Fonder:		
Wallenbergs 23.240:09		27.506:59
Jacobsons 1.746:28	24.986:37	1.746:28 29.252:87
Eget kapital 126.793:67		148.233:29
Årets resultat 59.941:11	186.734:78	—21.439:62 126.793:67
	352.421:15	245.692:88

Av fonderna har under verksamhetsåret kronor 4.266:50 tagits i anspråk för täckande av kostnader för biblioteket i Istanbul.

Täby i september 1987

T. Soukkan
Skattmästare

Rättelse

På grund av ett missöde har bokslutet för räkenskapsåret 1985/86 tyvärr återgivits felaktigt på sid. 90 i *Meddelanden* 11/1986. Därför införs nedan det riktiga bokslutet.

SVENSKA FORSKNINGSINSTITUTET I ISTANBUL

Resultaträkning (kr)

Intäkter	*1985/86*	*1984/85*
Gåvor och bidrag	44.000	49.000
Medlemsavgifter	21.235	16.485
Räntor	27.105	27.798
Upplösning omkostnadsreserv	26.500	—
Övriga	11.705	23.710
	130.545	116.993
Kostnader		
Driftskostnader	—39.244	—46.241
Egna publikationer	—88.740	—60.700
Stipendier och bidrag	—24.000	—7.000
	151.984	—113.941
Årets resultat	—21.439	3.052

Balansräkning (kr)

Tillgångar	*1986-06-30*	*1985-06-30*
Likvida medel	234.538	241.452
Kortfristiga fordringar	11.155	13.431
	245.693	254.883
Skulder och eget kapital		
Kortfristiga skulder	89.646	69.000
Fonder	29.253	37.650
Eget kapital	148.233	145.181
Årets resultat	—21.439	3.052
	245.693	254.883

Stockholm i september 1986

Jack Junel
Skattmästare

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

Medlemsförteckning

Rättelser och tillägg till förteckningar i nr 10/1985 och 11/1986

Birgitta Andersson, Högalidsgatan 36 A, 5 tr., 117 30 Stockholm
1. amb.sekr. May Andersson, Nobelsgate 16 B, N-0268 Oslo (Norge)
Professor Jan Bergman, Skolgatan 12 B, 3 tr., 752 21 Uppsala
Béatrice Ceyhan, Eskadervägen 32, 4 tr., 183 54 Täby
Bokbindare Manne Dahlstedt, Hornsbruksgatan 11, 117 34 Stockholm
Fru Karin Duran, Sjöbergsvägen 16, 182 37 Danderyd
Professor Eva Friis, Box 36, 170 11 Drottningholm
Ingrid Granberg, Oskarsstigen 9, 181 32 Lidingö
Intendent Anette Granlund-Larsson, Torstenssonsgatan 6 A, 3 tr., 114 56 Stockholm
Henrik Grönberg, Prinsgatan 10 A, 2 tr., 752 28 Uppsala
Torbjörn Henriksson, Lerbäcksgränd 15, 124 41 Bandhagen
Fru Elma Hernmarck, Casa Calma, Alta Vista, E-29670 San Pedro de Alcantara (Malaga) (Spanien)
Sava Iancovici-Garleanu, Tunavägen 39 B; 452, 223 63 Lund
Ingenjör Ilhan Icten, Eriksbergsgatan 6, 1 tr., 114 30 Stockholm
Osman Ikiz, Stenbygränd 3, 4 tr., 163 70 Spånga
Arkitekt Berkok Ilkünsal, Grevgatan 56, 114 58 Stockholm
Civ.ing. Bo Johnsson, Nygatan 12 B, 281 00 Hässleholm
Avd.direktör Hack Kampmann, Strindbergsgatan 51, 115 31 Stockholm
Docent S. Lennart Karlsson, Grevgatan 20, 2 tr., 114 53 Stockholm

Professor Tryggve Kronholm, Vårvädervägen 4 i, 7 tr.,
222 27 Lund
Professor Bo Lawergren, Hunter College, 695, Park Ave.,
New York 10021 (USA)
Fil. kand. Ulf-Thomas Moberg, Box 14089, 161 14 Bromma
Fil. dr Birgit Nilsson, Nybrogatan 75 A, 6 tr., 114 40 Stockholm
Olof Pedersén, Bellmansgatan 34, 754 28 Uppsala
Gunilla Persson, Snickarbacken 5, 4 tr., 111 39 Stockholm
Fil. kand. Claes Petersson, Professorsslingan 45:503,
104 05 Stockholm
Fil. kand. Marianne Prohászka, Dovhjortsvägen 76, 448 00 Floda
Can Saydam, Pipersgatan 6, 112 24 Stockholm
Överläkare Hans Simonsberg, Tomasgatan 30, 574 00 Vetlanda
Dr Karin Svenson, Norrlandsgatan 34 B, 752 29 Uppsala
Naemi Särnqvist, Oxtorgsgatan 14 E, 3 tr., 575 00 Eksjö
Fru Tatjana Sääf, Grundtvigsgatan 13, 161 58 Bromma
Fil. lic. Şansu Tangay, Utgårdsvägen 23, 2 tr., 136 43 Handen
Soc.dr Cenap Turunç, Vaktmästargången 5, 413 18 Göteborg
Fru Elisabeth Vahlquist, 36, Avenue du Roi Soleil,
B-1410 Waterloo (Belgien)
Ambassadråd Fredrik Vahlquist, 36, Avenue du Roi Soleil,
B-1410 Waterloo (Belgien)
Fil. dr Jitka Weltman, Pedellgatan 1 E, 223 60 Lund
Christer Westerdahl, Järvstagatan 14 G, 891 00 Örnsköldsvik
Aukt. translator Rolf Widell, c/o Thomsen, Narvavägen 4,
115 23 Stockholm
Redaktör Gerd Örtegren, Stora Nygatan 45, 113 27 Stockholm